

ДНЕВНИКЪТЪ

(стенографически)

на

XII^{то} Обикновено Народно Събрание

(първа извънредна сесия).

LXV заседание, петък, 19 юлий 1902 г.

(Отворено въ 9 ч. и 15 м. преди пладнѣ подѣ председателството на подпредседателя г. А. Франгя.)

Председателствующъ А. Франгя: (Звъни.) Засѣданието се открива.

Г-нъ секретарѣтъ ще прочете поименния списѣкъ на г. г. народнитѣ прѣдставители.

Секретаръ П. Шоповъ: (Прочита списѣка. Отсѣдствуватъ г. г. народнитѣ прѣдставители: М. Абаджиевъ, С. С. Бобчевъ, А. Буровъ, И. Воденчаровъ, Д. Вълчевъ, К. Диловски, В. Димчевъ, Д-ръ К. Милановъ, П. Калинковъ, А. Каназирски, Д. Карамановъ, О. Кечели, Ат. Коновъ, Б. Кръстевъ, М. Милевъ, С. Пиралковъ, В. Поповъ, Вен. Поповъ, С. Савовъ, А. Самоковлийски, В. Стаменовъ, Н. Христовъ, Д. Яблански и Б. Якововъ.)

Председателствующъ А. Франгя: Отъ 178 народни прѣдставители отсѣдствуватъ 24. Има законното число народни прѣдставители — засѣданието продължава.

Председателството съобщава, че е разрѣшенъ отпускъ на Ловчанския народенъ прѣдставителъ г. М. Каравасилевъ 6 дена; на Плевенския народенъ прѣдставителъ г. Х. Върбенковъ 4 дена; на Ловчанския народенъ прѣдставителъ г. Ат. Коновъ 5 дена.

Пристъпваме къмъ дневния редъ. На дневенъ редъ имаме на първо мѣсто продължение доклада на бюджетопроекта за разходитѣ по Министерството на Народното Просвѣщение.

Докладчикѣтъ г. П. Шоповъ има думата.

Докладчикъ П. Шоповъ: (Чете.)

„Глава П.

Веществени разходи.

§ 2. За наемъ и покупка на здания и мѣста, заедно съ разноситѣ по купуването и ипотекираното имъ, врѣмѣни, за 5 м. 60.417, за 7 м. 84.588, всичко 145.000 л.“

Председателствующъ А. Франгя: Които приематъ § 2, моля да вдигнатъ рѣка. (Болшинство.) Народното Събрание приема.

Докладчикъ П. Шоповъ: (Чете.)

„§ 3. За канцеларски принадлежности, споредъ § 14 отъ правилника за произвеждането и оправдаването на държавнитѣ разходи; за отопление, освѣтление, печатане вѣдомости, бланки, законопроекти и всѣкакъвъ видъ официални книжа; за пощенски разноси: писма, телеграми, телефонни абонаменти, посылки, колет и т. н.; за водосветъ въ училищата, изповѣди и причащаване на ученицитѣ, молебни и пр.; за миење, чистене и дезинфекциране на зданията; за надница на работници по чистене зданията, а на други съ коне по снабдяване съ вода резервоаритѣ и парнитѣ котли за централното отопляване на гимназиалнитѣ здания въ Русе, Варна и др.; инсталация и абонаментъ за електрическо освѣтление, за 5 м. 42.000, за 7 м. 58.800, всичко 100.800 л.“

Председателствующъ А. Франгя: Които приематъ § 3, моля да вдигнатъ рѣка. (Болшинство.) Народното Събрание приема.

Докладчикъ П. Шоповъ: (Чете.)

„§ 4. За купуване и репарация мобили, малки поправки, обдържане зданията и сбиркитѣ; направа гимнастики, ботанически градини и тѣхното ображдане; купуване сѣмена и дървета за градинитѣ, както и разноси по тѣхното обработване и поддържане; за поддържане въ исправностъ и за допълняване уредитѣ, направа клѣтки, огради и приспособления за метеорологическитѣ станции; снабдяване съ необходимитѣ инструменти парнитѣ отопления и поправката имъ, за 5 м. 21.000, за 7 м. 29.400, всичко 50.400 л.“

Председателствующъ А. Франгя: Които приематъ § 4, моля да вдигнатъ рѣка. (Болшинство.) Народното Събрание приема.

Докладчикъ П. Шоповъ: (Чете.)

„§ 5. За учебни помагала, книги съ подвързията имъ, списания, вѣстници и др. (безъ библиотекитѣ и музеитѣ), за инструменти и материали по рѣзната работа и за газодиѣ въ лабораториитѣ

на Висшето училище, за 5 м. 25.000, за 7 м. 35.000, всичко 60.000 л.“

С. Лафчиев: Моля г. докладчика да обясни защо се увеличава този параграфъ съ 10.000 л.

Министъръ Х. Тодоровъ: Миналата година бѣше 50.000, а сега 60.000 л. Увеличи се съ 10.000, но пакъ признавамъ, че е малка. Ето защо. Досега вземаха се учебни помагала и т. н. отъ такситѣ, а сега такситѣ влизатъ направо въ съкровището, така щото, гимназитѣ не могатъ отъ сумитѣ на такситѣ да взематъ подобни помагала, а ние ги купуваме. Споредъ една смѣтка въ министерството, ние имаме повече отъ 100.000 л. отъ такси, а пъкъ вие виждате, че харчимъ 60.000 л. Догодина ще увеличимъ цифрата.

С. Лафчиевъ: Щомъ е така, уголѣмението е малко даже.

Прѣседателствующъ А. Франгя: Които приематъ § 5, да вдигнатъ рѣка. (Болшинство.) Народното Събрание приема.

Докладчикъ П. Шоповъ: (Чете.)

„§ 6. За командировки по служебни работи и научни изслѣдвания, за 5 м. 6.250, за 7 м. 8.750, всичко 15.000 л.“

Прѣседателствующъ А. Франгя: Които приематъ § 6, да вдигнатъ рѣка. (Болшинство.) Народното Събрание приема.

Докладчикъ П. Шоповъ: (Чете.)

„§ 7. За формирано обѣкло на разселнитѣ и слугитѣ (въ централното управление, Висшето училище, гимназитѣ мъжка и дѣвическа, трикласнитѣ и петокласни мъжки и дѣвически училища въ София, рисуващото училище, библиотеката и музея въ София и централната метеорологическа станция), за 5 м. 2.250, за 7 м. 3.150, всичко 5.400 л.“

Прѣседателствующъ А. Франгя: Които приематъ § 7, моля да вдигнатъ рѣка. (Болшинство.) Народното Събрание приема.

Докладчикъ П. Шоповъ: § 8 не се прѣд-вижда. (Чете.)

„§ 9. За изплащане комиссионна, остатъци и други суми на Българската Народна Банка за прѣводи въ странство, за 5 м. 500, за 7 м. 700, всичко 1.200 л.“

Прѣседателствующъ А. Франгя: Които приематъ § 9, да вдигнатъ рѣка. (Болшинство.) Народното Събрание приема.

Докладчикъ П. Шоповъ: § 10 не се прѣд-вижда. (Чете.)

„Глава III.

Стипендии и помощи.

§ 11. За поддържане сѣществующитѣ стипендианти при учебнитѣ заведения въ България, за 5 м. 10.417, за 7 м. 14.583, всичко 25.000 л.“

Прѣседателствующъ А. Франгя: Които приематъ § 11, моля да вдигнатъ рѣка. (Болшинство.) Народното Събрание приема.

Докладчикъ П. Шоповъ: (Чете.)

„§ 12. За помощи на ученици въ странство, за 5 м. 7.084, за 7 м. 9.916, всичко 17.000 л.“

С. Лафчиевъ: Спредъ § 12 въ бюджетопоекта на Министерството на Народното Просвѣщение има прѣдвидени за помощи на ученици въ странство 17.000 л. Имамъ на рѣка статистиката отъ 1892 до 1901 г. за сумитѣ, които сж били отпущани. Отначало тѣзи суми сж били доста голѣми. Въ 1892 и 1893 г. сж били отпущнати 500.000 л. за странство и 6.000 л. за въ България, въ 1893/94 г. 700.000 л. за странство и 10.000 л. за въ България, въ 1894/95 г. 70.000 л. за странство и 10.000 л. за въ България, и подиръ туй вървятъ нераздѣлно сумитѣ въ 1895/96 г. — 80.000 л., въ 1896/97 — 60.000 л., 1897/98 — 60.000 л. и т. н. — отъ 1898/99 г. вървятъ по 20.000 л. Сега тази сума е намалена на 17.000 л. Г-нъ министърътъ знае, че за такива помощи се подаватъ ежегодно повече отъ 400—500 прошения. За да бждатъ удовлетворени просбитѣ на всички, сумата отъ 17.000 л. едва ли може да бжде достатѣчна за удовлетворяването имъ. (С. Арсениевъ: Изъ Вашия джобъ извадѣте, та имъ дайте!) Тази рецента не можете ли да я приложите за себе си? (С. Арсениевъ: Вие искате увеличение!) Азъ искамъ, г-нъ Арсениевъ, или дѣлно да ме апострофира, или да не говори безмислици. Държавата нѣма нужда отъ помощта на частнитѣ лица. Студентитѣ ако протѣгатъ рѣка за помощъ, тѣ я протѣгатъ къмъ държавата, а не къмъ частнитѣ лица. (С. Арсениевъ: Вие умѣете на чужда глава да бръснете!)

Прѣседателствующъ А. Франгя: Г-нъ Лафчиевъ! Моля Ви се, продължавайте върху параграфа.

С. Лафчиевъ: Азъ мисля, че не съмъ далъ поводъ на г. Арсениева да говори по такъвъ начинъ. И ако говоря азъ по този въпросъ, то не говоря за да мазоля ушитѣ ви, г-да. Съ 17.000 л., г-да, не може да се окаже сѣществена помощъ на нуждающитѣ се студенти въ странство. Азъ съмъ боравилъ съ този въпросъ и знаа, че повече отъ 300—400 прошения се подаватъ. (С. Арсениевъ: Имало е много прошения, но на лица, които изхождатъ отъ властующата партия!) Азъ и за туй ще говоря. Но това не измѣнява сѣщността на работата. Наистина, упражнява се голѣма фаворизация при разпрѣдѣлянето тѣзи помощи. Недѣйте прибрзва. Законътъ за стипендиитѣ и помощитѣ прѣдвижда, че на бѣднитѣ студенти се даватъ помощи и до 600 л. Често пакти тѣзи бѣдници, като се обръщатъ съ прошенията си къмъ министерството, казватъ, че когато сж трѣгвали за въ странство, обикновено сж разчитали на една помощъ отъ държавата отъ

600 л. Сега, когато тѣ сж прѣдвиждали въ своя бюджетъ една помощъ отъ държавата отъ 600 л., отъ държавата да му дадемъ 60 л., това помощъ ли е? И понеже мнозина разчитаха на тази помощъ, то намѣсто да ги направимъ да отидатъ да се скитатъ въ чужбина немили-недраги, трѣбва или да прѣдвидимъ сума, съ която да може да се удовлетвори прѣсбитѣ имъ, или да я махнемъ съвсѣмъ. И затова, ако въ този бюджетъ не е възможно да се направи това, азъ моля въ идущия бюджетъ или да се загаси тая сума, или да се прѣдвиди по-голяма сума.

Министъръ Х. Тодоровъ: Г-да! Съ течението на врѣмето, както г. Лафчиевъ каза, тия стипендии постоянно се намаляватъ. По-прѣди е имало нужда и държавата е отпущала по-голямъ суми, но сега държавата почти не отпуща за странство никакви стипендии. Тя отпуща стипендии само отъ извѣстни фондове на една благотѣлна дружина въ Букурещъ и отъ фонда на Кермекчиева. Но самата държава вече напусна да отпуща помощи. Тази помощъ, останала въ бюджета, както виждате, е твърдѣ малка. Азъ даже мислѣхъ дали не е по-хубаво съвършено да се заличи, както казва и г. Цанковъ. Но тая година сж изразходвани вече една голѣма частъ и азъ уравнихъ този параграфъ съ кръжлата цифра 17.000 л., намѣсто 20.000 л. Въпросъ е послѣ, дали дѣйствително можемъ да оставимъ тази сума или не. Въ всѣки случай на 50, 60, 100 души може да се помогне, защото споредъ правилника се отпущатъ по 200 л. най-много. (С. Лафчиевъ: По 600 л.) Двѣстѣ лева е най-голямата сума. Така щото, въ крайни минути може да се помогне. И министерството се придържа о туй правило, да дава помощи на студентитѣ отъ послѣдния курсъ: когато ще се връщатъ и нѣматъ пари да се върнатъ, или когато имъ сж пужни пари за тезата. Ето защо може да се остави сега този параграфъ и даже съ тази сума, каквато сме прѣдвидѣли.

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Той трѣбва да си остане, защото сумата е изразходвана.

С. Лафчиевъ: Може би г. министърътъ да е забравилъ. Азъ ще му напомня чл. 35 отъ закона за стипендитѣ и врѣменнитѣ помощи. Той казва: „Най-голямата врѣменна помощъ, която може да се даде на ученикъ прѣзъ една и сѣща учебна година, е 600 л.“

Забѣлѣжка. По-малки помощи могатъ да се даватъ и два пѣти прѣзъ сѣщата година, но общата имъ сума не може да надмине максимумъ 600 л.“

Министъръ Х. Тодоровъ: Той е стария правилникъ, г-нѣ Лафчиевъ. Азъ знамъ, че е 200 л.

С. Лафчиевъ: Не е правилникътъ, а законъ за стипендитѣ и помощи.

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Тѣзи помощи бѣха раздадени, когато азъ управлявахъ Министерството на Просвѣщеніето, и най-голямата сума е 300 или 250 л., а има и 200 и 100 л.

Д. Цанковъ: Извѣстно е, че тази сума е вече изразходвана и ще оставимъ сега параграфа. Но менѣ ми се чини, най-добрѣ е, понеже и азъ съмъ се занимавалъ съ стипендитѣ въ Русия, да се заличи параграфътъ, защото най-богатитѣ и шарлатанитѣ взематъ стипендии. (Отъ лѣвия центръ: Това е вѣрно! И синоветѣ на партизанитѣ.) Затуй най-добрѣ е да го приемемъ сега, но наесенъ да нѣма таквизъ стипендии, защото по-много развращаваме ученицитѣ, отколкото да имъ правимъ добро.

Д. Влаговъ: Съгласенъ съмъ съ г. Цанкова, че дѣйствително стипендитѣ и помощи, които се отпущатъ, отпущатъ се съвършено неправилно. Стипендитѣ и помощи има значение да се отпущатъ само на ученици, които сж показали много добъръ успѣхъ, и трѣбва да се гледа дѣйствително дали единъ ученикъ има този успѣхъ, и тогава да му се отпуща стипендия или помощъ. Обаче у насъ не става тѣй. Даватъ се стипендии и помощи само на фаворизирани, на синоветѣ на партизанитѣ. Ето на туй трѣбва да обърне г. министърътъ най-голямо внимание, когато се раздаватъ тия стипендии и помощи.

Подиръ, друго едно нѣщо. Обикновено тѣзи, които отиватъ въ странство, повечето прѣдполагамъ, че сж синове на хора богати. По-добрѣ би било, ако тия стипендии и помощи се даватъ тукъ, въ България, а особено като се избиратъ бѣдни синове, които иматъ добъръ успѣхъ, и такива да се даватъ даже и въ основнитѣ и класни училища, както и въ гимназитѣ и въ нашето Висше училище. Трѣбва да се има прѣдъ видъ, че помощи, пакъ ще кажа, иматъ значение само тогава, когато се даватъ на тия, които сж съ слаби материални срѣдства, но силни по своя успѣхъ. Туй трѣбва да бѣде главното начало, а не както е било досега. И на туй нѣщо главно трѣбва да обърне внимание г. министърътъ.

Министъръ Х. Тодоровъ: За това сега има комисиия, г-нѣ Благоевъ.

М. Такевъ: Г-да прѣдставители! Азъ съмъ на малко друго мнѣние, както отъ г. министра, така сжщо и отъ останалитѣ г. г. оратори. Менѣ ми се струва, че не е още настанало онова врѣме, когато ние трѣбва да се затворимъ въ своята черупка и да не поддържаме студенти вънъ, въ странство, да се специализиратъ по дадени отрасли на нашия поминѣкъ и управление. Прѣзъ вашитѣ рѣшѣ прѣминаха бюджетитѣ и вие видѣхте, че имаме сега нѣколко души чужденци, условени кой за 20.000 годишна заплата, кой за 12.000, съ контракти, защото

сж хора, отъ специалнитѣ на които ние се нуждаемъ. Въмѣсто ние да условваме тия чужденци съ по 12—15—20.000 л. годишно, добръ ще бѣде г. Министерътъ на Народното Просвѣщение, въ съгласие съ своитѣ другари, да обмисли този въпросъ и да се прѣдвиди една сума не отъ 17—20.000 л., а нека се прѣдвидятъ 50—60.000 л., за да пратимъ момчета да се специализиратъ въ странство и да дойдатъ да взематъ тѣзи длѣжности, които сега заематъ чужденцитѣ и които въ всѣка минута могатъ да ни напуснатъ и да ни оставятъ на срѣдъ пѣти. Нѣщо повече. Имамъ у мене едно писмо. Единъ чужденецъ е условенъ сега като управителъ, що ли, на разсадника лозарски въ Враца. Той отива и намира, че похарченитѣ нѣколко десетки, а други казватъ 100.000 л., сж похарчени за боклукъ и далъ рапортъ въ министерството, че този разсадникъ трѣбва да се унищожи, защото почвата не е избрана както трѣбва. Ето какво излиза отъ назначаването на наши хора неподготвени. На този чужденецъ вие надали ще му давате 12.000 л., а той ви казва ето какво: трѣбва да униожите този разсадникъ, а 100.000 л. сж похарчени на вѣтъра! Освѣнъ този примѣръ тукъ, ние имаме и други примѣри. Вие знаете днесъ, че този, който управлява българската флотилия, капитанъ Пишонъ, взима, мисля, 25.000 л. (Д-ръ Г. Гаговъ: 18.000!) Вие знаете и други контракти, които неотколѣ гласувахме, съ чужденци за 15 или 12.000 л. — не помня добръ колко бѣше. Въ всѣки случай ние се нуждаемъ отъ хора съ специално образование и да се говори така en gros, че трѣбва да зачеркнемъ всѣкакви параграфи за помощи на момци, които трѣбва да се специализиратъ, е много рисковано още отсега. Прочее, моля г. министра — сега не му е врѣмето, но въ слѣдующия бюджетъ — непрѣмѣнно да обмисли този въпросъ. Завчера г. Каравеловъ наведе примѣръ — и вървамъ другитѣ г. г. прѣдставители съзнаватъ това, — че у насъ много мѣстности трѣбва да се дрениратъ; ние нѣмаме инженери по тая частъ, а това дрениране трѣбва непрѣмѣнно да стане. Ние имаме едно Батшко блато, което може да дава 300—400.000 л. приходъ; имаме и други блатисти мѣстности. Е добръ, дренирайте ги! А за туй трѣбватъ хора непрѣмѣнно специалисти. Ето защо азъ съвсѣмъ не съмъ на мнѣнието на почитаемитѣ г. г. прѣдставители, които поддържатъ, че трѣбва да се зачеркне този параграфъ.

Колкото що се отнася до начина на отпуцането на тѣзи стипендии и помощи, г. Цанковъ е много правъ. Азъ имамъ на рѣка данни, дѣто единъ тукъшненъ нашъ общественъ дѣятелъ, който имаше по едно врѣме 7 изборни служби и получаваше на мѣсецъ не по-малко отъ 2.000 л., неговиятъ синъ се учеше въ Монпелие на държавна смѣтка. (В. Димитровъ: Кажи му името!) Нѣма защо да му казвамъ името. (В. Димитровъ: Молловъ!) Така щото, ние трѣбва да знаемъ единъ пътъ за всѣкога, че когато се отпуцатъ тѣзи стипендии, нѣма

сѣмнѣние, че трѣбва да се подбиратъ, за да не би съ тѣхъ да се злоупотрѣблява. Хора, които иматъ срѣдства да поддържатъ дѣцата си въ странство, нека ги працатъ, а който нѣма и е способенъ, трѣбва да му се съдѣйствува, за да дойде единъ денъ да бѣде полезенъ на своето отечество.

Сжко така е и при отпуцането на помощитѣ. Г-нъ министърътъ, ако се заинтересува, ще намѣри — не въ негово врѣме за всѣки случай, но прѣди него — какъ сж отпуцани тѣзи помощи. Тѣкмо така, както каза г. Цанковъ. (Министъръ Х. Тодоровъ: Сега съ комисия се раздаватъ, г-нъ Такевъ!) Едно врѣме, помни г. Тодоровъ, — той бѣше тогава депутатъ — когато пакъ отъ тази трибуна искахъ да се назначи една комисия — това бѣше въ VIII-то Обикновено Народно Събрание, — която комисия да провѣри дали правилно сж раздавани стипендиитѣ въ странство, както и въ България. И тогавашниятъ Министъръ на Просвѣщението се ядосваше, че сме го клеветили. Ние искахме една анкетна комисия да провѣри това, защото азъ знаехъ, напр., единъ, чийто баща имаше въ Банката нѣколко десетки хиляди лева, да се учи на държавна смѣтка. Г-нъ Тодоровъ ще си спомни тия нѣща и нѣма да се обиди ако поискаме, щото раздаденитѣ стипендии да се провѣрятъ. А г. Владимиръ Димитровъ ми разправя такъвъ случай. Единъ синъ на заможенъ и влиятеленъ депутатъ въ Българското Народно Събрание подшупва на единъ бѣденъ български студентъ въ странство да подаде прошение, като му обѣщава, че чрѣзъ баща му, народенъ прѣдставителъ, ще му отпуснатъ тази помощъ, но съ условие обаче да я раздѣлятъ наполовина. (Смѣхъ.) Такива нѣща ставатъ и, за да не ставатъ, трѣбва да има строгъ контролъ. Но непрѣмѣнно трѣбва да се остави параграфътъ и да се увеличи, съ условие, разбира се, да се раздаватъ справедливо тия помощи.

Д. Драгиевъ: Г-да прѣдствители! Азъ дохождамъ да се съглася съ мислитѣ, които изказа г. Такевъ. Ние имаме нужда отъ хора подготовени по разнитѣ отрасли, особено по отношение на нашия поминѣтъ, и като нѣмаме у насъ добръ наредени училища, дѣто да се подготвятъ, за дълги години още ще се явява нужда да изпращаме такива хора да се специализиратъ по този или онзи клонъ; по желателно е, когато се раздаватъ тия помощи, да се раздаватъ на хора, за каквото ги прѣдвижда само законътъ. Законътъ за стипендиитѣ прѣдвижда, че тѣ трѣбва да се раздаватъ на хора бѣдни, а пъкъ досегашната практика показва, че стипендиитѣ сж се раздавали не на хора бѣдни, а на хора твърдѣ заможни. Всѣки прѣдставителъ, вървамъ, може да наброи по нѣколко стипендианти въ странство, на които било родителитѣ, било братита имъ сж били на държавна служба, или сж били инакъ състоятелни хора. Азъ мисля, че тази сума не трѣбва да се зачерква, защото единъ законъ за стипендиитѣ ни задѣлжава и защото нужда се има

отъ отпускането на такива суми, но само трѣбва да се направи друго нѣщо. За да се не лакомятъ и състоятелнитѣ хора да взематъ тѣзи стипендии и да не оставятъ да се вредятъ бѣднитѣ и способнитѣ ученици, най-добриѣ ще бѣде за есенъ — понеже всичко оставаме за наесенъ — г. Министерътъ на Просвѣщението да внесе едно прѣдложение, чрезъ което да се постановява за въ бѣдѣщи тия помощи да се даватъ взаимнообразно: който взема помощъ да слѣдва въ странство, било туку, да знае, че тѣзи пари ще ги връща единъ денъ. По такъвъ начинъ, ако се раздаватъ взаимнообразно, вѣрвамъ, не ще да ставатъ такива злоупотребления, каквито сж ставали досега.

Колкото се отнася до туй, че досега богати хора сж се ползували отъ тия стипендии, азъ мисля, че не ще бѣде злѣ, ако се назначи отъ Народното Събрание една комисиия, която да прослѣди раздаденитѣ досега стипендии откакъ сжществуватъ той законъ, и да види, кои отъ тѣхъ сж раздадени не съобразно съ закона, кои сж отишли на хора заможни, и да се поискатъ назадъ тия суми, като раздадени не съобразно съ закона.

Колкото за тази сума, азъ поддържамъ, че ще трѣбва да се гласува.

С. Арсениевъ: Г-да народни прѣдставители! Има смисълъ дѣйствително параграфътъ за помощъ на бѣдни ученици да се увеличи; обаче, докато у насъ само беззакония и несправедливости могатъ да се вършатъ, струва ми се, че каквато и да бѣде сумата, тя нѣма да отиде на прѣдпазачението си, нѣма да се даде на хора, които заслужаватъ, подготвени и много обѣщаващи за въ бѣдѣщи, но ще се даде на наши, вапи и т. н. Ако прослѣдите главния отчетъ на държавата, вие ще видите, че сж отпуснати помощи и стипендии на този балабановецъ, на онзи балабановецъ и пр., които получаватъ пенсии отъ държавата. Ето защо азъ мисля, че трѣбва сумата да остане както е поставена въ параграфа; хубаво е и да се поувеличи, но паритѣ ще отидатъ въ джобовѣтъ на разни силни на деня. (Гласове: Да се гласува)

Я. Забунувъ: Отъ говореното досега азъ разбрахъ, че г. г. народнитѣ прѣдставители разбиратъ, че раздаването на тия помощи и стипендии се отнасятъ и до онѣзи, които слѣдватъ разнитѣ клонове на поминѣка. Трѣбва да ви кажа, че такива не сжществуватъ. По поминѣка трѣбва да има единични случаи, надали въ сто единъ; даже азъ мога смѣло да кажа, че нѣма никакъ. Тѣзи стипендии и помощи се раздаватъ на медици, на инженери, а по поминѣка цито на единъ не се е дало. И азъ моля г. министра самъ да каже, че това е така. Ако би било по нѣкой клонъ отъ поминѣка, има си смисълъ, но повтарямъ, че по поминѣка нѣма никому дадена помощъ или стипендия.

Второто, което имамъ да кажа, е, да отблъсна категорически твърдението на г. Такева, че на-

шитѣ специалисти били неподготвени и затова разсадникътъ въ Враца го тикнали въ едно неподходяще мѣсто. Че разсадникътъ е въ неподходяще мѣсто, това е вѣрно; но за честъ на нашитѣ специалисти, трѣбва да ви кажа, че нѣма примѣръ да сж тѣ сгрѣшили, и че чужденецътъ тамъ не е намѣрилъ Америка: за този разсадникъ прѣди 10 години се писа отъ нашитѣ специалисти, че не му е мѣстото тамъ. Това го писаха българи. (М. Такевъ: Кой го тури тамъ?) Централната власть, защото оттукъ се управляваше. Нашитѣ специалисти всички отблъснаха това и описаха съ найлоши краски мѣстото, и дойде сега единъ чужденецъ и той намѣрилъ разковничето на работата! Не е вѣрно. Азъ познавамъ много чужденци, които сж дошли туку да бръснатъ на чужди глави и които направиха голѣми грѣшки.

Прѣседателствующъ А. Франгя: Полагамъ на гласуване § 12 и моля ония, които го приематъ, както се прочете отъ г. докладчика, да вдигнатъ рѣка. (Болшинство.) Събранието приема.

Докладчикъ П. Шоповъ: (Чете.)

„Глава IV.

§ 13. Инспекция и поддръжка на общински училища.

Заб. 5 м.	Заб. 7 м.		Заб. 5 м.		Годишно едному	На лосчии
			Заб. 5 м.	Заб. 7 м.		
12	12	За съдържане на 12 окръжни училищни инспектори	23.400	32.760	4.680	56.160
24	24	За съдържане на 24 околийски инспектори	21.360	29.904	2.136	51.264
—	—	За пѣтни безотчетно (на окръжнитѣ инспектори по 720 л. годишно и на околийскитѣ по 480 л. съгласно закона за инспекцията)	8.640	11.570	—	20.160
—	—	За съдържане на 12 секретари (по 1.200 л. годишна заплата едному), писари и прислуга за окръжнитѣ инспекции	17.125	26.075	—	43.200

Н. Габровски: Г-да прѣдставители! Ползувамъ се отъ случая по този параграфъ да обърна вниманието на г. Министра на Просвѣщението върху дѣятелността на училищнитѣ инспектори. Институтътъ на училищнитѣ инспектори, или, по-добриѣ, дѣятелността на училищнитѣ инспектори отъ нѣкои година насамъ е отъ такова естество, щото надали може направо да се каже, че е оправдавалъ онѣзи надежди, отъ които се е въодушевявалъ законодателятъ при създаването на закона за училищнитѣ инспектори. Ако ние всички, г-да, признаваме, че сигурността на учителя и справедливото прилагане на всички училищни наредби сж едни отъ най-важнитѣ условия за правилното и успѣшно функциониране на училищата и поддържането енергията и духа на учителя въ учебното дѣло, мѣстъ ми се чини, че трѣбваше да се обърне досега по-големо внимание върху тази дѣятелност на учи-

личните инспектори; защото тѣ сѣ хората именно, които сѣ поставени да контролиратъ учебното дѣло, да бдятъ за дѣятелността на учители и главно да се явяватъ като регулатори на това учебно дѣло. За голѣмо съжаление, както и въ другитѣ учрѣждения, така сѣщо и въ това се промѣкна партизанството. А то е най-лошото и най-гибелно за учебното дѣло. Назначиха се за инспектори хора партизани, въпрѣки закона за училищнитѣ инспектори. Азъ ще ви посоча на конкретни факти. Така напр., въ Търновското учебно окръжие е назначенъ отъ Вашия прѣдшественникъ, г-нъ министре, Сава Сирмановъ — човѣкъ, изваденъ отъ пенсионната архива, дѣто бѣше съвсѣмъ захвърленъ слѣдъ нѣколко-годишно служене. Той не отговаря на чл. 5 отъ закона за училищнитѣ инспектори, който гласи: „Окрѣжнитѣ училищни инспектори се взиматъ измежду директоритѣ на гимназиитѣ, педагогическитѣ училища и измежду тѣзи първостепенни и съ висше образование при сѣщитѣ училища учители, които сѣ съ отличили съ своята учителска вѣщина и съ трудоветѣ си по педагогическата литература“. Този човѣкъ, както ви е извѣстно, а трѣбва да ви бѣде извѣстно, нѣма срѣдно образование даже; той е свършилъ едно врѣме, въ турско врѣме, IV класъ въ Габровската гимназия и, благодарение на тъмнитѣ врѣмена, когато нѣмаше законъ, който добръ да урегулира училищното дѣло, той можѣ да стане първостепененъ учител, даже директоръ на гимназия, и, най-сетнѣ, когато се създаде една училищна наредба, той бѣше изпратенъ тамъ, дѣто е мѣстото на всички архивни хора — бѣше уволненъ и пенсиониранъ. Прѣди година се назначи за училищенъ инспекторъ за чудо голѣмо не само на учителството, но и на общественото мнѣние, което бѣше шокирано съ туй. Само тия, които познаватъ г. Сирманова, могатъ да кажатъ какъвъ човѣкъ е той и дали е на мѣстото си.

Н. Поповъ: Съвсѣмъ не е на мѣстото си!

Г. Кжрджиевъ: Азъ го познавамъ и казвамъ, че е на мѣстото си. Той е старъ дѣецъ по училищното дѣло.

Н. Габровски: Той може да е старъ дѣецъ, но не е годенъ за училищенъ инспекторъ. (Т. Влайковъ: За старото врѣме.) Да, той може да си бѣде много старъ дѣецъ въ България, но засега не отговаря. Прѣди всичко, той компрометира учебното дѣло, той унижава престижа на училището и на учителя. Азъ ще ви наведе нѣколко факти. Така напр., когато ходи по ревизия, понеже самъ се чувствува некадъренъ, несъстоятеленъ и не разбира нищо, винаги го придружава единъ отъ старшитѣ учители. Въ Търново го е придружавалъ старшиятъ учител и той задавалъ въпроси на учителя и ученицитѣ и го пита: тѣй ли е това наистина, и по най-елементарнитѣ работи. Той е станалъ смѣшенъ и между обществото, и между

учителитѣ. Той е влѣзълъ въ конфликтъ съ учителскитѣ съвѣти и 300 души учители. Той е подсъскалъ кмостствата да издаватъ постановления за уволнението на учителитѣ. Азъ имамъ свѣдѣния, че едно заявление Ви е изпратено, подписано отъ 300 души учители, въ което се оплакватъ, че училищниятъ инспекторъ е накаралъ училищнитѣ настоятелства да държатъ постановления за уволнението на учителитѣ. И около 300 постановления сѣ държани и сѣ пратени въ окръжния училищенъ съвѣтъ, а той не искалъ да ги потвърди. И сега той се намиралъ въ конфликтъ: първо, съ учителитѣ, второ, съ училищнитѣ съвѣти и, трето, съ околийския инспекторъ Кокимевъ. Доколкото зная, той се мѣчи чрѣзъ васъ да уволни околийския инспекторъ, за да може да ги разиграва както иска. Нему се поднася списъкъ, г-да, отъ г. Бурмова, вашъ партизанинъ, за уволнение на учителитѣ. И ние ще излѣземъ съ имената на тия учители и ще ви покажемъ какъ се държатъ постановления въ училищнитѣ съвѣти, за да се гонятъ и прѣслѣдватъ учителитѣ. Е добръ, ако мислите и занепрѣдъ да продължавате тая система за уволнението на учителитѣ, както е ставало въ минало врѣме, то кажете го открито. Но ние нѣма да позволимъ подобно нѣщо; въ всѣки случай нѣма да го оставимъ безнаказано. Ето защо въ интереса на учебното дѣло е, щото този училищенъ инспекторъ, който се отличава съ своето класическо невѣжество... (Г. Кжрджиевъ: Той е основателитъ на Видинското читалище!) Въ турско врѣме имаше и други хора основатели на читалища. Той е човѣкъ съ класическо невѣжество, който не е на мѣстото си сега. Може би прѣди 15 години, когато нѣмахме подготвенъ персоналъ, той да е билъ годенъ. На какво основание вие уволнихте маса учители? Нали затова, за да подмладите учителския персоналъ, за да поставите учебното дѣло на по-високъ уровень? Защо сега вадите хора отъ архивата, пенсионирани до вчера, които сѣ забравили всичко? Той е старъ човѣкъ на 60—65 години; дали сте му пенсия — оставѣте го да си гледа старинитѣ. Защо му давате управлението на цѣло едно учебно окръжие и сте го оставили да разорава и да дезорганизира учебното дѣло? Прочее, азъ апелирамъ къмъ г. Министра на Просвѣщенiето да се издигне по-високо отъ партизанскитѣ страсти и нека постави единъ човѣкъ, който трѣбва да стои на оная висота, на която го постави неговата просвѣтителна мисия. Тогава ние нѣма какво да казваме. Азъ ви говоря това не защото тамъ има учители, които не му съчувствуватъ, че тамъ има социалисти. (Дѣсницата: Вѣрно, вѣрно!) Турѣте другъ човѣкъ. Ние не казваме, че училищнитѣ инспектори трѣбва да бдятъ социалисти, но турѣте хора, които да разбиратъ отъ положението, а не такива, които сѣ компрометирани между обществото и учителитѣ, и утрѣ и васъ ще компрометира. А пъкъ вие какво правите? Ако ви е цѣлѣта чрѣзъ този училищенъ инспек-

торъ да корените социалистичѣ, вие ще ги имате пакъ навсѣждѣ; отъ Търновското окръжие, ако ги изгоните, ще отидатъ другадѣ и нѣма да ги изкорените; то е едно сѣме, което постоянно расте.

Т. Влайковъ: Слѣдъ това, което каза г. Габровски за личността на училищнитѣ инспектори, азъ нѣма да се спирамъ повече, но ще обърна вниманието ви на другата страна на училищния инспекторатъ, именно на количеството имъ. Околийскитѣ училищни инспектори, единственитѣ които инспектиратъ и ревизиратъ основнитѣ учители, сж съвършено малко. Инспекцията при тоя съставъ на инспектори е почти фиктивна. А инспекцията на народнитѣ училища е нѣщо по-друго отъ инспекцията на кое да е друго учрѣждение. При другитѣ учрѣждения инспекторътъ е собствено единъ видъ началствующе лице, което задава само страхъ и гледа да бди само за поведението на подвѣдомственитѣ му чиновници; така щото, тамъ инспекторитѣ могатъ да бждатъ по-малко, защото въ много случаи служатъ като плашило, да се знае, че има една властъ надъ тѣхъ. За училищното дѣло, обаче, инспекцията нѣма само това значение — инспекторътъ да бжде като плашило, да задава само страхъ на учрѣждението: училищниятъ инспекторъ, освѣнъ дѣто трѣбва да ревизира дали всичко е редовно, трѣбва и да създава; той има творческа задача, такава, каквато нѣматъ инспекторитѣ по другитѣ вѣдомства. Училищниятъ инспекторъ трѣбва да опква учителитѣ навсѣждѣ, къдѣто отива, особено по селата, дѣто има и помлади учители и дѣто учителитѣ се намиратъ при особени затруднения; училищниятъ инспекторъ трѣбва да разглежда всички недоразумѣния, които се пораждатъ между учителитѣ и училищнитѣ власти, и между настоятелствата общинитѣ и обществото, нѣщо, чрѣзъ което само може да се достигне многожелания миръ и любовъ, както казва Дѣдо Цанковъ, между училищата и училищното дѣло. На училищния инспекторъ е възложена задачата да се грижи за училищнитѣ здания: първо, да се поставятъ на добъръ редъ и, послѣ, да се правятъ училищни здания, защото на много мѣста нѣма училищни здания, и, ако не даде нѣкой отъ нѣнъ потикъ да се построятъ такива, нѣма и да се построятъ; училищниятъ инспекторъ е главното, единственото лице, което ще влияе, за да се приближава къмъ изпълнението на задължителното първоначално учение. Учителитѣ вижда, че много дѣца не дохождатъ въ училището, обажда на кмета и на настоятелството, тѣзи се боятъ отъ да взематъ по-репресивни мѣрки и дѣцата не слѣдватъ редовно; външно лице, обаче, като дойде, при това лице съ по-голямъ авторитетъ, то може да убѣди, ако трѣбва даде да заплаши, да могатъ да отиватъ повече дѣца въ училището, за да се изпълни принципа на задължителността. Съ една дума, училищниятъ инспекторатъ има задача да повдигне въ всѣко отношение учебното дѣло. Училищното

дѣло у насъ нарастна въ послѣдно врѣме твърдѣ много: колкото е било прѣди 10 години, сега е два пкти по-широко, а училищниятъ инспекторатъ е въ по-малкъ размѣръ, отколкото прѣди 15 години — говоря главно за околийскитѣ училищни инспектори. Какво имаме засега? Имамъ 5.760 основни учители и 3.000 училища, а на тѣхъ имаме само 24 околийски училищни инспектори; значи, падатъ се по 237 учители или 120 училища на единъ училищенъ инспекторъ. При такова положение училищниятъ инспекторъ не може да изпълни задачата си: не може да се смѣта, че има инспекция, когато инспекторътъ най-малко два пкти не заобиколи училищата — а би трѣбвало даде и повече пкти. Сега, при тия условия, нѣма се абсолютно възможностъ даде по единъ пктъ да заобиколятъ 120 училища, да заобиколятъ на разни мѣста 237 учители, защото при всѣки учителъ инспекторътъ трѣбва да стои най-малко по единъ два часа, при всѣко училище, значи, трѣбва да стои най-малко единъ денъ, още повече когато разстоянието между селата е доста голѣмо. И по такъвъ начинъ министерството, даде отъ негово гледище, е лишено отъ възможността да има прѣмъ надзоръ върху учителитѣ. Правятъ се сега всевъзможни постановления, за което спомена вчера г. Такевъ, нѣкъдѣ основателно, нѣкъдѣ неоснователно, по партизански или други причини, този да се махне, онзи да се уволни. Всичко туй трѣбва да се провѣри, за да се знае точно какъ стои работата. Трѣбва да има лице, което да знае какъ стои тамъ работата, а това лице е инспекторътъ. Необходимо е, слѣдователно, тоя инспекторатъ да се състои отъ повече лица, за да може да се каже, че министерството, че централната властъ има дѣйствително надзора върху училищата, както и за да може да се постигне онази цѣль, която се гони съ училищниятъ инспекторатъ — повдигане училищното дѣло. Азъ ще обясня, какъ стана, та миналата година се намали персональтъ, се намали съставътъ на училищния инспекторатъ. Съществува единъ законъ, въ който сж прѣдвидени, освѣнъ окръжнитѣ инспектори, по единъ на всѣки окръгъ, още и 48 околийски инспектори; но и тѣ се оказа малко. И появи се компетентно мнѣние отъ страна на тия, които разбиратъ, че трѣбва да се увеличатъ. Миналата година, навѣрно само отъ побуждение да се направятъ економии и, може би, като сж мислѣли, че не се разбира важноста на този инспекторатъ, бѣха прѣдложили да останатъ даде 12 инспектори околийски, но по поводъ на това трѣбваше да се измѣни законътъ. Внесено единъ пктъ такова прѣдложение за измѣнение на закона, повдигна се въпросъ да се измѣни цѣлата система на инспектората. Този двоенъ инспекторатъ се мислѣше, че не е така пригоденъ, както би билъ пригоденъ, единъ инспекторъ да бжде въ околията, но да си бжде независимъ; и повдигнаха се прѣния тукъ, дали двойната система да се прѣпочете или едностайната. Двойната система защи-

щаваше покойният Кънчовъ; но относително количеството нѣмаше споръ нито отъ едната, нито отъ другата страна. Покойниятъ Кънчовъ искаше да останатъ колкото сѣ били, 48 околийски инспектори, и окръжнитѣ, а отъ другата страна се искаше да бѣдатъ най-малко 50 само околийски; но при окончателното гласуване на този въпросъ, не знамъ какъ стана, че гласува се едното мнѣние, не можѣ да се приеме, падна сѣ единъ-два гласа; гласува се второто, тоже не се прие, при всичко че трѣбваше да се приеме едното или другото. Въ това врѣме г. Каравеловъ излѣзе сѣ едно трето прѣдложение, по което нищо не бѣше говорено и което на нищо не бѣше основано, и каза: азъ прѣдлагамъ просто да останатъ 24 околийски инспектори, безъ да има каква-годѣ мотивировка за това нѣщо. И понеже нито едното, нито другото се бѣ приело, остава това прѣдложение, безъ да се е обосновавало на нѣщо. И тази година — въ министерството най-добрѣ ще знаятъ това — инспекция на училищата почти че не е съществувала. А необходимо е — даже е въ интереса на централната властъ, независимо отъ интереса на учебното дѣло — да има по-добъръ надзоръ за едно дѣло, за което най-послѣ държавата и народътъ харчатъ около 8.000.000 л. — само за народнитѣ и класнитѣ държавата харчи 4.500.000 л., а общинитѣ харчатъ почти 3.500.000, значи, по едно дѣло, за което харчимъ 8.000.000, което има такава прѣголъма важностъ за културното повдигане на страната; трѣбва да се похарчи и за надзоръ нѣщо повече. Като имамъ прѣдъ видъ тѣзи съображения и като се знае, какъ случайно се вмѣкна миналата година тоя съставъ отъ 24 околийски инспектори — което, впрочемъ, въ закона не е прокарано, защото законътъ, който миналата година се измѣни, не ограничава колко души да бѣдатъ околийскитѣ инспектори, а казва, че ще да има по единъ окръженъ и нѣколко околийски инспектори, тѣй щото, при бюджета народното прѣдставителство и централната властъ сѣ свободни да покажатъ колко искатъ да бѣдатъ, — така като е работата, казвамъ, азъ мисля, че е необходимо да се увеличи тоя съставъ, за да има една истинска инспекция, и прѣдлагамъ засега да се направятъ колкото сѣ били по-напрѣдъ, споредъ закона, който съществуваше отъ по-напрѣдъ, а именно 48 околийски инспектори. Всичко това ще увеличи параграфътъ само съ 20.000 л. Азъ мисля, че народното прѣдставителство, което отпуща така щедро редъ години такава голѣма сума за поддържане на основното и класно образование, което въобще за първоначалното образование на страната отпуща толкова милиона лева, не трѣбва да се скъпи съ 20.000 л., за да се тури и този институтъ, толкова полезенъ и необходимъ за самото дѣло и за централната властъ, на едно щогодѣ по-добро положение. И заради това, азъ като правя това прѣдложение, надѣя се, че министерството и народното прѣдставителство нѣма да се поскъпятъ и ще го приематъ.

П. Вжжаровъ: Г-да прѣдставители! Азъ вчера загатнахъ за необходимостта отъ увеличението на околийскитѣ училищни инспектори. Днесъ отъ г. г. прѣдговорившитѣ г. Влайковъ ни посочи на мотивитѣ, които трѣбва да заставятъ народното прѣдставителство за уважение на това искане, и азъ въ този смисълъ, както и вчера споменахъ, съмъ подалъ едно прѣдложение, което има слѣдующитѣ точки: първо, длѣжността на окръжнитѣ училищни инспектори да се унищожи; второ, числото 24 на околийскитѣ инспектори да се увеличи съ още 48, за всѣка околия по единъ, и пѣтнитѣ и безотчетнитѣ за сѣнитѣ инспектори да се заличатъ.

Съображенията ми сѣ били тѣзи, г-да. Днесъ за училищната инспекция се изразходватъ 195.384 л.: за окръжнитѣ инспектори — 56.160 л., за околийскитѣ инспектори — 43.200 л.; пѣтни и дневни на сѣнитѣ 20.160 — или всичко за инспекторитѣ 119.520 л. По моето прѣдложение, ако за всѣка околия оставимъ по единъ училищенъ околийски инспекторъ, който ще бѣде въ своя районъ, нѣма да правимъ такива разноси, които сега правимъ. 72-ма околийски училищни инспектори, на които годишната заплата е по 2.136, умножени съ числото, дава една сума отъ 151.792 л. Отъ тази сума като извадимъ сега изразходванитѣ 119.520 л., въ повечето ще се увеличи тази година бюджетътъ за инспекциитѣ съ 32.272 л.; останалитѣ разноси, които се прѣдвигатъ за поддържането на инспекциитѣ, ще бѣдатъ достатъчни за поддържането на всички тѣзи инспекции, 72 на брой. Така щото, казвамъ, сѣ едно увеличение отъ 32.272 л. въ тазгодишния бюджетъ на народното просвѣщение за инспекциитѣ, ще има благотворно влияние върху учебното дѣло въ България. Постоянниятъ надзоръ на инспектора ще бѣде като Дамоклевъ мечъ надъ главитѣ на ония учители, които не желаятъ да изпълняватъ своята обязаностъ. Сѣнитѣ инспектори така сѣщо ще сѣ въ положение да наблюдаватъ и методитѣ, които прилагатъ учителитѣ при прѣподаването; ще наблюдаватъ и ще прѣцѣняватъ главно тѣхнитѣ способности. А това ще може да се направи, когато иматъ възможностъ да ги посѣщаватъ по нѣколко вѣкти въ годината по нѣколко прѣдмета, когато влизатъ въ прѣподавателната стая. А сега, при сегашното положение, не е възможно почти нито едно пѣтно посѣщение на кой да било селски учителъ. Тѣй щото, азъ прѣдлагамъ, почитаемото народно прѣдставителство да увеличи числото на училищнитѣ околийски инспектори на брой 72 и да унищожи онова на окръжнитѣ инспектори, които сѣ хора само на канцеларията.

Б. Мирски: Г-да народни прѣдставители! Отъ желание да остане врѣме, щото въ тая тримѣсечна и повече сесия да можемъ да направимъ поне нѣкои реформи вънъ отъ гласувания заемъ и бюджето-просектитѣ — реформи належащи въ състава на общинскитѣ съвѣти, които прѣдлежи да избираме —

азъ съмъ се трудилъ, щото да се въздържамъ да говоря повече, когато може да се говори повече само въ комиситѣ; но азъ бѣхъ принуденъ да стана да кажа нѣколко думи по поводъ на това, което се каза отъ най-крайната лѣвица и отъ крайната лѣвица.

Касае се, г-да народни прѣдставители, до една работа отъ капитална важность за народа: касае се до усиляването на народа. Защото всички сте съгласни, че знанието е сила и, слѣдователно, много е правъ Жуль Симонъ, който е казалъ, че по числото на училищата се съди за културността на единъ народъ, а азъ бихъ казалъ — отъ количеството на паритѣ, които харчимъ за своето образование, било отъ общинскитѣ каси, било отъ окръжнитѣ, било отъ държавната каса.

Въпросътъ е за училищния инспекторатъ. Подхвърли се, че числото имъ било малко. Азъ си припомнямъ турско врѣме, когато покойниятъ Тодоръ Икономовъ, като училищенъ инспекторъ, имаше на главата си цѣлъ санджакъ — Тултанската околия, Бабадагската и Мачинската и, при всичко това, изходваше училищата въ тоя санджакъ, въ тия околии. Припомнямъ си при тоза и думитѣ на г. Каравелова при разискването на първия законопроектъ за училищнитѣ инспектори, че отъ Свищовския окръгъ той би могълъ да изходва цѣла България редовно съ едно магаре, като отива въ всѣко село. И така, не е злото въ малкото число на училищнитѣ инспектори, а е това, дѣто и тѣ се обърнаха, и, за жалость, на много мѣста, за жалость, на избирателни агенти на централната власть. Азъ си припомнямъ нашия великъ законодатель отъ 1879 г., който бѣше много по-демократиченъ, отколкото господата отъ най-крайната лѣвица. Тѣ ни говорѣха за интереситѣ на централната власть, тѣ искаха демократизация, тѣ проповѣдваха тѣй, щото само единъ подобенъ чиновникъ да има въ всѣка околия. Между тѣмъ, ние не чухме нито една дума да се говори за избираемостта на нашитѣ инспектори, ако не можемъ да говоримъ за избираемостъ на всички чиновници. (Т. Влайковъ: Има законъ за това.) Азъ мисля, че трѣбва да се повърнемъ на избираемостта на училищнитѣ инспектори. Може г. Каравеловъ да е разочарованъ въ избираемостта имъ, но азъ не съмъ се разочаровалъ, г-да народни прѣдставители, азъ вѣрвамъ на избираемостта на чиновникитѣ. Но ние се разочаровахме въ контингента на избирателитѣ на училищнитѣ инспектори. Ние турихме да ги избиратъ, по ощущение, онѣзи, които тѣмъ принадлежи да ги надзираватъ, именно, училищнитѣ настоятели. Затова желателно е г. Министърътъ на Просвѣщеніето съ другаритѣ си да помислятъ заедно за демократизацията поне на образованието у насъ, поне да имаме за првъ цѣлъ отъ висшитѣ чиновници избираемостъ най-малко на училищнитѣ инспектори, именно на околийскитѣ инспектори. Говори се тукъ по адресъ на единъ 65-годишенъ дѣятел. Азъ не зная грѣшкитѣ му, но съмъ слушалъ за добритѣ му дѣла. У насъ,

въобще, нашитѣ млади, като не получаватъ добро възпитание, каквото трѣбва да се получава въ училището, често пакти неприлично се отнасятъ къмъ старитѣ, прѣзиратъ тѣхнитѣ заслуги, може би и не неволно. Азъ си припомнямъ покойниятъ Стоиловъ, който тукъ отъ трибуната на Народното Събрание атестира, че въ България днеска има много хора безъ дипломи, които знаятъ петъ пакти повече отъ тия, които сж съ дипломи. Така щото, не е гаранцията въ дипломитѣ. Но, разбира се, ние дотолкова напрѣднахме въ образователно отношение, щото е необходимо, когато опрѣдѣляме ценза, да опрѣдѣлимъ тоя цензъ тѣй, щото да се изисква извѣстно образование отъ кандидатитѣ. По въпроса за избираемостта, и тамъ трѣбва да се помисли, защото вѣрно е, че само по-образованиятъ може по-добъръ изборъ да прави, разбира се, при единъ извѣстенъ цензъ. Азъ съмъ на мнѣние, щото околийскитѣ училищни инспектори за догодина да станатъ пакъ избираеми и тѣхъ да ги избиратъ, обаче, само пълнолѣтнитѣ свършивши гимназия или които сж получили срѣдно образование. Въ една околия всѣки единъ тамошенъ жителъ, който е пълнолѣтенъ и който е получилъ срѣдно образование, да бѣде отъ контингента на избирателитѣ на околийскитѣ училищни инспектори. Ако заблагодаря съди училищниятъ съвѣтъ при най-висшето училище въ околията, нека причислява въ контингента на избирателитѣ и онѣзи български граждани, които нѣматъ пълно редовно срѣдно образование, но той ги намира, че се равняватъ поне съ състава на учителския съвѣтъ.

Това имамъ да кажа, г-да народни прѣдставители.

II. Каравеловъ: И азъ ще кажа нѣколко думи. Тукъ има нѣколко въпроса.

К. Мирски: Позволѣте ми да кажа, че никой не желае да изкореняваме това сѣме, което се казва социалъ-демократи. Въ нашата градина нека го има и това сѣме. (Смѣхъ.)

II. Каравеловъ: Тукъ, доколкото можахъ да разбера, има три въпроса. Мисля, г. Габровски е възбудилъ въпроса за инспекцията — за лицата. Азъ тоже упоменахъ тукъ при тронната рѣчь за това. За себе си азъ мога да кажа, че се пазихъ при назначаването на училищнитѣ инспектори, особено на окръжнитѣ и училищни инспектори. И много съжалявамъ, че азъ толкова се пазихъ и оставихъ открити мѣста, но и веднага, щомъ слѣзохъ отъ властѣта, моитѣ наслѣдници намѣриха хора. Азъ познавамъ и троицата, които покойниятъ Кънчовъ бързо бързо намѣри. Единъ отъ тѣхъ е Сирмановъ. Има тукъ хора, които много го защищаватъ, че Сирмановъ билъ почтенъ човѣкъ. Може и тѣй да бѣде, може да е почтенъ човѣкъ, но това не ще каже, че той може да бѣде и добъръ окръженъ училищенъ инспекторъ. Той е билъ мой другаръ въ Търновското Велико Народно Събрание. Тогава той се именуваше Сава

Илиевъ. Той е единъ простъ семинаристъ. Азъ го познавамъ много добръ! Веднажъ единъ човѣкъ пенсиониранъ, не бихъ го върналъ назадъ. Да се връща такъвъ човѣкъ назадъ е съвършено нехубаво. Ако хване единъ министъръ да уволнява и другъ министъръ слѣдъ него непрѣмѣнно да изважда изъ архивата такива и да ги назначава, тогава окончателно ще доразстроимъ учебното дѣло. Има още да ви кажа, че не само Сирмановъ, но и другитѣ двоица, които бѣха назначени отъ покойния Кънчовъ, бѣха хора не за тия мѣста. Додѣто азъ назначавахъ инспекторитѣ, пробирахъ ги дълго врѣме и сѣ пакъ и азъ не мога да се похваля, че съ всички инспектори съмъ сполучилъ; има случаи, при които съ назначението не сполучихъ, макаръ че бѣха отъ гимназията тукъ. Тѣзи послѣднитѣ и видни мѣста въ училищната иерархия заемаха и изискванията на закона удовлетворяваха, пъкъ като окръжни училищни инспектори не оправдаха очакванията. Петиятъ членъ е тукъ изриченъ. Нѣма какво да философствуваме. Най-напрѣдъ законитѣ сѣ закони за министритѣ, които назначаватъ. Тамъ казва, че трѣбва да има висше образование, а Сирмановъ такова нѣма. (Н. Габровски: Нѣма и пълно сръдно образование.) Въ турско врѣме се е училъ, въ нѣкоя семинария, но колко и додѣ самъ си знае. Сега да го назначатъ за окръженъ инспекторъ, това значи да се подиграватъ съ тоя институтъ. Това е просто да назначишъ партизани съ единствената цѣль да направишъ утрѣ да имъ се повиши пенсията. (Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Сирмановъ не е партизанинъ!) Сигурно е ходилъ при нѣкои партизани приятели, рекомандувалъ се е за усърденъ панковистъ и тѣ сж отишли и говорили на г. Кънчова; а той го е назначилъ. Такъвъ сжщо е случаятъ и съ г. Рачева. Тоже и той нѣма нужното образование, но има нѣщо по-цѣнно и отъ послѣдното — той е едноутробенъ братъ на министра Людскановъ, а това е повече отъ достатъчно. Ето защо е и той назначенъ окръженъ училищенъ инспекторъ. Тукъ, въ закона, изрично е казано. Ето го. (Показва закона.) Законътъ прѣдписва окръжнитѣ училищни инспектори да иматъ редовно сръдно образование, да сж получили и висше, да сж служили 4 или 5 години въ нѣкоя гимназия като учители или директори и чакъ тогава могатъ да бждатъ назначавани за училищни инспектори. Или махатъ този членъ отъ закона, или го изпълнявайте. Въ всѣки случай, азъ лично за себе си казвамъ, че се придържахъ у закона, и трѣбва да съжаляваме, че моитѣ приемници тръгнаха по други пътъ. Азъ пакъ ще повторя, че онова, което говорихъ противъ г. Сирманова, е вѣрно. Той, по моето мнѣние, както и другитѣ двама, сж партизански назначени. Това е едно печално явление; трѣбва много да съжаляваме, че така се третира инспекторатътъ.

Колкото за количеството на инспекторитѣ, разбира се, да бждатъ повече е по-добро, но не знамъ доколко бюджетътъ удовлетворява това искане. Искане

него на г. Влайкова може да има голѣмо значение, но паритѣ сж кжси. (Т. Влайковъ: Само 20.000 л. повече.) Ако се съгласи министърътъ, добръ. Лица за окръжни училищни инспектори лесно не се намиратъ, но за околийски може да се намѣрятъ по-лесно. Г-нъ Мирски повдигна трети въпросъ, който е за избираемостта на инспекторитѣ. По тоя въпросъ много се е писало и за, и противъ. Трѣбва да признаемъ, че партизанството много рано се вкара въ инспектората. Училищни инспектори за първи пътъ у насъ се назначаха още въ врѣме на окупацията. Послѣ, въ 1880 г., ги усилиха много, защото либералитѣ вѣрваха, че инспекторитѣ ще направятъ чудеса по учебното дѣло въ България. Азъ бѣхъ на друго мнѣние, бѣхъ единичниятъ, който не вѣрвахъ на това, но го направиха. Послѣ, въ врѣме на пълномощията, назначиха отчаяни партизани. Прѣзъ 1885 г. рѣшихме да ги направимъ изборни, като се мислѣше, че такива инспектори ще могатъ направи нѣщо по-добро. Да ви кажа, че колкото и да се говори противъ тогавашнитѣ училищни инспектори, тѣ не бѣха лоши толкова. Имаше несполучливо избрани — признавамъ го, но имаше и много добри. Инспекторатътъ изборенъ стоеше по-високо отъ този, който заварихме. Дали и за-напрѣдъ трѣбва да се избиратъ инспекторитѣ, азъ оставямъ този въпросъ настрана, но казвамъ, че хората, които се избираха тогава, бѣха по-добри и тѣ понаредиха училищата. Азъ не съ цѣль да настоявамъ изново да се избиратъ инспекторитѣ, на-помянамъ това, а просто за да ви кажа, какъ бѣше тогава. Изборнитѣ инспектори не стоеха по-долу отъ ония, които бѣха назначавани отъ Короната, а даже нѣкои бѣха по-добри. Частъ отъ инспекторитѣ бѣха едни отъ най-добритѣ. По-послѣ и този изборенъ инспекторатъ се унищожи отъ 1887 лѣто или 1888; и ако трѣбва да кажа нѣщо сега и за него, ще изповѣдамъ че не съмъ възхитенъ въобще отъ инспекторството. Менѣ ми се струва, че българскитѣ инспектори сж наклонни да бждатъ партизани и партизански орждия, както всички българи. Най-голѣмо зло е това въ инспекторитѣ, че тѣ сж партизани и, когато даватъ отчетъ, даватъ го при-страстно. А министърътъ трѣбва да бжде увѣренъ, че когато инспекторитѣ атестуватъ, тѣ често атестуватъ по съображения чисто партизански. Истина е, че се изказа желание да се повърнемъ къмъ едно-врѣмешното, но азъ не мисля, че сме въ състояние да въведемъ паново изборната система, па и да я въведемъ нѣма да направимъ чудеса съ избирани на инспекторитѣ, защото виждаме какъ напнтѣ изборни учрѣждения се показваха не особено симпатични. (Д-ръ Н. Геннадиевъ: Като захванемъ отъ Народното Събрание!)

Д. Панковъ: Г-нъ Мирски -- и г. Каравеловъ хемъ се съгласи съ него за изборността на инспекторитѣ, — ще кажа, че не разбирате какво ще каже инспекторъ и затуй прѣдлагате изборното право. Инспекторътъ е прѣдставителъ на министра,

на правителството! (С. Арсениевъ: Не е вѣрно!) Моля Ви се, какъ не е вѣрно? Ами азъ го знамъ отъ тебе по-добрѣ, че е вѣрно. Кога захванемъ да избираме министритѣ, тогава да, тогава ще избираме и инспекторитѣ. (Н. Цановъ: Сега министритѣ нали ги избираме?) Никой не ги избира, избира ги болшинството, а народътъ не ги избира. (Н. Цановъ: А болшинството кой избира?) А когато захванемъ да избираме и министритѣ, както искатъ демократитѣ, тогава вече и всички чиновници ще ги избираме. Но работата е, че инспекторътъ е прѣдставителъ на министра, на държавата, слѣдователно, той трѣбва да бѣде назначенъ, защото той ще отиде да каже, какво държавата иска отъ училищата, а народътъ какво иска отъ училищата, то е другъ въпросъ. Затова крива е тази ваша идея и ако разсѣдимъ твърдѣ добрѣ, ще видимъ, че най-лошото нѣщо е да избираме инспекторитѣ — дѣто ще се каже да унищожимъ надзора на правителството. Това едно.

Второто нѣщо, което искамъ да кажа на министра е, че тъй като нѣмаме много сръдства сега да държимъ много инспектори, затуй най-добрѣ е да унищожимъ окръжнитѣ инспектори, че въ всѣка околия да има инспекторъ, да има прѣдставителъ на правителството. Като нѣмаме пари за окръжни, то да ги унищожимъ и всѣка околия да има инспекторъ. Сега какво имаме? 24 околийски инспектори. Тѣ сж секретари на окръжнитѣ инспектори — не сж нищо друго. И какво правятъ? Разхождатъ се, въ кафенетата цѣль денъ седятъ и на табла играятъ. Затуй, ми се струва, въ октомврий ще направи министърътъ добрѣ да унищожи окръжнитѣ инспектори засега, щомъ казваме, че нѣмаме сръдства много, и да направи въ всѣка околия да има по единъ инспекторъ. Туй искахъ да кажа.

А колкото за г. Каравелова, че намира махана на покойния Кънчовъ, азъ ще ви кажа, че той, дѣто се хвали, че ония дѣто той ги назначавалъ били добри, азъ ви увѣрявамъ, че той не ги е назначилъ, а сж ги назначили Лазаровъ, Вжжаровъ и пр. чиновници. (Обаждатъ се: Туй е право.) А покойниятъ Кънчовъ, който е назначилъ, самъ той, неговиятъ умъ ги е избралъ.

С. Лафчиевъ: Азъ нѣмахъ намѣрение да говоря по този въпросъ, обаче г. докладчикътъ, когото не го виждамъ тукъ, при влѣзването въ залата на Народното Събрание слѣдъ отпуски, при разговора ни по темата за дългото говорене въ Събранието, ми каза една много цинична, но доста характеристична българска поговорка, която не смѣя да цитирамъ, но прѣведено отъ български на български ще бѣде: „и да говоришъ и да не говоришъ сѣ е сжщото“.

Докладчикъ П. Шоповъ: Може да говоримъ цѣла седмица тукъ, понеже за реклама говоримъ тукъ, въ Камарата!

С. Лафчиевъ: Азъ не говоря за реклама, а изпѣлнявамъ своя дългъ като народенъ прѣдставителъ.

Докладчикъ П. Шоповъ: Ние ще слушаме и цѣль мѣсець да говоришъ! Тукъ е мѣсто само за говорене, а не и работа да вършимъ!

С. Лафчиевъ: Вие сте казали, че да се говори и да се не говори сѣ е сжщото. Това е много вѣрна характеристика за Васъ.

Докладчикъ П. Шоповъ: Не съмъ казалъ тия думи.

Я. Сакъзовъ: Г-нъ Лафчиевъ не е говорилъ 3 мѣсеца — нека сега да си каже мнѣнието!

С. Лафчиевъ: (Къмъ г. докладчика.) Отговорѣте ми съ Вашата честна дума, че не сте ми го казали това вѣнъ, освѣнъ ако съмъ Ви разбралъ криво.

Докладчикъ П. Шоповъ: Да, да, не съмъ го казалъ!

С. Лафчиевъ: Вземамъ думата, г-нъ прѣдседателю, по единъ въпросъ отъ първостепенна важностъ. Най-напрѣдъ, г-да, ще засегна въпроса съ законопроекта за приходитѣ и разходитѣ на Българското Княжество за 1902 г., въ който е въведенъ чл. 4, който гласи: „числото и заплатитѣ на окръжнитѣ и околийски училищни инспектори оставатъ сжщитѣ, каквито сж прѣдвидени въ миналогодишния бюджетъ“. Менъ ми се струва, че подобенъ начинъ на измѣняване сжществуващитѣ закони, които урегулиратъ една специална материя, е практика не дотамъ добра, не дотамъ цѣлесобразна и прѣпорчителна, защото по този начинъ могатъ да се прѣкаратъ незабѣлъзано много важни и сжществени измѣнения въ закони, които регулиратъ специална материя, та ми се чини, че урегулирането на тая материя по този начинъ не е право, защото чл. 3 отъ закона за инспекторитѣ опрѣдѣля изрично числото на окръжнитѣ и околийски инспектори. Тукъ се говори за заплатата на окръжнитѣ, за заплатата на околийскитѣ инспектори, колко трѣбва да бѣде тѣхното число и т. н. По този въпросъ азъ не бихъ могълъ по-краснорѣчиво да обрисувамъ нуждата и значението на инспектората, както това е направено въ изложението на мотивитѣ къмъ законопроекта, когато е билъ внесенъ въ Народното Събрание. По този случай азъ считамъ за нужно да цитирамъ тия пасажки отъ изложението на мотивитѣ, които достатъчно биха освѣтили Народното Събрание за цѣлѣта както на окръжнитѣ, така и на околийскитѣ инспектори, а особено за числото на единитѣ и на другитѣ. Въ изложението на мотивитѣ къмъ законопроекта се излагатъ побудителнитѣ причини, които сж накарали Министерството на Просвѣщенieto да иска тази коренна реформа на инспектората. Това изложение гласи, че „учебното възпитателно дѣло има нужда отъ компетентенъ и постояненъ надзоръ. Само въ страни, дѣто училищната

инспекция е добър уредена, училищата напредват, процъфтяват. Нуждата от училищния надзор у нас се съзна веднага след освобождението ни; оттогава и досега инспекцията продължава да съществува под различни форми. Всички досегашни наредби по инспекцията са имали за целъ утвърждаването на тоя институт. Последната наредба по инспекцията е от 1889 г. Тя е имала пръв вид, естествено, тогавашното състояние на народните основни и класни училища. Оттогава насам и въ количествено и качествено отношение тия училища са отишли напред, та става необходимо да се направят съответствени промени и въ инспекторската институция.

Вместо досегашната едноставна инспекция, при която имаме 45 души инспектори съ еднакви права, макаръ и разнородни по заплата, се въвежда двойната система за инспектиране: околийска инспекция и окръжна, от които първата остава подчинена на втората. Околийски инспектори ще има всичко 49, срещу 83 административни околии, т. е. приблизително единъ околийски инспекторъ на два административни околии. Гледало се е на единъ околийски инспекторъ да се паднат около 100 до 150 души учители. Цѣла България се раздѣли на 10 учебни окръжия, т. е. падатъ се на единъ окръженъ инспекторъ по два административни окръга. На окръжните инспектори се повѣрява контролътъ надъ околийските инспектори и въ добавкъ надзорътъ надъ всички трикласни училища и надзорътъ на основните училища въ града, дѣто ще бѣде сѣдалището на инспектора. Тая двойна система има нѣколко прѣимущества. Прѣди всичко, инспекторитѣ нѣма да бѣдатъ събрани, по двама, по трима и дори четирма съ сѣдалище въ единъ и същъ градъ, а всѣки инспекторъ ще бѣде при своитѣ учители и, вмѣсто 22 инспекторски сѣдалища, както е сега, ще имаме 69 сѣдалища, т. е. инспекторитѣ ще бѣдатъ разпрѣснати на 69 пункта изъ България. Тѣй щото, казватъ, че досега всички инспектори са били 45, сега, обаче, ще бѣдатъ 69 инспекторитѣ, ще засѣдватъ въ 69 околии и, слѣдователно, ще бѣдатъ по-близо до учителитѣ и до самото население и, слѣдователно, ще иматъ възможностъ по-непосрѣдствено и отъ близо да се запознаятъ съ персонала. Следъ това се разглежда въпросътъ отъ материално гледище и се констатира, че новата инспекция нѣма да бѣде по-скѣпа отколкото старата. По-нататѣкъ продължението въ изложението на мотивитѣ е това: „Онова, което се увеличава отъ създаването на 10 души окръжни инспектори съ секретари, се спестява отъ това, че околийските инспектори, като се прѣдвижда да бѣдатъ съ по-малкъ образователенъ цензъ и излѣзли изъ срѣдата на самитѣ основни учители, ще взиматъ и по-малки заплати отъ заплатитѣ на сегашнитѣ 45 души инспектори, а при това тѣ нѣма да иматъ никакви канцеларски разноски“. На свършване на изложението на мотивитѣ казва се слѣдующето: „За да могатъ въ редовитѣ на инспек-

торитѣ да влизатъ, отъ една страна, лица, които да са прѣживѣли живота на онии, които има да ревизиратъ, и са вършили тѣхната работа, а отъ друга, лица съ по-високо образование, съ по-разширенъ умственъ кръгъзоръ и съ способностъ не само да ръководятъ, а и научно да изучаватъ учебното дѣло, споредъ новата наредба, вратата на тия служби се оставя отворена и на всички основни учители и на всички срѣдни учители. Самиятъ изборъ измежду основните учители, които най-напредъ могатъ да ставатъ само околийски инспектори, и то третостепенни, ще се прави изпитъ чрезъ особенъ за цѣлтъ изпитъ. На такъвъ ще се доущатъ само учители, които, като редовни, са прѣкарвали въ учителстване поне 5 години. За окръжни инспектори се прѣдвижда малко по-други цензъ и т. н.“ Азъ ще свърша, ще прѣкъсна цитатитѣ, понеже и тѣй станяхъ отегчителенъ къмъ почитаемитѣ г. г. депутати, и ще прѣмина къмъ по-нататѣшното разглеждане въпроса. Цензътъ, който се налага на окръжните инспектори и на околийските, се смѣташе, че отговаряше на нуждитѣ, които се налагаха на тая длѣжностъ. Задачата на околийските инспектори бѣше да ревизиратъ основните училища; задачата на окръжните инспектори бѣше да ревизиратъ, освѣнъ тия околийски инспектори, които се намиратъ въ тѣхния районъ, още и класните училища и основните училища въ града, дѣто се намира инспекцията. Споредъ тогавашнитѣ прѣсмѣтания се имаше прѣдъ видъ на околийски инспекторъ да се падатъ отъ 100 до 150 души учители, за да могатъ тѣ да ревизиратъ поне два пѣти своя районъ, а окръжните поне два пѣти да могатъ да ревизиратъ района както на основните, така и на класните училища. Съ намаляване числото на инспекторитѣ въ това отношение се е нанесълъ съществентъ ущѣбъ на интереситѣ на учебното дѣло. Г-нъ Влайковъ казва, че срѣдно число на единъ околийски инспекторъ се падатъ сега около 225 учители. При една ревизия, за да може училищниятъ инспекторъ да ревизира всички учители, изискватъ се 112 дена, като при това прѣсмѣтане съмъ иматъ прѣдъ видъ това, че инспекторътъ да посети учители въ два урока и на денъ да присѣдствува на четири урока. Като притурите и 40 дена педѣлни, като се прибавятъ къмъ тѣхъ и 15 дена официални празници и като се прибавятъ 20—30 дена изгубени отъ прѣминаването отъ село въ село, защото това пѣтуване трѣбва да се вземе прѣдъ видъ, излиза, че срѣдно число за една обиколка на единъ околийски инспекторъ трѣбватъ 197 дена. А вие знаете, г-да, че въ селата училищната работна година едва достига до 150 или 160 дена. Следователно, инспекторътъ за да обиколи своя районъ само единъ пѣтъ, му трѣбватъ около 200 дена. Следователно, абсолютно нѣма възможностъ, колкото и да бѣде добросѣвестенъ, да направи ревизия, а законътъ му прѣдписва непрѣмѣнно да я направи. Защо тогава ги поставяте въ невѣзмож-

ност да изпълняват добросъвестно своята задача и да ги научим да маневрират своята обязаност? Наместо да ги направим проблематично полезни със своята заслуга, по-хубаво е да ги унищожим, защото със 24 инспектори абсолютно е невъзможно. Г-да, да се направи нѣщо! Сега ние имаме 24 околийски и 12 окръжни инспектори — стават 36. Общото число, слѣдователно, е намалено отколкото е било прѣди 15 години и въ това не сме направили единъ прогресъ, а сме направили единъ регресъ. Числото на учителитѣ и на ученицитѣ расте, а контролниятъ персоналъ отъ денъ на денъ го намаляваме. Азъ мисля, че България, която харчи толкова милиона за своето учебно дѣло, има нужда да прави единъ по-ефикасенъ контролъ. Чуваме често пати оплаквания противъ учителитѣ, че имало между тѣхъ хора неспособни. Признавамъ, че българскитѣ учители изпълняватъ добросъвестно своя дѣлгъ, колкото силитѣ имъ позволяватъ, и тѣ заслужаватъ нашата признателностъ, но стадо безъ мърша не бива, затова би трѣбвало да можемъ да намѣримъ кои сж негоднитѣ учители, отъ които би трѣбвало да се очисти учебното дѣло, а за да можемъ да сторимъ това, ние трѣбва да имаме контролъ. Нѣмаме ли контролъ, ние не можемъ да направимъ подобрение въ персонала. Ето защо азъ мисля, че въ това отношение намалението на персонала не е въ интереса на учебното дѣло и, като такова, би трѣбвало да се прѣмахне. Въ това отношение би трѣбвало Министерството на Просвѣщението, ако не сега, поне въ идущата сесия да вземе прѣдъ видъ тия висши интереси.

Когато, г-да, се създаваше окръжната инспекция, имаше се още едно нѣщо прѣдъ видъ: да се направи една децентрализация. По-напрѣдъ се слушаха оплаквания, че всичко се централизира въ централното управление, което нѣмаше възможностъ да направи своя надзоръ по-ефикасно и да отговаря на нуждитѣ на учебното дѣло. Въ това отношение се създаде институтътъ на окръжнитѣ инспектори, за да може да се прави ревизия на класнитѣ училища. Азъ и вчера ви говорихъ, че висшиятъ персоналъ, съ който разполага Министерството на Просвѣщението да прави ревизии непосредствено върху срѣднитѣ учебни заведения, абсолютно не е достатъченъ да изпълни своята задача; той още по-малко може да изпълни ония висши задачи, за които е създаденъ. Слѣдователно, невъзможно е централното управление да прави нѣкаква ревизия и трѣбваше да я даде на този персоналъ. Тѣй че, туй учрѣждение е абсолютно необходимо и това особено релефно изпъква въ изложението на мотивитѣ къмъ законопроекта за инспекцията.

Г-да народни прѣдставители! Г-нъ Габровски засегна единъ много съществень въпросъ, подкрѣпенъ отъ г. Каравелова, а именно въпроса за спазването прѣдвидения въ закона цензъ за пазнаване на инспекторитѣ. Менѣ ми се струва, че въ това отношение правимъ една мечешка услуга на България и на всичкия нашъ персоналъ по вѣдом-

ството на Министерството на Народното Просвѣщение, ако висшето учрѣждение по това вѣдомство не дава доказателства на зачитане, на уважаване и изпълняване на законитѣ, които създава. Какъ това министерство може да иска и съ какво право може да иска отъ учителитѣ да ги изпълняватъ, ако то, авторътъ на тѣзи закони, ги не зачита и изпълнява? То е прѣдвидѣло такъвъ високъ цензъ за своитѣ непосредствено подчинени органи, а не изпълнява ценза, прѣдвиденъ за училищнитѣ инспектори. Цензътъ, прѣдвиденъ за училищнитѣ инспектори, е високъ и изрично се прѣдвижда въ чл. 5 отъ закона за училищнитѣ инспектори. Този членъ гласи слѣдующето: „Окрѣжнитѣ училищни инспектори се взиматъ измежду директоритѣ на гимназиитѣ, педагогическитѣ училища и измежду тѣзи първостепенни и съ висше образование при скѣпитѣ училища учители, които сж се отличили съ своята учителска вѣщина и съ трудоветѣ си по педагогическата литература.“ При назначаването на окръжнитѣ инспектори този строгъ цензъ, за съжаление, не е запазенъ. Че именно не се е обрѣцало на това внимание, азъ ще подкрѣпя въ това прѣждеговорившитѣ господа и ще моля г. министра да обърне особено внимание въ това отношение. Нѣма защо да се фаворизиратъ извѣстни личности! Азъ нѣма да говоря за личности, ще се спра само върху лицата, за които спомена г. Каравеловъ и г. Габровски, които ми сж познати; всичкитѣ мои почитания къмъ г. Сирманова, той е билъ мой учителъ и началникъ, поклонъ на неговата бѣла глава и бѣли коси, обаче ще се присѣдиня къмъ тѣхъ и ще кажа: той е билъ добъръ за вѣрмето си, но той вече не може да бѣде полезенъ въ това отношение, не може да ревизира едно класно училище, дѣто работятъ хора съ висше и срѣдно образование, които стоятъ отъ него много по-високо и по своето образование, и по своитѣ познания, и по своя тактъ, и по своя умъ, и по своя характеръ, и по своята воля и т. п., съ една рѣчь не притежава качествата, които се изискватъ отъ единъ инспекторъ. При всичкитѣ уважения къмъ него, не бихъ желалъ да говоря противъ него, но интересътъ на учебното дѣло за мене стои много по-високо отъ личния интересъ на моя бивши учителъ и началникъ и затова, мисля, че интересътъ на учебното дѣло изисква, щото тѣзи хора да не бѣдатъ инспектори.

Има направени нарушения на чл. 5 въ назначаването и на други лица, но азъ нѣма да посочвамъ лицата отъ уважение къмъ тѣхъ — г. министърътъ разбира кои визирамъ азъ. (Министъръ Х. Тодоровъ: Ще ми ги кажете послѣ!) Азъ ще ги обады Вамъ, защото не искамъ да посочвамъ тукъ лицата. (Отъ лѣвицата: Посочете ги!) Нѣма нужда.

Второ едно опущение, което се прави по закона на инспекторитѣ, е нарушението на чл. 22. Въ чл. 22 отъ закона за инспекторитѣ е прѣдвидена слѣдната клауза: (Чете.) „На Министерството на Народното

Просвѣщение се дава срокъ до 1 септемврий 1900 г. да изпълни чл. 6 на настоящия законъ, а до това врѣме то може да назначава извънредни околийски инспектори съ заплата до 2.000 л.“

Вие знаете, г-да, че цензътъ за околийскитѣ инспектори е, че трѣбва да бждатъ непрѣмѣнно хора съ срѣдно образование, да сж учителствували 5 години и да сж положили установения за околийски инспектори изпитъ. Обаче, даваше се извѣстенъ срокъ на министерството да си служи и съ врѣменни инспектори. Ще се съгласи г. министърътъ, че сега тая мѣрка е много разширена и даже не отколѣ четохъ въ единъ вѣстникъ, че е билъ назначенъ за инспекторъ човѣкъ, който не е положилъ установения изпитъ, а даже който билъ зарязалъ учителството и билъ помощникъ-кметъ въ единъ голѣмъ градъ. Вие знаете, че учителъ, зарязалъ учителството съ години, не е годенъ за учителъ; даже въ разискванията и въ мотивитѣ на закона за инспекторитѣ е казано: ако кандидатътъ въ разстояние на три години отъ полагаането на изпита не заеме инспекторско мѣсто, длъженъ е да държи отново изпитъ. Ако законътъ забранява на учителитѣ, положили държавенъ изпитъ за инспектори, слѣдъ 3 години да се назначаватъ инспектори, колко повече въ това отношение министерството трѣбваше да бжде прѣдпазливо! Въ това отношение ще моля г. министърътъ да вземе актъ и въ бждѣще да не допуца това. Даже тази година не е правенъ изпитъ за инспектори, а, ако имаше нужда, трѣбваше да се държи изпитъ и да се снабди съ хора, които притежаватъ ценза, който изисква законътъ.

Азъ мисля, че съ това, което говорихъ досега, отговорихъ отчасти и на г. Вжжарова, и на тѣзи господа, които говориха за унищожението на окръжния инспекторатъ. Нуждата отъ окръженъ инспекторатъ е належаща, необходима, интереситѣ на учебното дѣло го налагатъ. Централната властъ не разполага съ срѣдства, за да може да изпълни всички свои функции; тя делегира частъ отъ своитѣ функции на своитѣ инспектори и, ако вие унищожите тѣзи инспектори, естествено тѣзи функции ще се повърнатъ и натрупватъ пакъ на тази централна властъ, която ги делегира на тѣхъ. Щомъ унищожимъ тѣхъ, ще трѣбва да увеличимъ числото на служащитѣ при централното управление. Но азъ мисля, че агентитѣ на централната властъ, които се намиратъ по-близо до учителитѣ, ще бждатъ по-полезни, отколкото ако всичко бжде съсрѣдоточено въ централното управление. Азъ вѣрвамъ, че г. Вжжаровъ ще се съгласи съ мене и нѣма да настоява на своето прѣдложение за унищожението на окръжния инспекторатъ, а сжщо и уважаемиятъ прѣдседателъ на нашето Народно Събрание, вѣрвамъ, ще съзпае това и ще види, че врѣмената не сж, както бѣха прѣди 40—50 години. Г-нъ Мирски разбира више, че тѣ сж магаре сж обикаляли окръжието, но тогава е имало малко училища, а сега знаете ли по колко училища се падатъ на всѣки инспекторъ? Има стотина класни училища.

Ц. Таслаковъ: Има инспектори, а никаква инспекция не правятъ. Азъ да ви кажа, че най-врѣдителната работа за училищата е да има окръжни и околийски инспектори. Ние отъ васъ ужъ искаме да наредите тая работа — вие, които се занимавате съ учебното дѣло! По-зло нѣщо отъ окръженъ инспекторъ и неговъ помощникъ нѣма.

Прѣдседателствующъ А. Франгя: По-послѣ ще обясните, г-нъ Таслаковъ.

С. Лафчиевъ: Туй още не говори за лошенинитѣ на института, то говори, че, може би, лицата, които сж поставени въ този институтъ, сж лоши и не сполучливо избрани, но институтътъ, като институтъ, отговаря на своето назначение. Може би назначенитѣ личности да не изпълняватъ добросъвестно своитѣ задължения! (Г-нъ Цанковъ възразява нѣщо.) Дѣдо Цанковъ, ще ми позволите да Ви възразя за едно нѣщо по назначаването. Нѣма да ставамъ тукъ адвокатъ на г. г. Вжжарова и Лазарова, но като бивши тѣхенъ съслуживецъ считамъ за дългъ да се възстанови истината и да не се клеветятъ хора, които не могатъ да се защитятъ. По-нататкъ не искамъ да говоря затова, защото това, което твърдите вие, даже ако бѣше вѣрно, то не е обвинение противъ тѣхъ, а косвено обвинение противъ надлежния министъръ. (Д. Цанковъ: Ти ме не разбра какво приказвахъ!) За честъ на г. министра, ще кажа, че подобни обвинения върху неговитѣ чиновници не трѣбва да се хвърлятъ, защото иначе се уронва достойнството на министра, който заема поста — не искамъ да черня паметта на покойния Кжичовъ, но фактътъ си е фактъ. Не началницитѣ на отдѣленията назначиха инспекторитѣ, които не отговаряха на ценза, а самъ министърътъ. Ще свърша съ това: инспекцията е необходима, числото на инспекторитѣ е малко и азъ ще моля г. министърътъ въ слѣдующата сесия да я възстанови както трѣбва или, намѣсто да назначава хора, които не могатъ да отговарятъ на своето назначение, по-добъръ е да я махне.

П. Каравеловъ: Прѣди всичко, имамъ честъ да заявя на г. Цанкова, че той може да разбира нѣщо, но отъ управление нищо не разбира. Подиръ, азъ не бихъ желалъ той да клюкарствува. (Д. Цанковъ: Знаятъ хората какво азъ зная!) Азъ най-добъръ зная, какво вие знаете; азъ съмъ ви назначилъ министъръ най-напрѣдъ и зная колко струватъ като такъвъ! Моля да слушате! Който има малко понятие отъ инспекция на училищата, той трѣбва да знае, че тѣ сж се являвали не за да покровителствуватъ учебното дѣло, не за да просвѣщаватъ, както всички у насъ вѣрватъ, а за да защищаватъ съществуващия режимъ, да прѣдупрѣждаватъ разкритикуването на недоброто управление. Това хубаво го помнитѣ! (Д. Цанковъ: А а а!) Не хакай! Тамъ, дѣто искатъ дѣйствително да учатъ правилно, да не навязватъ по тия въпроси прѣд-

намѣрено извѣстно учение на ученицитѣ, както е у англосаксонското племе, тамъ нѣма такава инспекция — да прѣдставлява министра! Какво значи да прѣдставлява министра? Ето въ що състои въпросътъ. Въ всички монархически държави сж се бояли отъ народното образование и, подъ прѣдлогъ да го направляватъ въ добра посока, старали сж се всячески да му турятъ юзда. Ще ви посоча други единъ аналогично възникналъ институтъ — цензурата на печата. Цензурата се е явила да прѣдставлява министра, да се не пишатъ осъдителни работи за управлението. Това е цензурата. Както е било нежелателно да се развива свободниятъ духъ на народа и сж създали цензурата, тѣй е и съ инспекцията. Тѣй е било въ Германия, тѣй въ Русия, тѣй въ Франция и въ всички монархически държави. Полека-лека е изпъквалъ новиятъ духъ да се покровителствуватъ училищата. Азъ ви казвамъ, че въ онѣзи държави, дѣто има свободно възпитание, нѣма тази инспекция. Вие въ Англия можете да откриете училище, и щомъ не искате никаква субсидия, нѣма да ви турятъ нито единъ инспекторъ.

Д. Цанковъ: Тѣ сж само на изустъ казания! Чупкимъ хората нѣматъ книги английски и нѣма да ти възразятъ! Ние знаемъ какъ говоришъ за всичко. Я не говори за Англия, защото не знаешъ какво говоришъ!

П. Каравеловъ: Вие нѣмате право да се бъркате.

Д. Цанковъ: Вие говорѣте за България, а въ Англия какво става, Вие го оставѣте него.

П. Каравеловъ: А, не, ще вземемъ Турция!

Г. Кирковъ: Асѣмъ Турция той взима за юрнекъ!

П. Каравеловъ: Казвамъ ви, лошо ще бѣде образованието, ако министърътъ прѣдписва навсѣкъдъ какъ ще учатъ. Това го помнѣте! Тия бѣха мотивитѣ ми, когато въ 1880 г. възстанахъ противъ инспекцията. Тогава всички либерали вѣрваха, че съ инспекторатъ България изведнажъ ще прокопса; азъ бѣхъ на противно мнѣние и оправда се моето, а не тѣхното. Вие на сжщитѣ основания можете да поискате да се въведе и цензурата, понеже злоупотрѣбаватъ съ печата. Азъ не съмъ казвалъ, че трѣбва да въведемъ пакъ изборнитѣ инспектори. Г-нъ Мирски е на това мнѣние. Тукъ ни се привежда за примѣръ, какъ въ Франция инспекторътъ прѣдставлявалъ министра. Азъ не желая България да се ръководи въ всичко отъ Франция, дѣто и свободата се разбира своеобразно. Днесъ дойдатъ радикалитѣ, гонятъ католицитѣ; дойдатъ католицитѣ, гонятъ радикалитѣ. Сега, какво прави Комбъ? Това не е идеалъ на управление: най-безобразно е подобно управление. (Н. Габровски: Прѣчиства републиката!) Да, прѣчиства републиката. Днешнитѣ радикали за цѣль гонятъ католицитѣ; утрѣшнитѣ католици — ще прѣчистватъ

Франция отъ радикалитѣ, когато въ сжщностъ истинската република трѣбва да осигурява еднакви еднитѣ и другитѣ: тя трѣбва да прѣдоставя еднакви права и свобода на всички — да се учи кой както иска; въ противенъ случай Франция се нуждае още отъ единъ Волтеръ. Подобна система е безобразна, и най-малко азъ съвѣтвамъ да се въвежда тя въ България. Вѣрата моя въ училищната инспекция не е голѣма — 2—3 пкти съмъ говорилъ — и сега не вѣрвамъ, че ако се увеличатъ инспекторитѣ, ще направимъ много нѣщо. Зная, че тѣ сж наклонни да злоупотрѣбаватъ и много малко да правятъ добро. Подирѣ, кой ще инспектира тѣхъ, инспекторитѣ? Тѣ сж 70—80 души, тѣ чортъ знае какви ли работи нѣма да правятъ! (Д. Цанковъ: Ревизорътъ на министерството ще ги ревизира!) Ревизорътъ на министерството! Да, така лесно се ревизиратъ тѣ, за да може да се узнае какви сж инспекторитѣ и какъ сж инспектирали учителитѣ! Може ли да стане това нѣщо? (Д. Цанковъ: Защо да не може? Какъ прави Финансовото Министерство?) Тамъ сж 15 души. (Д. Цанковъ: Тамъ сж 1.000 души бирници, които събиратъ данѣци, хе-е-й!) Тя е много проста работа: има тефтери и може да го види на тефтера, обаче тукъ не е тефтеръ. (Д. Цанковъ: Атестуватъ учителитѣ!) Азъ желая да зная какъ атестуватъ учителитѣ така лесно и такава право, да прѣдставляватъ още министра, такава вѣдна доктрина не може да се проповѣдва тукъ. Министра никой не го прѣдставлява. Него го прѣдставляватъ законитѣ и всички чиновници. (Д. Цанковъ: Ти нѣмашъ понятие отъ инспекторство какво е! — Смѣхъ.) Научи ме, поне да зная! Ние сме мислили върху тѣзи въпроси по-рано и знаемъ какво значи. Азъ ви казахъ, че аналогиченъ институтъ е цензурата и е рожба на сжщата система. И Франция сега ви прѣдставлява образецъ, но образецъ много лошъ. (Д. Цанковъ: Тогава защо да държимъ тия 24 инспектори? Да не ги държимъ!) Азъ ви казахъ, че не съмъ отъ вѣрующитѣ; въ всѣки случай азъ не мога да допусна 80 души инспектори да се разхождатъ изъ България, да хозийничатъ и да прѣдставляватъ министра. Какъ ще го прѣдставляватъ тѣ? По-добрѣ, снѣмѣте портрета му и го пратѣте, за да прѣдставляватъ министра! Единственото, което може да се приеме, е, да останатъ 12 инспектори, да има извѣстенъ контролъ, да се контролиратъ, да ги знаемъ какво вършатъ и, подирѣ, заплатата да имъ опростотворимъ. Когато даватъ атестации, да мислятъ по-сериозно. (Я. Сакъзовъ: Цѣлата система трѣбва да се реформира!) Да, цѣлата система трѣбва да се реформира, а г. Цанковъ да си вземе законопроекта назадъ.

Ц. Таслаковъ: Г-да народни прѣдставители! Азъ нѣмаше да говоря по тоя параграфъ, но понеже тукъ станаха разисквания върху това, доколко инспекторитѣ партизаниствуватъ, искамъ да кажа и азъ нѣколко думи, за да не става нужда

да изнасямъ имена да ги слуша публиката и да прави запитване. Зная, че въ инспекциитѣ се развива най-големо партизанство. И жалното е това, че не сж баремъ партизани на една партия, та зло или добро ще го принесатъ на тая партия, ами ставатъ партизани на всички партии, като дойдатъ на властъ, (Гласове: Вѣрно!) и учителитѣ сж справедливостъ не знаятъ къмъ кого да се обърнатъ, дали да поискатъ общинитѣ да ги назначаватъ, или да се намиратъ подъ прѣмия надзоръ на инспектора. Щомъ ги оставите на общинитѣ да ги назначаватъ, развива се онова дребно партизанство, че ако учителътъ не отива въ кръчмата на кмета, той веднага остава изненаданъ — веднага го изпждатъ, клеветятъ го и той не може да види хаиръ. Турите ли ги подъ прѣмия надзоръ на инспекторитѣ, тѣзи последнитѣ ги размѣстватъ по партизански съображения. Това е единъ хаосъ, който не зная какъ ще се оправи. Но върме е да се обърне внимание и днесъ можемъ да разчитаме, че г. Министерътъ на Просвѣщението, който не е толкова надхванъ съ онова партизанство, съ което сж били надхвани много други министри, ще поправи това зло. Но азъ го бихъ попиталъ: дали не знае той, че нѣкой си окръженъ инспекторъ, комуто като е било забѣлѣжено съ официално писмо, че отива да се мѣси въ партизанство, че прави нѣкои работи, които сж несъвмѣстими съ неговата длъжностъ, той съ частно писмо му е отговорилъ: „Г-нъ министре, трѣбва да знаете, че азъ не съмъ пратенъ тукъ да правя инспекторство, а съмъ пратенъ партизанство да правя.“ Дали е вѣрно или не, не зная. Но ако е вѣрно, азъ бихъ препорѣчалъ на г. министра, безъ да гледа на коя партия принадлежи, да го опъне за ушитѣ и да изпръпчатъ по такъвъ начинъ, та да чуятъ всички негови колеги и да разбератъ какъ трѣбва да се води инспекторството. Това е развратъ, единъ инспекторъ да пише на министра: за партизанство съмъ пратенъ азъ тукъ. А има и другъ единъ, който миналата година, когато считаше, че Таслаковъ е единъ прѣдставителъ, който може да отчислява и да зачислява, ми пишеше: Уважаемий г-не, приемѣте сестра ми за учителка въ Троянъ и каквото поискате за учителитѣ, ще направя.“ Азъ се погнусихъ отъ това и самъ поискахъ да се не назначава сестра му въ Троянъ, защото бѣше развалена учителка, и си навлѣкохъ белята на тоя инспекторъ и пострадаха всички мои приятели въ Троянско — разкарва ги, гони ги, разгонва ги, прави имъ ревизии — и само на тия, които сж мои приятели — и днесъ тѣ сж се завили и замаели къмъ кого да се обърнатъ. Тия учители по единъ скандаленъ начинъ искатъ да ги разгонятъ само заради това, че сж приятели на Таслакова. Не искамъ да оскърбявамъ, но искамъ да констатирамъ единъ фактъ, който съмъ видѣлъ, и считамъ, че такива има много. Азъ не зная какъ вие искате да паредите това учебно дѣло, какви инспекции имате и какъвъ редъ ще въведете въ учебното дѣло. Азъ

не се считамъ компетентенъ по тия работи, за да давамъ уроци. Направѣте го вие, които сте компетентни, и направѣте онова, което е добро и цѣлесъобразно за учебното дѣло, защото ние въ всички наши учрѣждения вмѣкваме само развратъ, раздори, партизанство и всичко друго, но не редъ и подобрене за доброто на страната.

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Г-нъ Цанковъ има думата.

Д. Цанковъ: Азъ не съмъ искалъ думата, но на г. Таслакова искамъ да му кажа едно нѣщо. Като е приелъ това писмо отъ онзи инспекторъ да назначатъ сестра му, защо не е взелъ писмото и да дойде тукъ да го даде на г. министра и да иска да вземе мѣрки?

Ц. Таслаковъ: Още сега ще Ви отговоря. На министра, като ти каже „добъръ день“, не му отговаряй, защото не знаешъ дали е добъръ день. Едно казва, друго върши. (Смѣхъ.) Такова понятие имамъ азъ за министритѣ.

Д. Цанковъ: Тогава, значи, отъ чужбина трѣбва да извикаме министри съ контрактъ?! (Ц. Таслаковъ: Не зная.) Не е така. Погрѣшката си да разберешъ. Щомъ прие това писмо, ако си отъ Троянъ, трѣбваше да туришъ писмото въ единъ иликъ и да го проводишъ на министра. Тѣй се оправятъ работитѣ.

Ц. Таслаковъ: Азъ съмъ го казвалъ на министритѣ и на чиновницитѣ.

Д. Цанковъ: Слушай! Единъ окръженъ инспекторъ писалъ такова едно нѣщо, трѣбва да му кажешъ името тукъ! Трѣбва да го чуемъ и нис, а не да го криешъ. И ако не го накаже министърътъ, тогава ще викаме; а не само да го криемъ. Туй е мюзефирлъкъ!

Ц. Таслаковъ: Нѣма да го крия — Рачевъ, Цлѣвскиятъ окръженъ инспекторъ. А другиятъ е Троянскиятъ околийски инспекторъ Геневъ.

Министъръ Х. Тодоровъ: Г-да! Повдигнаха се два въпроса по тоя параграфъ: повечето за количеството и качеството на инспекторитѣ. Когато харчимъ за народното просвѣщение около 7—8 милиона лева, би могло да се харчи една достатѣчна сума за инспектирането на туй пародно просвѣщение; само 10% или 5% ако бѣше, пакъ трѣбваше да харчимъ около 800.000 л., а вие виждате, че не харчимъ и 200.000 л. Азъ бѣхъ самъ наклоненъ да се увеличи числото на околийскитѣ инспектори. И въ единъ проектъ имахъ указани 48 или 36, но не можахъ да направя нито едното, нито другото, защото трѣбваше да се съобрази съ туй, което имамъ на разположение. Ето защо азъ оставихъ така, както е било и миналата година —

24 околийски инспектори. Сега се прави предложение да се увеличатъ. Просто по бюджетни причини не мога да приема било предложението на г. Влайкова, косто увеличава тая сума съ 20.000 л., било предложението на г. Вжжарова, което я увеличава съ 32.000 л., нито пъкъ мога да приема туй предложение, което, струва ми се, бѣше се появило отъ г. Цанкова, именно да се измѣнятъ окръжнитѣ инспектори на околийски и сумата за окръжнитѣ инспектори да се обърне въ сума за околийскитѣ инспектори. По такъвъ начинъ съ такава предложение, менѣ ми се струва, прѣчимъ на самия законъ, който опрѣдѣля да има окръжни инспектори съ особени права и околийски инспектори. (Н. Поповъ: Съ особенъ цензъ.) Така щото, ако се мисли подобно нѣщо да се направи, то трѣбва да се направи не по бюджета, както азъ изобщо не съмъ съгласенъ, ами съ законъ, съ особено предложение. Ето защо, било предложението на г. Влайкова, било предложението на г. Вжжарова, пъкъ и това, ако се поддържа, за закриването и унищожението на 12-тѣ окръжни инспектори и замѣняването имъ съ околийски инспектори, не мога да приема и ще моля Народното Събрание да не увеличава параграфа повече.

Говори се за качеството на инспекторитѣ и се загатна за партизанство, което твърдѣ естествено може да се развие, ако единъ министъръ гледа на своитѣ агенти като агенти на партията, а не като агенти на властта. Досега азъ съмъ се въздържалъ да работя въ този духъ. И самиятъ фактъ е, че три-четири мѣсеца откакъ съмъ тукъ, не съмъ направилъ никакво промѣнение на този персоналъ; не че не искамъ, но защото искамъ добръ да изучатъ всичко и моитѣ разпоредби да иматъ именно този духъ, духътъ, че искамъ да се работи въ полза на учебното дѣло. (Н. Габровски: А уволнили сте Маринова.) Уволнилъ съмъ го просто по рапорта на инспектора. Прѣмѣстилъ съмъ двама въ интереса на службата, а пъкъ отъ три-четири мѣсеца, ако искахъ, можехъ да направя алтъ-юстъ персоналтъ. Направеното ми досега показва отъ какви побуждения искамъ да се движа, и г. Таслаковъ призна, че и по това азъ ще се движа отъ интереса на учебното дѣло, а не отъ други нѣкакви съображения.

Партизанството, струва ми се, ще се увеличи съ туй мнѣние, което прѣдлага г. Мирски и което може да се поддържа отъ нѣкои си. Азъ не мисля, че инспекторатътъ трѣбва да бѣде изборенъ. Щомъ е изборенъ, непрѣмѣнно ще влѣзе партизанството, тѣмъ отъ което ние се страхуваме. (Нѣкой отъ прѣдставителитѣ: Въ най-голѣмъ размѣръ.) Докогато си спомнямъ, сега положително не мога да кажа, но, струва ми се, и въ Америка инспекторатътъ не е изборенъ; защото инспекторатътъ трѣбва да бѣде просто единъ персоналъ учени специалисти, а това не може да се достигне чрѣзъ изборъ. Напоследѣтъ измѣни се законътъ за просвѣщението въ Англия и придадохъ на изборнитѣ

учрѣждения поддържката, това-онова, на училищата, но се остана пакъ единъ учебенъ свѣтъ, който е независимъ. Защото не трѣбва да се остави туй, което е чисто специално, техническо, на лутанията на изборитѣ. Та струва ми се, че и училищниятъ нашъ инспекторатъ не ще бѣде право да се обърща на изборно учрѣждение. Ако ние се страхуваме отъ партизанство, то съ връщането инспектората на изборна почва, ние ще отидемъ още повече въ по-голѣмо партизанство. Това е, което искахъ да кажа по тѣзи бѣлѣжки, които се направиха по този параграфъ и които свеждамъ, както казахъ, къмъ количеството и качеството на инспекторитѣ. По количество ви казахъ, и по качество тѣй скъпо, какъ гледамъ на инспекторитѣ. Ще моля, слѣдователно, да приемете параграфа безъ всѣко друго увеличение, защото самъ да съмъ го искалъ, и искахъ го, но по бюджетни причини не можехъ да направя такава увеличение.

А. Страшимировъ: Не е права мисълта на г. министра, че той е могълъ да направи алтъ-юстъ инспекторитѣ, щомъ е станалъ министъръ, защото еднакво е виновенъ, ако единъ инспекторъ несправедливо е уволнилъ, както ще бѣде виновенъ и ако е уволнилъ всички. Щомъ несправедливо е уволнилъ единъ общественъ служител, дѣйствието е достатъчно прѣстъпно.

Втората мисълъ, която засѣга отговорътъ на г. министра, е, че окръжниятъ училищенъ инспекторъ е донесълъ за инспектора Мариновъ и той билъ уволненъ. Думата на окръжния инспекторъ, значи, е окончателна дума. Околийскиятъ инспекторъ, щомъ инспектира училищата, съглежда, че иматъ своя индивидуалностъ, която трѣбва да се уважи отъ министерството.

Трето. Отъ самитѣ думи на г. министра се разбра, че окръжнитѣ училищни инспектори сж хора, които надзиратъ околийскитѣ училищни инспектори, а пъкъ тѣхното прѣдназначение е, главно, да надзиратъ класнитѣ училища. Затова щомъ предложението на г. Цанкова не отговаря или не се търпи отъ законитѣ, съществуващи досега, и тѣй като въ съществуващия законъ не е опрѣдѣлено числото на окръжнитѣ инспектори, (М. Такевъ: На околийскитѣ!) азъ мислѣхъ, че бихме могли да намалимъ числото на окръжнитѣ училищни инспектори; но тѣй като това е невъзможно и защото азъ съмъ на мнѣнието, че не можемъ и не бива да измѣняваме тѣй частично, чрѣзъ бюджета, единъ законъ, то ще кажа само набързо 2—3 думи. Нека г. Министърътъ на Просвѣщението, когато говори по тия съществени въпроси, да не поглежда тѣй набързо на принципитѣ въ общественитѣ учрѣждения. Не е тѣй лесно да се каже, че изборността на инспекторитѣ ще бѣде вѣдна. Ние трѣбва да направимъ общественитѣ учрѣждения да сж не само обществени: законитѣ трѣбва да възпитаватъ избирателитѣ да цѣнятъ тия закони. Най-добриятъ законъ, изработенъ отъ най-просвѣтения министъръ,

утрѣ може да бъде измѣненъ отъ другъ, лошъ министъръ, щомъ този законъ не е пусналъ корени въ самото общество. Дайте възможностъ на избирателитѣ, на обществото да цѣни този законъ. Само тогава ние ще накараме избирателитѣ да цѣнятъ своитѣ училищни наредби, когато тѣ непосредствено даватъ право на масата лека-полека непосредствено да се интересува отъ тѣзи училища, да види, че отъ прилагането на тѣзи закони и наредби могатъ да бждатъ добри или лоши. Въ такава смисълъ изборността на учебното дѣло е най-силниятъ принципъ. Въ какъвъ размѣръ трѣбва да се приложи и започне, то е другъ въпросъ. Но изобщо по тоя въпросъ азъ съмъ на мнѣние, че не бива тѣй смѣло и набързо да се говори.

Прѣседателствующъ А. Франгя: Полагамъ на гласуване § 13, по който има три поправки. Първата е отъ г. Цанкова.

Д. Цанковъ: Тѣй като г. министърътъ казва, че законътъ именно опрѣдѣля 12 окръжни инспектори и 24 околийски... (Министъръ Х. Тодоровъ: Околийскитѣ не сж опрѣдѣлени!) Я обърнете малко закона да видимъ! (Министъръ-Прѣседателъ Д-ръ С. Даневъ: Законътъ прави разлика между инспектори окръжни и околийски; слѣдователно, Вашето прѣдложение не може да се приеме.) Тѣй като г. министърътъ обѣщава, че въ идущия бюджетъ ще вземе въ внимание тая идея, защото сега прѣчи бюджетътъ, — тѣ сж приели за половината година заплатитѣ си, тѣй щото една малка сума ще да остане отъ окръжнитѣ инспектори, — и заради туй, понеже г. министърътъ прѣдлага, че въ идущия бюджетъ ще вземе въ внимание желанието на Народното Събрание, азъ се отказвамъ отъ моето прѣдложение.

Прѣседателствующъ А. Франгя: Г-нъ Цанковъ оттегля прѣдложението си. Оставатъ другитѣ двѣ поправки.

Първата е на г. Влайкова. Той желае въ § 13 да се каже така: „За съдържание на 48 околийски инспектори 68.352 л.; за пѣтни, безотчетно, на окръжнитѣ и околийски инспектори 24.000 л.“ Който приема тази поправка, моля да си вдигне ржката. (Меншество.) Събранието не приема.

Втората поправка е отъ г. Вжарова, който желае по § 13: първо, длѣжността окръженъ училищенъ инспекторъ да се унищожи; второ, числото 24 на околийскитѣ инспектори да се увеличи съ още 48 и, трето, пѣтнитѣ безотчетно за сѣщитѣ инспектори да се заличатъ.

М. Таковъ: Има законъ за пѣтнитѣ. Оттеглѣте го, г-нъ Вжаровъ!

Прѣседателствующъ А. Франгя: Полагамъ на гласуване и моля ония г. г. прѣдставители,

които приематъ тая поправка на г. Вжарова, да си вдигнатъ ржката. (Нѣколцина вдигатъ.) Народното Събрание не приема.

Моля ония г. г. прѣдставители, които приематъ § 13 тѣй, както се прочете отъ г. докладчика, да си вдигнатъ ржката. (Болшинство.) Народното Събрание приема.

Докладчикъ П. Шоповъ: (Чете.)

„§ 14. За канцеларски принадлежности, освѣтление, купуване и репарации мобили, обдържане помѣщенята, печатано въжактъ и др. официални книжа и публикации и наемъ помѣщения, за 5 м. 10.250, за 7 м. 14.350, вѣнчко 24.600 л.“

Прѣседателствующъ А. Франгя: Който приематъ § 14, моля да си вдигнатъ ржката. (Болшинство.) Народното Събрание приема.

Докладчикъ П. Шоповъ: (Чете.)

„§ 15. За изплащане $\frac{2}{3}$ отъ заплатитѣ на учителитѣ въ основнитѣ общински училища и $\frac{1}{3}$ отъ заплатитѣ на учителитѣ въ общинскитѣ окръжни класни училища, съгласно чл. чл. 182 и 183 отъ закона за народното просвѣщение.

Основни училища.

	За 5 м.	За 7 м.		За 5 м.	За 7 м.	Годишно едному	На вѣнчки
230	—	—	Първостепенни градски и селски учители	161.000	—	1.680	161.000
740	—	—	Второстепенни градски и селски учители	440.300	—	1.428	440.300
1680	—	—	Третостепенни градски и селски учители	800.850	—	1.140	800.850
2270	—	—	Новоназначени градски и селски учители	854.625	—	900	854.625
706	—	—	Волнонаемни градски и селски учители съ годишна заплата отъ 420 — 1.500 л.	205.915	123.540	—	329.404
— 124	—	—	Първост. градски учители	—	52.080	1.680	52.080
— 106	—	—	„ селски „	—	36.570	1.380	36.570
— 283	—	—	II-степ. градски учители	—	101.031	1.428	101.031
— 457	—	—	„ селски „	—	115.164	1.008	115.164
— 434	—	—	III-степ. градски учители	—	123.890	1.140	123.890
— 1252	—	—	„ селски „	—	244.140	780	244.140
— 389	—	—	Новоназначени градски учители	—	87.525	900	87.525
— 1800	—	—	Новоназначени селски учители	—	311.850	660	311.850

Класни училища.

Общински и окръжни мъжки гимназии (въ Разградъ), петокласни мъжки училища (въ Плевенъ, Ловечъ, Враца, Татаръ-Пазарджикъ, Хасково, Севлиево, Стара-Загора и Карлово) и четворокласни мъжки и смѣсени училища (въ Котелъ, Ямболъ, Панагюрище, Коприница, Самоковъ и Чирпанъ).

		За 5 м.	За 1 м.	Годишно едному	За 6 м.	
1	1	Директоръ	1.950	390	4.680	2.340
	2	Първостепенни учители	3.250	650	3.900	3.900
14	14	Второстепенни „	18.200	3.640	3.120	21.840
33	33	Третостепенни „	36.300	7.260	2.640	43.560
63	63	Новоназначени „	55.125	11.025	2.100	66.150
73	73	Волнонаемни учители съ годишна заплата отъ 600 до 2.820 л.	45.625	9.125	—	54.750

Общински и окръжни дъвически гимназии (въ Русе и Шумен), петокласни дъвически училища (въ Кюстендил, Сливен, Видин, Враца, Т.-Пазарджик, Ловеч, Силистра, Разград, Хасково, Габрово и Свищов) и четворокласни дъвически училища (Карлово, Плевен и Казанлък).

За 5 м.	За 1 м.		За 5 м.	За 1 м.	Годишно едному	На всички
2	2	Директори	3.600	720	4.320	4.320
4	4	Първостепенни учители . .	6.500	1.300	3.900	7.800
26	26	Второстепенни "	33.800	6.760	3.120	40.560
28	28	Третостепенни "	30.800	6.160	2.640	36.960
22	22	Новоназначени "	19.250	3.850	2.100	23.100
92	92	Волнонаемни учители съ годишна заплата от 600 до 2.820 л.	56.000	11.200	—	67.200

Общински и окръжни трикласни мъжки и смесени училища (Карнобат, Айтос, Анхало, Балчик, Добрич, Провадия, Кула, Вълградчик, Вѣла-Слатина, Верковица, Фердинанд, Орѣхово, Клежа, Дуница, Радомир, Василеград, Врацково, Калюфер, Клеура, Пещера, Сопот, Тръвна, Тетевен, Троян, Никопол, Луковит, Тутракан, Орхание, Златица, Пирдоп, Етрополе, Новоселци, Искрец, Трън, Бръзник, Цариград, Ихтиман, Харманлий, Борисовград, Търново-Сеймен, Нова-Загора, Дръново, Елена, Горна-Орѣховица, Златарица, Вѣла-Черкова, Лѣсковец, Сухиндол, Свищов, Прѣслав, Ески-Джумая, Осман-Пазар, Попово и Вѣла), второкласни и първокласни (Жеравна, Медвен, Каваклий, Градец, Каварна, Бръстовица, Каменица, Голѣмо-Вѣлѣво, Перущица, Абланица, Костенец, Шипка, Мъглиж, Дълбоки, Горско-Сливово и Нови-Пазар) и трикласни дъвически училища (Ямбол, Бургас, Добрич, Лом, Орѣхово, Стапимака, Горна-Орѣховица и Севлиево.)

2	2	Първостепенни учители . .	3.250	650	3.900	3.900
13	13	Второстепенни "	16.900	3.380	3.120	20.280
36	36	Третостепенни "	39.600	7.920	2.640	47.520
83	83	Новоназначени "	72.625	14.525	2.100	87.150
5	5	I-степ. основни (команди- ровани)	3.500	700	1.680	4.200
14	14	II-степ. основни (команди- ровани)	8.330	1.666	1.428	9.996
24	24	III-степ. основни (команди- ровани)	11.400	2.280	1.140	13.680
157	157	Волнонаемни учители съ годишна заплата от 1.000 до 2.100 л.	100.000	20.000	—	120.000

За повишаване на учителитъ въ основнитъ и класни училища въ по-горна степен отъ 1 януарий 1902 г., за 5 м. 14.584, за 3 м. 10.416, всичко за 6 и 8 м. 25.000 л.

За подпомагане пограничнитъ, смѣсенитъ и бѣднитъ общини въ изплащане заплатитъ на учителитъ (чл. чл. 183 и 184 отъ закона за народното просвѣщение), за 4 м. 105.000, всичко 105.000 л.

Прѣдвижда се економия отъ заплатитъ за два мѣсеца на учителитъ отъ основнитъ училища въ градоветъ: София, Пловдив, Варна и Търново, въ които държавата поддържа мъжки и дъвически гимназии, и отъ намаление заплатитъ на градскитъ учители съ 10% отъ 1 юний 1902 г., 57.000 л.

Г-да народни прѣдставители! Тукъ сумата както за новоназначенитъ, така също и за степенуванитъ селски учители е турена тъй, както бѣше първоначално прѣвидено, съ ония намаления и разлики, които г. министърътъ правѣше; но понеже той оттегли това намаление и, слѣдователно, бюджетътъ ще остане както лави, естествено е, че тѣзи суми, както ги четохъ, ще трѣбва да бждатъ поправени

въ бюджета, когато тѣ ще бждатъ напечатани.¹⁾ Така също намалението съ 10% отъ заплатитъ на градскитъ учители се заличава, защото и то е оттеглено.²⁾

Съ тия поправки ще бжде гласуванъ бюджетътъ.

Т. Влайковъ: Г-да прѣдставители! Азъ искахъ да кажа нѣколко думи по поводъ на този параграфъ, относително нѣкои работи, които той засѣга, но които не сж въ рѣшитѣ на народното прѣдставителство да направи тукъ тѣзи измѣнения, а измѣненията остава да ги прави и прави ги всѣка година министерството. Думата ми е върху едно нѣщо, което ще се хвърли на пръвъ погледъ още. Ако вземемъ да сравнимъ количеството на учителитъ по бюджета отъ тази година съ количеството на учителитъ по миналогодишния бюджетъ, веднага ще намѣримъ едно намаление на учителитъ съ 200 и нѣколко души, нѣщо, което бѣше забѣлѣжено и отъ г. Кърджиева и вчера той искаше да прѣдложи да стане увеличение на персонала по бюджета. Но такова увеличение по бюджета не може да стане, защото въ бюджета сж прѣвидени заплатитъ на тѣзи учители, които сж били такива сега докрая на учебната година и на които министерството плаща, а измѣнението е станало миналата година при назначението на учителитъ и при опрѣдѣлението размѣра — колко учители да има. Сега по поводъ на това нѣщо азъ искамъ да кажа нѣколко думи.

Не ще и дума, че първоначалното образование е най-важната частъ отъ дѣлото на народната просвѣта, защото то дава необходимата основа, необходимата духовна храна на цѣлата широка маса — това, безъ което не може да живѣе никой духовно, разбира се, и безъ което не може да продължава по-нататъкъ. По-нататъшнитъ училища сж, не ще и дума, тоже полезни за разширение умствения кръгъ зоръ на гражданитъ, но не всички, а съвършено малка частъ отъ българскитъ граждани могатъ да получаватъ това образование. А на всички е необходимо да получатъ първоначалното образование,

¹⁾ Ето поправката за основнитъ училища:

За 5 м.	За 3 м.		За 5 м.	За 3 м.	Годишно едному	На всички
230	230	Първостепенни градски и селски учители	161.000	96.600	1.680	257.600
740	740	Второстепенни градски и селски учители	440.300	264.180	1.428	704.480
1688	1688	Третостепенни градски и селски учители	800.850	480.510	1.140	1.281.360
2279	2279	Новоназначени градски и селски учители	354.625	512.775	900	1.367.400
706	706	Волнонаемни градски и селски учители съ го- дишна заплата отъ 420— 1.500 л.	205.915	123.549	—	329.464

²⁾ Това перо въ параграфа остава тъй: „Прѣдвижда се економия отъ заплатитъ за два мѣсеца на учителитъ отъ основнитъ училища въ градоветъ: София, Пловдив, Варна и Търново, въ които държавата поддържа мъжки и дъвически гимназии, 59.000 л.

едно, за да могат да живеят по-добър и, друго, за да могат по-нататък било сами или чрез друга поддръжка — да продължават своето образование. Че е необходимо първоначалното образование, това у нас е постановено чрез конституцията, която казва, че първоначалното образование е задължително, сир. че всички български деца трябва непременно да добият това образование. Това, което е постановила конституцията, не ще и дума, трябва да бъде идеалът при общата политика за първоначалното народно образование, т. е. трябва да се стремим, щото всички български деца, които са на възраст за училище, от 6—12 години, непременно да прѣкарят курса на първоначалното учение. Обаче, ние сме много далеч от постигането на този идеал. У нас една голяма част от децата не посѣщават училищата, лишават се от възможността да добият най-необходимата духовна храна, която е необходима и за живота, и за да могат да слѣдват по-нататък. Според статистиката от 1898 г., у нас само 62% от децата, които са на възраст за училище, посѣщават училищата, а 38% значи нѣмат никакъв достѣп до училището. Вижда се, колко сме далече още от този идеал; далече сме също и от много други по-напреднали държави, въ които числото на децата, които се явяват въ училище и получават какво-годѣ образование, е 86, 78 и т. н., а у нас е 62% само. Има причини, естествено, поради които не могат всички деца да слѣдват въ училище. Това е, от една страна, несъзнателно, простотията на масата, а от друга страна, има економически условия — бѣднотията. Но трябва да се стараем по възможности да прѣмахнем тия прѣчки, по възможности да повлияем по единъ или по другъ начинъ на несъзнателните родители да пращат децата си въ училище, чрезъ учрѣждаване на дружества, чрезъ помощи, чрезъ трапезарии за бѣдните деца и т. н., за да могат всички деца да слѣдват. Въ всеки случай, трѣбвало би по този път да се увеличава процентътъ на децата, които се явяват въ училище. У нас, дѣйствително, по едно време виждаме, че този процентъ се увеличава. Като започнемъ от прѣди Освобождението и подиръ Освобождението, отъ година на година се повече се увеличава числото на децата, но това върви само до едно време. Така напр., въ 1883 г. има 2.958 ученици; въ 1890—91 г.—4.260; въ 1894—95 г.—6.513 деца. Обаче оттукъ нататък захваща да се намалява. (С. Лафчиевъ: Г-нъ Влайковъ, това са учителитѣ, не са децата.) Да. За 1890—91 г. имаме 196.779 деца; за 1892—93 г. — 212.789; за 1894—95 г. имаме всички 263.657 деца. Но отъ 1894—95 г. захваща числото да се намалява: намѣсто да вървимъ се по този път, се повече и повече деца да се явяватъ въ народните основни училища — друга е работата, по-нататък да се създаватъ условия, за да слѣдватъ редовно и да свършатъ; тѣзи работи да оставимъ, но поне

да се явяватъ, — виждаме обаче, че числото на ученицитѣ захваща да се намалява. Въ 1896—97 г., вмѣсто 263.657, имаме 255.565; въ 1898—99 г. е още по-долу; тази година, 1901/1902, виждаме да се намаляватъ още повече. Отъ 263.657, както са били въ 1894/95 г., сега имаме 232.000, значи, 30.000 деца се явяватъ по-малко. (С. Лафчиевъ: Унищожиха се V и VI отдѣления — това е причината.) Отдавна са унищожени V и VI отдѣления и, вънъ отъ това, числото на ученицитѣ се намалява всѣка година. Паралелно съ това нѣщо, като вземемъ да търсимъ причинитѣ за намалението, ще видимъ, че се намалява и учителскиятъ персоналъ. До едно време персональтъ на учителитѣ се е увеличавалъ съ увеличаването числото на ученицитѣ. Въ 1883 г. имаме, както казахъ, 2.958 учители, въ 1895 г. сме имали 6.513 учители, откогато захващатъ пакъ да се намаляватъ всѣка година, и сега имаме 5.641. Значи, отъ 1895 г. досега са се намалили 872 учители. Когато виждаме отъ една страна намаление на учителитѣ, а отъ друга страна намаление на децата, естествено би трѣбвало да свържемъ тѣзи двѣ намаления и да дойдемъ до заключение, че отъ намалението на учителски персоналъ зависи донѣкъ поне и намалението на децата. Наистина, учителскиятъ персоналъ може да се намалява и по други причини: ако въ едно село или градъ имаме малко деца, може да се учатъ съ по-малко учители, намалението е естествено. У нас, обаче, става и друго едно намаление, противъ което искамъ да възстана и на което искамъ да обърна вниманието на г. министра. У нас, паралелно съ нарастването на ученицитѣ и учителитѣ, е нараствало и числото на училищата. Така напр., когато въ време на Освобождението е имало 1.088 училища, въ 1895—96 г. е имало 3.140 училища. Оттогазъ е захванало да намалява и числото на училищата. Значи, у насъ са захванали да се закриватъ просто училищата: намѣсто да се увеличаватъ училищата, а заедно съ туй и ученицитѣ, захванали сме да отиваме назадъ. По едно време насъ ни хвалѣха, въ общата статистика, относително грамотността и училищата, поставяха ни на почетно мѣсто, но отъ извѣстни години насамъ, отъ 1895/96 г., захванаха и училищата да намаляватъ. Какъ става това намаление? То става тъй: всѣка година въ началото на учебната година министерството просто закрива по нѣколко училища. Наистина, тия работи минаватъ и въ бюджета, но тѣ не се засѣгатъ: министерството прѣдвижда толкова училища, колкото са съществували прѣзъ изтеклата година, а занаярѣдъ колко ще има, това нѣщо въ бюджета не се прѣдвижда, защото втората половина отъ учебната година не се плаща отъ държавата, а отъ общинскитѣ бюджети, и държавата не вписва въ бюджета си тия суми. Слѣдователно, министерството по административенъ пътъ всѣка година намалява училищата. И така, отъ 1895 г. досега не само че не са отворени нови, както би трѣбвало да се очаква, още повече че и населението

нараства, но сж и затворени съществуващи по-прѣди училища — затворени сж такива 143. Ще кажатъ нѣкои, че това сж училищата въ малкитѣ села, къдѣто не трѣбва да съществуватъ. У насъ законътъ не запрѣщава отварянето на училища, до извѣстно количество къщи задължава и казва, че непрѣмѣнно трѣбва да се отвори училище: ако има едно село 50 къщи, задължава го да си отвори училище. Отъ 40 къщи по-надолу допуска се отварянето на училище, ако нѣколко села сж близо и се съединятъ да поддържатъ заедно училището. Но това не значи, че, ако сж по-далечъ и не могатъ да се събератъ 2 или 3 села, не трѣбва да иматъ училище. Това значи само, че тѣ не могатъ да се задължатъ да иматъ училище, ако нѣматъ срдѣства. Наистина, трѣбвало би и на това да се намѣри колайлжкѣтъ, както говори г. Лафчиевъ, и азъ поддържамъ тази идеѣ, че трѣбва да се обмисли системата за пѣтуящитѣ учители за малкитѣ села, но когато това стане съ законъ, тогава ще говоримъ по него. Обаче, на основание на съществуващия законъ, ние нѣмаме право да закриваме училищата, които сж отворени по искането на населението. Даже затворени сж училища тамъ, дѣто има много повече отъ 50 къщи, дѣто споредъ закона сж задължени да иматъ училище и дѣто, даже сама общината да иска затварянето на училището, министерството трѣбва да я накара да не го затвара. Азъ имамъ пълна статистика за затворенитѣ училища въ послѣднитѣ двѣ години. Ние имаме такива случаи, училища въ села, дѣто има 98 къщи, както е напр. с. Елисейна, Врачанска околия; напр., Ахжрито, Старозагорска околия, има 68 къщи; Кара-гитлий, Старозагорска околия, има 75 къщи; Пишмана, Старозагорска околия има 75 къщи; Драгичево, Софийска околия, има 52 къщи и пр. села, които иматъ толкова къщи, училищата имъ сж затворени и то затворени по искането на министерството. Защо? Министерството, централната властъ, прѣдставлява едно извинение заради това нѣщо: че имало малко ученици — не че населението не иска, но че имало малко ученици. Че има малко ученици, това не може да се сматра за достатъчно основание да се закрие едно училище, защото никъдѣ въ закона не се казва, доколко ученици най-малко трѣбва да има едно училище. Когато ние поддържаме класни училища, за които харчимъ много повече пари, които не сж задължителни, и поддържаме такива съ 15 и 20 ученици, ние смѣтаме, че основно училище, ако има 25 ученици, били малко и трѣбвало да се закрие. Това е свършено непослѣдователно, това е отнемане, това е затваряне и малкия този прозорецъ за свѣтлината, която е дадена на тия села! Но има и друго нѣщо. Ако сж малко ученицитѣ, това не значи, че трѣбва да останатъ малко. Споредъ конституцията, първоначалното учение е задължително. Съгласно това постановление на конституцията, поставени сж въ закона на народното просвѣщение извѣстни членове, въ които се прѣдвижда даже наказание за тия ро-

дители, които не изпращатъ дѣцата си въ училището. Дѣйствително, наказание не се налага всѣкога и всѣкъдѣ, ала сѣ пакъ може да се прилага, когато става това особено по нехайството на родителитѣ. Но ако се употрѣбятъ извѣстни усилия, а длъжностъ е на централната властъ да иска отъ инспекторитѣ и отъ училищнитѣ настоятелства да употрѣбятъ това срдѣство, може да се увеличи числото на дѣцата въ училището. Въ едно село отъ 90 къщи, ако сж излѣзли само 20 дѣца, това показва, че не е направено нищо, за да се убѣдятъ родителитѣ да изпращатъ дѣцата си въ училището. И вмѣсто да се затварятъ училищата, трѣбва да видимъ, да потърсимъ срдѣства какъ да накараме родителитѣ да изпращатъ повече дѣцата си. Най-послѣ, и толкова да сж, съгласно принципа, прокаранъ въ конституцията, за задължителността на първоначалното учение, никой нѣма право да закрива тия училища, защото имало малко ученици. Съ това смѣтамъ азъ, че въ продължение на тия нѣколко години, откогато е въведена тая назадначава политика, да ограничаваме просвѣщението, се върши едно прѣстѣпление, прѣстѣпление противъ принципа на конституцията за задължителността на първоначалното учение; прѣстѣпление противъ тази най-необходима духовна храна, която се дава на масата, която е единствената въ малкитѣ села и села. Защото въ по-голѣмитѣ села и градове може да има и класни училища, но въ малкитѣ това образование, което ще се даде даже на 15—20 дѣца, то е единствената свѣтлина, която ще да влѣзе въ това село.

И така, въ бюджета сега нѣма какво прѣдложение да се прави за измѣнение на тази наредба, защото тия учители, които сж прѣдвидени въ бюджета, това сж учителитѣ, които сж съществували прѣзъ учебната година и които сж си свършили вече работата. За тия учители, които ще трѣбва да останатъ отъ 1 септемврий, въ бюджета нищо не се прѣдвижда, и не можемъ тукъ да кажемъ колко трѣбва да бждатъ тѣ, защото нѣма къдѣ да го кажемъ. Но по поводъ на бюджета, като констатирамъ тази прѣстѣпна политика, която се е водила отъ централната властъ, азъ настоятелно искамъ отъ министерството да промѣни тая политика и да не ограничава занапрѣдъ задължителното споредъ конституцията просвѣщение и необходимото споредъ общото понятие на цѣлия свѣтъ първоначално учение, да не затвара училищата, а нека да обмисли сега оцѣ да отвори прѣди всичко въ бждѣще затворенитѣ прѣзъ послѣднитѣ години училища въ селата. Още повече е длъжно да направи това, защото ние имаме редъ прошения отъ селяни, които искатъ отъ Народното Събрание да имъ се позволи да си отворятъ училища. Прѣдставѣте си каква е тая политика, какъвъ е този редъ, относително училищата въ малкитѣ села у насъ! Хората искатъ да си отворятъ училища и не имъ се позволява; обръщатъ се къмъ министра, но той не имъ удовлетворява просбата; обръщатъ

се сега и към Народното Събрание и комисията по Народното Просвѣщение разгледа вече нѣкои такива прошения и всички, които присъствувахме тамъ, се възмутихме и казахме: неуже ли е възможно такава нѣщо, хората да искатъ да си отворятъ училищата, а министерството да не имъ позволява? И заради това азъ ще искамъ настоятелно отъ г. министра да отвори всички онѣзи затворени училища — ако не може да отвори нови другади, кждѣто не е имало такива, то поне да отвори тамъ, кждѣто е имало, ако и да се явяватъ малко ученици. (Министъръ г. Тодоровъ: Въ всѣки случай не съмъ затворилъ още.) И ако се явяватъ малко ученици, нека да се помисли какво трѣбва да направи, за да се накаратъ селянитѣ да пращатъ дѣцата си. А пъкъ ако има нѣкои мѣста да нѣма достатъчно училищни помѣщения — азъ ще говоря по тоя параграфъ, когато му дойде редътъ — нека да се взематъ мѣрки, за да се направятъ такива училищни помѣщения, кждѣто е необходимо. Но затова, че нѣмало достатъчно помѣщения и ученици, да затваряте училищата, това е вече прѣстѣпление.

По заплатитѣ г. министърътъ се съгласи вчера и нѣма какво да се говори сега.

По друго едно нѣщо искамъ още нѣколко бѣлѣжки да направя: върху работитѣ именно, които се засегнаха вчера.

Отъ страна на земледѣлцитѣ вчера се изтъгна едно искане: да се отворятъ пето и шесто отдѣления или, съ други думи, да се разшири кръгътъ на задължителното първоначално образование. Това искане фигурира въ тѣхнитѣ програми, тъй да се каже, искания. Това искане е напълно справедливо и основателно; и у насъ въ 1898 г., ми се струва, се извърши едно неоправдателно разпореждане, единъ видъ едно прѣстѣпно разпореждане, съ това, дѣто се измени законътъ, който прѣдвиждаше, че задължителното първоначално образование е отъ 6 години. Даже и онѣзи 6 години, които се прѣдвиждаха по-напрѣдъ, и тѣ сж недостатъчни, по въ всѣки случай не трѣбваше още да се ограничаватъ. Единственото нѣщо, което трѣбваше да се направи, то е, че трѣбваше да се помисли какво да се направи, за да може наистина да се изпълни навсѣкждѣ тоя законъ, защото, дѣйствително, не навсѣкждѣ той се изпълняваше. Относително този въпросъ, въпросътъ за разширението на първоначалното образование, азъ сподѣлямъ възгледа, че сегашното първоначално образование, което се състои отъ 4 години, е съвършено недостатъчно и трѣбва да се разшири, защото само така, както е то сега, едва дава една малка грамотностъ, а пъкъ ние искаме всички български граждани да добиятъ едно малко по-широко образование, което да ги подготви по-добре за живота. Ето защо азъ поддържамъ принципа, който се прокарва отъ редъ години насамъ въ прѣдставитѣ законопроекти по народното просвѣщение, щото сегашнитѣ трикласни училища да станатъ

горепъ курсъ на първоначалнитѣ училища и да се смѣтатъ и тѣ така задължителни, както се смѣтатъ сегашнитѣ 4 отдѣления за първоначалното образование. Естествено е, че навсѣкждѣ не могатъ тѣ да се смѣтатъ задължително, защото не може навсѣкждѣ да се отворятъ такива училища, но дѣто може да се отворятъ въ по-големитѣ градове и въ по-големитѣ села, или по 2—3 села заедно, това учение да се смѣта като задължително, а наредъ съ него да стане задължително и допълнителното образование тоже отъ три години, вечернитѣ и празничнитѣ училища, които трѣбва да съществуватъ тамъ, дѣто не може да има трикласни училища. Тия трикласни училища да станатъ това, което въ Франция се нарича висши начални училища. Този принципъ не е новъ, дѣйствително; както казахъ, той е прокаранъ въ нѣколко законопроекта, прѣдставяни отъ министерството, и азъ бихъ молилъ г. министра да има прѣдъ видъ непрѣмънно да прокара този принципъ въ онзи законопроектъ, който ще бѣде и трѣбва да бѣде изработенъ въ идущата сесия. Съ това искането на нашитѣ земледѣлци се удовлетворява повече отколкото трѣбва. Тѣ искатъ да си иматъ 6 отдѣления, а пъкъ ще имъ се даде възможностъ да иматъ и 7 отдѣления — освѣнъ 4-тѣ още 3 други. Това сж горнитѣ 3 класа за допълнителното образование, които ще могатъ да си откриватъ навсѣкждѣ споредъ възможността: нѣйдѣ единъ класъ, нѣйдѣ два, нѣйдѣ три — дѣ както могатъ.

Като дойде думата за трикласнитѣ училища, азъ искамъ да отхвърля едно общо обвинение, което се хвърля върху тѣхъ отъ всички страни, а особено вчера се хвърли отъ г. Христова. Че трикласнитѣ училища сега не сж добри поставени, това не подлежи на съмнѣние, защото тѣ сж крайно излишенъ и необмисленъ баластъ на нашето срдѣно образование. Тѣ се броятъ като да сж доленъ курсъ на гимназиитѣ, а не горепъ курсъ на основното учение; програмата имъ е прѣтрупана, защото сж приспособени за доленъ курсъ на гимназиитѣ. Но въобще, че третокласнитѣ училища даватъ само единъ пролетариатъ, това е съвършено неоправдано и невѣрно положение. Пролетариатътъ у насъ, този деклассиранъ елементъ, както щете го кажете, се създава не отъ училищата, а отъ живота у насъ, отъ социалнитѣ ни условия. Класнитѣ училища и така даже, както сж сега, и както мислимъ ние да се наредятъ, нѣма да създадатъ непрѣмънно хора работници, или хора земледѣлци, или това и онова; тѣхъ ще ги създаде пакъ животътъ. Класнитѣ училища ще повдигнатъ въобще равнището на образованието у народа. Трѣбвало би да приемемъ, че образованието врѣди на хората, че то е нѣщо ненужно, че е нѣщо излишно; че свѣтлината поврѣжда очитѣ и затуй, както казваме въ комисията г. Теню Начовъ, трѣбва да затворимъ прозореца, за да не влиза ти. Това е абсурдно нѣщо. Класнитѣ училища, както и да се наредятъ тѣ, и така даже, както съществуватъ, а още повече

както се предлага отъ лани и по-лани да се наредятъ, ще служатъ, както казахъ, за повдигане на общото равнище на образованието. Тѣ прѣслѣдватъ главно образователна цѣль. Заедно съ туй само едно нѣщо трѣбва да се има прѣдъ видъ при нареждането на училищата, а именно, покрай повдигане общото умствено и нравствено равнище на учащитѣ се, да се вдѣхва у тѣхъ любовь къмъ труда, да ги накаратъ да обикнатъ труда на бащитѣ — не да имъ прѣдаватъ занаяти, но да обикнатъ вобще да работятъ. За това нѣщо има редъ мѣрки, които могатъ да се въведатъ; но ще се постигнатъ или не тѣ, ние всекога трѣбва да гледаме на трикласнитѣ училища като на училища, които ще повдигнатъ равнището на общото образование. А пъкъ ако искаме да създадемъ училища, които да приготвяватъ работници, земеделци и т. н., тогава, вънъ отъ тѣхъ, или заедно съ тѣхъ, трѣбва да се отворятъ специални професионални училища и за да могатъ да постигнатъ цѣльта, да излѣзатъ хора пригодни за работа, за индустрия, напр., за въ земеделството, или за какво да е, необходимо е да има условия въ живота. Защото при досегашното наше положение ние сме създавали специални училища, ние сме създавали технически училища, каквото бѣше онова въ Княжево, и специални земеделски училища, каквито бѣха сегашнитѣ прѣди да станатъ педагогически, но какво излѣзе отъ тѣхъ? Излѣзоха отъ земеделческитѣ училища и станаха писари и чиновници; излѣзоха отъ Княжевското занаятчийско училище и станаха чиновници. Тѣ сж се приготвили специално за занаятитѣ, но понеже нѣма условия въ живота, излѣзоха оттамъ и търсятъ пакъ чиновническа работа, това, което животътъ му прѣдлага, това, което животътъ му дава. Даже нѣщо повече. Азъ знамъ, че въ 1885 г. се пратиха на вънъ хора, които да се специализиратъ въ особени училища по нѣкои занаяти, които сж необходими у насъ и отъ които се чувствува нужда, напр. по кошничарството и по други нѣкои отрасли, но тѣ се върнаха и станаха чиновници. Азъ имамъ свѣдѣния за тѣзи, които сж слѣдвали по кошничарството и по други отрасли и които сж станали сега писари и околийски началници. Значи, когато въ живота нѣма условия, каквото и да правимъ нѣма да постигнемъ цѣльта. Но не трѣбва заради туй да обвиняваме училищата, които иматъ специалната цѣль да повдигнатъ образованието, и не трѣбва да аскаме да се отклоняватъ тѣ отъ тѣхната прѣга посока и да даватъ друго нѣщо. Г-нъ Христовъ не се изрази опрѣдѣлено какво да стане съ класнитѣ училища. А азъ искамъ да се знае какви трѣбва да бѣдатъ. И понеже стана дума за тѣхъ — сега, наистина, нищо не можемъ да направимъ, но при закона, който ще бѣде прѣдложенъ въ ближната сесия отъ министерството, — азъ бихъ прѣпоръчалъ да се запази за тѣхъ общообразователната цѣль, като се постави като посторонна

цѣль между другото и това, не да изучаватъ дѣцата занаяти, а да обикнатъ труда, нѣщо, което може да се постигне съ практически нѣкои занаяти и пр. Нѣмаше сега по туй да говоря, защото вчера говорихъ; но понеже отъ страна на болшинството г. Христовъ излѣзе да прѣпоръчва съвършено нова система и понеже, може би, тя ще се възприеме, азъ искахъ да оборя неговата мисль.

Една бѣлѣжка искамъ още да кажа специално по параграфа. Това е относително повишението на учителитѣ, основни и класни. У насъ сжществува законъ, споредъ който законъ, учителитѣ, като прослужатъ извѣстно число години въ една степенъ, иматъ право, което никой не може да имъ отнеме, да получатъ по-горна степенъ. Тая степенъ не е по-горна служба, а едно увеличаване на заплатата. Миналата година това право на учителитѣ се отне и тукъ, дѣто е прѣдвидена за повишаването на учителитѣ една сума отъ 25.000 л., съ тази сума сж повишени учителитѣ за миналата година, а не за тази година. Една година повишението на учителитѣ се излѣде, не имъ се даде. Ето защо е необходимо тукъ да се прѣдвиди по-голяма сума, за да могатъ учителитѣ, на които е редъ тази година, да бѣдатъ и тѣ повишени, защото то е едно тѣхно право, което имъ дава сжществуващиятъ законъ, и да се не прѣдвиздатъ суми, то значи да посегнемъ върху едно дадено отъ закона право.

Това сж бѣлѣжкитѣ, които искахъ да изкажа по този параграфъ.

М. Такевъ: Часътъ е 12.

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Давамъ отихъ до 2 ч. подиръ пладнѣ.

(Слѣдъ обѣдъ.)

Прѣдседателствующъ А. Франгя: (Звъни.) Тѣй като има законното число народни прѣдставители, засѣданието се продължава.

Думата има г. Драгиевъ. (Д. Благоевъ: Едно питане имамъ да направя.) Питанията, г-нъ Благоевъ, ставатъ винаги прѣди засѣданието и въ край, а това е продължение на засѣданието. Най-насетнѣ ще Ви дамъ думата.

Д. Драгиевъ: Г-да прѣдставители! По народната просвѣта би могло и би трѣбвало да се кажатъ повече думи, да се чуятъ повече мнѣния; но прѣдъ видъ на това, че врѣмето, съ което разполагаме, е твърдѣ кжсо и че слѣдъ нѣкой другъ мѣсець, ако е животъ и здраве, може би г. министрътъ да устои на думата си, да ни занимае съ единъ специаленъ законопроектъ по тая частъ, ако би да се съберемъ пакъ на редовни засѣдания, прѣдъ видъ на това, казвамъ, налага ни се длъжностъ да бѣдемъ по-кратки въ изказванията си. Азъ, ако взехъ думата, нѣмамъ намѣрение да говоря богъ-знае колко дълго, толкова повече че въпросътъ, който щѣхъ да засегна, се поразчепка

доста наширочко отъ г. Влайкова. Азъ ще кажа нѣколко думи само по въпроса за еднокласнитѣ и двукласнитѣ наши училища.

Колкото и да хвърлятъ укори на покойния Живковъ, по моето скромно мнѣние, той заслужва благодарността на селското население, съ туй, дѣто въ негово врѣме въ закона, който се нареди, разшири се кръгътъ на основното училище съ тѣй нареченитѣ пети и шести отдѣления. По много села, почти изъ всичкитѣ околини, набързо, дѣто имаше еднокласни училища, въ голѣмитѣ, казвамъ, села, се обърнаха на двукласни; дѣто имаше училища съ 4 отдѣления, при тѣхъ се прибавиха и пети. Въ нѣколко години врѣме единъ по-голѣмъ лжчъ отъ свѣтлина се хвърли срѣдъ народната маса, обаче това не отиде за дълго. Съ дохождането на народната партия на властъ, виждаме да се посѣга на тѣзи пети и шести отдѣления. Кои бѣха причинитѣ, побудителнитѣ причини за закриването на тия пети и шести отдѣления, напълно не зная. Нѣкои искатъ да кажатъ, че защото нѣмало достатѣчни учителски сили за тая работа; други пъкъ искатъ да кажатъ, че закриването на тия пети и шести отдѣления станало подъ мотиви, че на селянина динъ много наука из трѣбва. И азъ съмъ наклоненъ да възприема, че закриването на тия училища е станало въ голѣма степенъ по това съображение. Имамъ основание да мисля така, защото, слѣдъ закриването на тия училища, знамъ села дѣто се отнесоха до тогавашното министерство да искатъ разрѣшение да имъ се откриятъ тия пети и шести отдѣления, обаче, отъ високото мѣсто този мотивъ имъ се казалъ: че едно прѣдъ видъ на економии и, друго, че за селянина, като имало и мотика да храни свѣта, по-нататѣкъ динъ много наука не му трѣбва. (П. Каравеловъ: Това сериозно ли е казано или е остроумие?) Казано е, г-нѣ Каравеловъ, и знамъ лицето, което го е казало. Познавамъ отблизо тая работа, защото въпростъ се касаеше за едно нашенско училище. (Д-ръ Н. Генадиевъ: Кое е лицето?) Нѣма нужда да споменавамъ имена. (Д-ръ Н. Генадиевъ: Селото?) Въ с. Радне-махле се искаше разрѣшение. (Д-ръ Н. Генадиевъ: Величковъ, кога е тѣй!) Въ народняшко врѣме, казвамъ, стѣсни се пакъ кръгътъ на основното учение въ рамкитѣ само на четиритѣ отдѣления — закриха се петитѣ и шеститѣ отдѣления. Въ Живковия законъ имаше членъ, който казваше, че за откриването на нѣкой класъ при извѣстно селско училище, трѣбва да се иска разрѣшението на министерството. Този членъ и досега съществува, обаче, той се касаеше за класоветѣ извънъ II класъ, за класоветѣ III, IV и т. н. Като се стѣсни кръгътъ на основното учение, този ограничителенъ членъ остана въ закона и когато хората искаха разрѣшение да откриятъ отново своитѣ пети и шести отдѣления, приспособи се този останалъ членъ въ закона и се каза: искайте разрѣшение. И за всѣко V и VI отдѣление трѣбваше да се иска разрѣшение. Искане хората, а

правителствата, които дохождаха едно слѣдъ друго, не даваха тия разрѣшения навсѣкждѣ, дѣто тѣ се искаха, и ние виждаме еднокласни и двукласни наши селски училища въ нѣколко години да изчезнатъ подъ ударитѣ на този ограничителенъ членъ, написанъ съвсѣмъ за други класове. И сега напослѣдъкъ отъ бюджетопроекта на Министерството на Народното Просвѣщение става явно, че на 4.000 близо села има само петъ трикласни селски училища и единадесетъ еднокласни и двукласни, или всичко шеснадесетъ класни училища на близо 4.000 села. Вчера се говори за гимназитѣ: едни ги изкарваха малко, други ги изкарваха много. Азъ мисли, че написитѣ гимназии, ако не сж, дѣйствително, много сами по себе си въ сравнение съ гимназитѣ, които иматъ другитѣ страни, тѣ се явяватъ нѣкакъ си много въ сравнение съ друго едно нѣщо, въ сравнение съ професионалнитѣ училища, които имаме ние, въ сравнение съ еднокласнитѣ, двукласнитѣ и трикласнитѣ училища, които имаме. И безъ да ги признаваме, за особено много, безъ да бѣда противъ тия гимназии, азъ безъ колебание, казвамъ, бихъ вдигналъ ръка за закриването на една или двѣ гимназии, но при единичното условие, ако вмѣсто тѣхъ можеше да ни дадете поне въ всѣка една околия въ централнитѣ села по едно двукласно или трикласно училище; при подобно условие, казвамъ, азъ бихъ вдигналъ ръка за закриването на нѣкои гимназии. Защото, г-да, въ сегашния материаленъ вѣтъ, въ който живѣемъ, въ нѣка на интереса, азъ мисли, че е много по-полезно за народа, вмѣсто 10—15 души гимназисти въ една околия на нѣколко хора свършили III и IV отдѣление, да имаме 500, 600 или 1.000 души свършили 2—3 класа, нежели 10 души свършили макаръ гимназия, макаръ и университетъ. Та, безъ да наблѣгамъ особено много за зачеркването на тази или онази гимназия, азъ съмъ за разширението, за увеличението на еднокласнитѣ, двукласнитѣ и трикласнитѣ народни училища. И азъ бихъ желалъ г. Министерствъ на Народното Просвѣщение да се откаже отъ приспособлението на този членъ отъ закона за народното просвѣщение, който прѣдвизда искането разрѣшение, за да се открие той или оня класъ; да се откаже да настоява на тия разрѣшения, защото, повтарямъ, този членъ се отнасяше за класоветѣ отъ II нагорѣ, за класоветѣ III и IV при общинскитѣ училища, а никакъ не за I и II класъ на тия училища. И бихъ желалъ за всички ония села, които тая година биха рѣкли да откриятъ при своитѣ основни училища и V и VI отдѣление — а за добра честъ ние имаме достатѣчно такива села, които да изказватъ подобно едно много основателно, много справедливо желание, — да не се настоява да се спазва нѣкакъвъ си срокъ, но прѣзъ августъ или септемврий, щомъ се изкаже желание отъ нѣкои такива села, да не имъ се прѣчи ни най-малко да си откриятъ V или VI отдѣление, и въ тази смисълъ да се направи разпорѣждане до училищнитѣ

инспектори, защото зная аз такива инспектори, които се хващат за тоя членъ и не даватъ на селата, прѣдъ видъ на нѣкакви си економии, да искатъ откриването на тия пети или шести отдѣления. Нѣщо повече: прѣпятствуватъ имъ да си откриватъ такива отдѣления и тогазъ, когато у тѣхъ има желание даже на своя смѣтка да издържатъ тия отдѣления. Зная села въ нашата околия, дѣто училищата се закриха, селата бѣха готови да си отворятъ частни училища, защото никакви училища не останаха въ нѣкои малки селца, но инспекторътъ се хвана за нѣкакви си членове за частнитѣ училища и възпрѣпятствуваше на хората. (М. Такевъ: Г-нъ Драгиевъ! Какви частни училища български може да има?) Частни училища български нѣма, но понеже въ малкитѣ села зарадъ економии се закриха училищата и не имъ се дава оная помощъ отъ държавата, която се дава на другитѣ села, дѣто има открити училища, то хората искаха на частни срѣдства да си откриятъ училища и на тия тѣхни училища инспекторътъ гледа като на частни и имъ прѣпятствува. Отъ друга страна, г-да прѣдставители, ще ми позволите да направа малко, тъй да се каже, мѣстна политика. Въ нашата околия отъ 90 села само въ едно село е прѣдвидено да има еднокласно или двукласно училище — с. Дълбоки. Прѣди Живковия законъ, па и малко слѣдъ него, въ други двѣ централни села, въ с. Радне-махле и Михайлово, имаше двукласни училища. Нѣщо повече. Селото Радне-махле имаше второкласно училище прѣди още тоя законъ да има. Когато дойде Живковиятъ законъ, хората мечтаяха да го прѣобърнатъ въ трикласно. Слѣдъ закриването, казвамъ, на петитѣ и шеститѣ отдѣления, не само че третокласно не може да се отвори, ами се закриха и второкласнитѣ, и тѣзи двѣ села, Радне-махле и Михайлово, сѣ си издигнали училища по за 10—12.000 л. нарочно построени за класни общински училища. И намѣсто да виждаме днесъ стаятъ на тия училища да се пълнятъ съ дѣцата на селянитѣ, ние виждаме и въ тѣхнитѣ прашина и запустѣли стаи да плетатъ паяцитѣ своитѣ мрѣжи, както други човѣци-паяци плетатъ своитѣ мрѣжи всрѣдъ мрака на обществото. Азъ бихъ желалъ, г-нъ министре, да се съгласите да се впишатъ въ бюджета двѣтѣ класни училища и на тия двѣ села. За селото Радне-махле имамъ да кажа, че ако се съгласите да поддържате туй нѣщо, нѣма да направите услуга на мене, избраникътъ отъ тая околия, нито на селото Радне-махле: вие ще направите услуга на повече отъ 20 села. Когато имаше второкласно училище въ това село, дохождаха селянчета и отъ близкитѣ села. Селото Радне-махле, трѣбва да ви обая, е далечъ 30 километра отъ Стара-Загора, отъ Нова-Загора и отъ другитѣ околни градове. Центъръ на селата е селото Радне-махле и, когато имаше тия два класа, дохождаха дѣца чакъ отъ Каваклийската околия, отъ Новозагорската околия, отъ Старозагорската околия и отъ Търновосей-

менската околия. Такъвъ центъръ отдѣленъ отъ тия градове е и селото Михайлово. Ако се съгласите да впишете и туй село въ селата, дѣто има и едно и двукласни училища, ще направите услуга на българската просвѣта, ще направите услуга на нѣколко села отъ Чирпанската околия, отъ бившата Търновосейменска околия и отъ близкитѣ села, които ще могатъ да пращатъ дѣцата си въ училище въ с. Михайлово. Азъ мисля, че ако се удовлетворяватъ просбитѣ на почитаемитѣ прѣдставители отъ мюсюлманско вѣроизповѣдание, ако е справедливо да вдигаме отъ врѣме на врѣме рѣка за да откриваме нѣкои тѣхни училища, да дадемъ помощъ на тѣхнитѣ джамии, менѣ ми се струва, че г. Министърътъ на Просвѣщенieto, който ще бѣде радъ за просвѣтата на България толкозъ поне, колкото е радъ за мюсюлманското население, вѣрвамъ, че ще се съгласи да се впишатъ тѣзи двѣ села въ бюджета, толкозъ повече че може да се командирова въ двѣтѣ села четирма основни учители, второ или третостепенни, които биха могли успѣшно да водятъ прѣподаванiята на тѣзи училища. (М. Такевъ: Съ условие, ако при изборитѣ за окръжни свѣтници гласоподаватъ за кандидатитѣ на „почитаемото“ правителство.) Още отсега ви казвамъ, че нѣма да гласоподаватъ. Ако е за пазарлъкъ, надѣвамъ се, че нѣма да гласоподаватъ. Селото Михайлово е доста цанковистко, та нѣма нужда... (П. Каравеловъ: Колко къщи е селото Михайлово?) Не мога да ви кажа точно, но чини ми се че не ще бѣде далечъ отъ 180—200 къщи. Но наоколо има много близки селца. Г-нъ Орловъ може да ви каже за селата Джамбазего, Арнаутито и др., отъ които дѣцата може да отиватъ на училище въ с. Михайлово. Тамъ може да ходятъ селянчета и отъ околнитѣ села.

Послѣ друго едно нѣщо. Въ нашата околия знаемъ, па вѣрвамъ и въ други околии, става друго едно нѣщо. Закриватъ се въ нѣкои училища всичкитѣ отдѣления, и първо отдѣление даже, подъ прѣдлогъ, че нѣмало дѣца или че дѣцата били малко. Въ всѣко българско село, дѣто има 30 къщи, вие можете да намѣрите най-малко 30 дѣца, които да ходятъ на училище. И докато тѣзи дѣца ги има, нѣмате право да затваряте училищата, защото нѣмало дѣца, които да ходятъ на училище, защото конституцията казва, че първоначалното образование е задължително. Затова трѣбва да вземете мѣрки да привлѣчете дѣцата къмъ училището, но нѣмате право да затваряте училищата подъ прѣдлогъ, че нѣмало дѣца.

Тѣзи бѣха малкото бѣлѣжки, които имахъ да направя, и надѣвамъ се че г. Министърътъ на Просвѣщенieto ще се съгласи съ туй, което изказахъ.

С. Лафчиевъ: (Отъ трибуната.) Г-да народни прѣдставители! Въпросътъ се касае до основното образование и до организацията на нашитѣ класни училища. Наистина, тоя въпросъ, както обѣща г. министърътъ, ще се разгледа по-подробно въ

законоположенията, които той има намѣрение да внесе въ идущата сесия на Народното Събрание, обаче, азъ имамъ намѣрение тукъ да изкажа редъ мисли, които се намиратъ въ свръзка съ тази материя, която се намира прѣдъ насъ, а така сѣщо и да засегна нѣкои отъ тия въпроси, които прѣдговорившиятъ оратори засегнаха вчера, а именно г. Кърджиевъ, г. Влайковъ и нѣкои други прѣдговоривши. Въпросътъ за първоначалното образование е въпросъ разрѣшенъ отъ нашия основенъ законъ — конституцията, дѣто е прѣдвидено, че първоначалното образование е задължително и безплатно. Азъ съмъ се интересувалъ отъ тоя въпросъ, какъ законодателитѣ въ България сж разбирали тоя въпросъ, когато още въ Великото Народно Събрание се прокара тоя принципъ въ нашата конституция, и, за съжаление, трѣбва да констатирамъ, че още оттогава този принципъ, съ малко изключение, въобщо лошо е разбираенъ и лошо е усвоенъ и оттогава насамъ е билъ лошо прокарванъ, както и разбираенъ. Обаче едно не подлежи на съмнѣние, че всички български правителства, безъ изключение, кое въ по-голъма степенъ, кое въ по-малка, сж се стремили да взематъ всички мѣрки за неговото всестранно прилагане. Ако сж направили грѣшки, то сж направени не отъ зла воля, а отъ липсата на опитностъ, отъ недостатъчностъ на нужнитѣ свѣдѣния, върху които да могатъ да се базиратъ органитѣ на нашето учебно дѣло. Ако вземете да прослѣдите развитието на нашето учебно дѣло не само отъ Освобождението, а отъ 1835 г. насамъ, вие ще видите, че нашето учебно дѣло е вървѣло, макаръ и бавно, но здраво и прогресивно винаги: числото на училищата е расло, числото на ученицитѣ е расло. Забѣлѣзва се единъ прѣломъ само въ послѣднитѣ двѣ години — азъ считамъ за нужно да се спра на този прѣломъ. Ако се забѣлѣзва извѣстенъ прѣломъ въ послѣднитѣ 2—3 години, то на този прѣломъ азъ считамъ за нужно да се спра по слѣдитѣ причини, по които обърнаха внимание и се спрѣха на него г. г. прѣдговорившиятъ. Тѣ се спрѣха на този фактъ, обърнаха вашето просвѣтено внимание на него и се постараха отъ свое гледище да му дадатъ такова освѣтление, както тѣ го разбиратъ. Обаче азъ съ тѣхъ въ това не съмъ съгласенъ. Прѣломътъ, който настѣпи въ това отношение, е прѣломъ малъкъ, несхѣбноносенъ, който произтича отъ извѣстни социални и извѣстни економически условия. Но свръзка съ него иматъ и други условия, именно въпросътъ за здравословното състояние на населението. Обаче г. Влайковъ, когато обясняваше намалението на числото на училищата, обясни го съ тази причина, че имало нѣкакво си стремление въ министерството да намалява числото на училищата. Азъ нѣма да играя ролята на адвокатинъ на Министерството на Просвѣщенiето, но ще освѣтля въпроса тѣй, както азъ го разбирамъ, а именно намалението на числото на училищата въ послѣдно врѣме се дължи

главно и единствено на тенденцията, която се забѣлѣзва въ голѣмитѣ градове, да сконцентриратъ по-малкитѣ училища въ по-голъми, въ по-красиви и въ по-хигиенически здания. Азъ мога да ви посоча нѣколко голѣми и малки градове, дѣто по нѣколко — по 3, по 4 — здания сж били сгруппирани въ едно. По-рано тѣзи училища сж фигурирали като 3, 4, а сега като едно. Тѣй щото, когато се коментиратъ тия цифри, тогава трѣбва да се има прѣдъ видъ този фактъ. (Г. Влайковъ: 130 селски училища сж закрити.) Не сж 130, г-нъ Влайковъ; азъ мисля, че сж 111. Отдѣлнитѣ факти, тѣзи конкретни примѣри, които вие посочихте, сж важни, но отъ отдѣлнитѣ конкретни примѣри вие не трѣбва да вадите изобщо заключение, Вие не трѣбва да обобщавате. (Г. Кирковъ: И Вие и той сте прави.) Да. Азъ поглеждамъ на въпроса малко по-отшироко. Въ свръзка съ въпроса за числото на учителството, намалява се и числото на ученицитѣ. Едно печално явление, което забѣлѣзваме въ нашия училищенъ животъ, е, че въ послѣднитѣ години се забѣлѣзва една тенденция къмъ намаление числото на ученичеството — не отъ лоша воля на управляющитѣ, но фактътъ си е такъвъ. Азъ имамъ на рѣцѣ таблицата за числото на ученицитѣ въ послѣднитѣ години. Тази таблица ни дава слѣдующитѣ данни. Ще начена само отъ 1896—97 г. Г-нъ Влайковъ бѣше тѣй любезенъ да ни цитира числото на ученицитѣ отъ 1894—95 г., като каза, че тогава това число е било 263.657. Тогава е била максималната цифра на числото на ученицитѣ; въ 1896—97 г. имаме 255.565; въ 1897—98 е било 252.734; въ 1898—99 г. — 258.368; въ 1899—900 — 244.107; въ 1900—901 г. — 236.901; а 1901—902 г. я пѣмаме въ статистиката. (Г. Влайковъ: 235.000.) Слѣдователно, въ това отношение забѣлѣзваме едно намаление на числото на ученицитѣ. Това намаление на числото на ученичеството, естествено е, че ще повлѣче намаление на числото на учителството и, дѣйствително, забѣлѣзваме едно намаление. Но за да можемъ по този критерий да сждимъ, дали прогресиратъ нашитѣ училища или не прогресиратъ, ние трѣбва да направимъ въ това отношение сравнение и да видимъ дѣ стоимъ и какъ стоимъ и да сравнимъ нашето положение съ положението на останалитѣ цивилизовани страни, за да видимъ, прогресирали ли сме или сме регресирали. Споредъ статистиката отъ 1898—99 г., г-да, единъ учителъ се пада на 43 ученика срѣдно, или числото на ученицитѣ раздѣлено съ числото на учителитѣ ще даде 43. Прѣзъ 1899—900 г., при всичко че числото на учителитѣ е намалено, забѣлѣзваме едно намаление на числото на ученицитѣ, които се падатъ на единъ учителъ: то е 40.40. Въ 1901—1902 г. единъ учителъ се пада на 39.7 ученика. Вие виждате, че въ това отношение срѣдно малко число ученици се падатъ на единъ учителъ. А вие знаете какви сж нашитѣ материални и економически срѣдства. Да видимъ, въ това отношение економическото поло-

жение на България позволява ли да допуска такъв лукс, — на толкова малко ученици да се държи единъ учителъ. И за да можемъ да разрѣшимъ този въпросъ, трѣбва да сравнимъ България въ това отношение съ останалитѣ цивилизовани страни Levasseur, прочутъ французски статистикъ, въ своето статистическо съчинение за състоянието на основното образование въ всички цивилизовани свѣтъ дава слѣдующитѣ данни за това, единъ учителъ на колко жители се пада и на колко ученици. Най-напрѣдъ ще ви изложя даннитѣ: единъ учителъ на колко жители се пада въ цивилизованитѣ страни, и подиръ това единъ учителъ на колко ученика се пада. Тѣзи данни сж слѣдующитѣ: въ Съединенитѣ Щати единъ учителъ се пада на 177 жители; въ Холандия — на 223; въ Франция на 258; въ Швейцария — на 318; Норвегия — на 320; Швеция — на 328; Австрия — на 355; Германия — на 358; Дания — на 375; Англия — на 376; България на 419; Белгия — на 458; Гърция — на 575; Италия — на 592; Испания — на 683; Унгария — 639; Финландия — 829; Ромъния — на 1.111; Португалия — на 1.216; Сърбия — на 1.277 а въ Русия — на 1.541. Отъ това изложение вие виждате, слѣдователно, че България заема едно доста почетно мѣсто. Въ сравнение съ останалитѣ цивилизовани страни, България стои надъ страни богати и напѣднали — по-голямъ разкошъ си позволява отъ страни, каквито сж Белгия, Италия, Унгария, Финландия, Ромъния и т. н. — съ Гърция нѣма да я сравнявамъ, защото никой, вѣрвамъ, нѣма да се застъпи зарадъ нейнитѣ богатства. България въ този стълбецъ стои надъ Италия, надъ Унгария, съ благосъстоянието на която не можемъ да се мѣримъ, надъ Романия, надъ Финландия, а Финландия заема едно почетно мѣсто въ реда на културнитѣ страни и не стои подолу отъ насъ. И, слѣдователно, вие виждате, че въ всички тѣзи държави единъ учителъ се пада на повече жители, отколкото у насъ. Да видимъ сега, отъ гледището на ученицитѣ какъ стоимъ. Отъ гледището на ученицитѣ, споредъ даннитѣ за учебната година 1898—99, ние виждаме, че въ Съединенитѣ Щати на единъ учителъ се падатъ 36 ученика; въ Холандия — 33; въ Франция — 36; въ Швейцария — 49; въ Норвегия — 49; въ Швеция — 48; въ Австрия — 64; въ Германия — 56; въ Дания — 48; въ Англия — 66; въ България, споредъ тогавашнитѣ данни — 43; Белгия — 51; Гърция — 38; Италия — 44; Унгария — 83; Испания — 62; Финландия — 93; Ромъния — 52; Португалия — 45; Сърбия — 50; Русия — 48. Оттукъ, слѣдователно, вие виждате, че отъ тѣзи данни въ това отношение прѣдъ насъ стоятъ по редъ Съединенитѣ Щати; второ, Холандия; трето, Франция; четвърто, Гърция. А всичкитѣ останали цивилизовани държави, несравнено отъ насъ по-богати, стоятъ задъ насъ вече. Ние въ това отношение сме си позволили по-голямъ разкошъ. И това за 1898—99 г. на по-малко ученици държимъ единъ

учителъ, а за слѣдующитѣ години това число пада по-малко. (Т. Влайковъ: На единъ учителъ падатъ 45 ученика.) Г-нъ Влайковъ! Не е вѣрно. За тази година нѣмамъ свѣдѣния, поискахъ данни отъ министерството, обаче, за числото на ученицитѣ не можахъ да ми дадатъ, а ми дадохъ свѣдѣния, че учителитѣ сж 5.855. За числото на учителитѣ свѣдѣния има, а за числото на ученицитѣ нѣма. Обаче за 1900—1901 г. тия данни ги има. Оттукъ вие виждате, че това, което харчи България за своето образование, между съсѣднитѣ страни тя заема почетно мѣсто и това прави честъ на страна, която не се сжжи за поддържката своето начално образование. Защото отъ турско врѣме и досега е почти напълно съзнато, че нашето национално економическо и нашето финансово благосъстояние трѣбва да се базира върху солидното начално образование. (Д. Цанковъ: Въ туй число влизатъ ли и турскитѣ дѣца?) Не, само българскитѣ.

Обаче, за да видите дали сме вървѣли добръ или не въ това отношение, трѣбва да прослѣдимъ нашата история и видимъ систематически ли сме вървѣли въ прилагането принципа на задължителността на първоначалното образование или не и, ако има направени въ това отношение грѣшки, да ги поправимъ. Едно нѣщо трѣбва да признаемъ, г-да, че отначалото, докогато Министерството на Народното Просвѣщение не разполагаше съ данни статистически, се направиха грѣшки. Ако вземете да разгледате даннитѣ по първоначалното учение, вие ще видите, че сме правили голѣми скокове. Почна да се прилага на много мѣста принципътъ на задължителното учение, за което трѣбваше подготвенъ учителски персоналъ, а министерството не разполагаше съ нужното число учителски сили. Прѣзъ една отъ учебнитѣ години числото на учителитѣ се е качило изведнажъ на 1.000 души. Такъвъ единъ скокъ България не можеше да удовлетвори съ добри сили, защото за приготвянето даже не добъръ, а поне удовлетворителенъ учителски персоналъ, трѣбваша години. Тенденцията, която се забѣлѣжаваше, създаде учителския персоналъ изъ единъ пътъ и подиръ нѣколко години вече се забѣлѣжи едно кльмване къмъ упадѣкъ въ качествения съставъ на учителството. И чакъ слѣдъ 1894 г. се съзрѣ тази слабостъ въ организацията на учебното дѣло и опитътъ доведе министерството до убѣждението, че трѣбва прѣдварително да подготви добри хора, чрѣзъ които да прилага принципа за задължителното първоначално учение. А министерството не разполагаше съ сили. И ако е направено въ това отношение грѣшка, то е за това, че нѣмаше сили министерството, съ които да разполага, сили материални, морални и физически. Ето кждѣ е била грѣшката. Тази грѣшка въ послѣдно врѣме е достатъчно съзната и сега вече министерството е стѣпило на правиленъ пътъ, за да поправи този недостатъкъ. Съзнаването на този недостатъкъ въ учителския персоналъ, въ недостатъкътъ на височината на неговото образо-

вание, е накарало Министерството на Народното Просвещение да обърне на това внимание и това е причината, която е продиктувала съкращението курса на първоначалното образование само на първите четири отдели, за да можеше най-първо образованието въ първите четири отдели да се постави на онай почва и на онай височина, на каквато подобава да стоят, и следъ това да се пристъпи къмъ развитието на горния курсъ на първоначалното образование. (Я. Зауновъ: Много слаби мотиви сж били.) Азъ не съмъ противникъ на горния курсъ на първоначалното образование, азъ съмъ неговъ привърженикъ и готовъ да го подкрепямъ. Горниятъ курсъ на първоначалното образование, както го разбраха прѣдговорившиятъ, е приложенъ само въ нѣколко държави, и то въ тия по-напрѣднали културни държави, които сж разполагали съ материални сили и добръ подготовенъ персоналъ. Министерството на Просвѣщението отначалото се въодушевяваше отъ доброто желание да го прокара въ България, като виждаше ученолюбие на българския народъ, обаче, когато се сблъска съ грубата дѣйствителност, когато дойдоха цифритъ да му посочатъ тази дѣйствителност, тогава само то се оплачи отъ тази дѣйствителност. Въ 1894—95 г., когато бѣше приложенъ този принципъ, вие знаете ли, че отъ учителския персоналъ само 15% бѣха съ сръдно образование, а останалитъ бѣха свършили кой IV отделение, кой I класъ, кой II класъ, кой III класъ, кой IV. Съ такъвъ персоналъ може ли да се повдигне нивото на народното образование? Ние едва ли бѣхме завършили нашитъ първоначални училища, даде се широко развитие на нашитъ класни училища; още не бѣха заякнали тѣ, и ние бѣхме принудени... (Д. Драгиевъ: Споредъ този възгледъ въ турско време не е трѣбвало да има никакви училища!) България, когато прави такива грамадни жертви, има право да иска съответствено на тия жертви плодове. Разбирате ли, г-нѣ Драгиевъ? Туй, което се правеше въ турско време, бѣше извинително, защото нѣмаше организация, но сега има Министерство на Народното Просвѣщение, сега никой нѣма да прости на министерството, ако се задоволи съ най-малкото, което може да се направи. Та, казвамъ, прѣди да бждатъ заякнали още нашитъ класни училища, ние дадохме развитието на гимназиитъ, повече отколкото трѣбва — пълно и широко развитие. Прѣди да заякнатъ нашитъ гимназии, ние отворихме нашето Висше училище, идея много ранна, но то е вече fait accompli. Ние изтеглихме нашитъ най-добри сили отъ гимназиитъ, за да подобримъ Висшето училище, и тогава нашитъ гимназии, нашитъ класни училища бѣха разслабени, охтичави — нѣмаше жизненъ сокъ, който да ги поддържа. Министерството на Народното Просвѣщение, следъ получаването на статистически данни, трѣбваше да види всички тия недостатѣци. Намѣсто да имаме добри основни училища, ние нѣмаме нито добри класни училища, нито добри

гимназии. (Т. Влайковъ: Значи, да затворимъ всички други училища и да оставимъ само основнитъ?) Почакайте да завърши мисълта си и ще видите. Трѣбваше по-прѣди да обърне внимание на основнитъ училища и следъ това постепенно да открива и развива и другитъ. Г-нѣ Влайковъ, Вие поне трѣбваше да го разберете това. (Д. Драгиевъ: Вие сте неразбираемъ по тази тема!) Дѣйствително, може да не съмъ разбираемъ, прѣди да завърши мисълта си. Ако вземете да проследите статистиката за образователния ценъ на учителския персоналъ въ основнитъ училища, вие ще видите, че отъ 1892—93 г., когато учителитъ съ пълно сръдно образование съставляватъ едва 15% отъ цѣлия учителски персоналъ, до 1901—902 г. ще забѣлжките, че този процентъ се е повдигналъ близо до 90%. Следователно, вие виждате, че въ това отношение е направено грамадна стѣпка напредъ въ подобренieto на учителския персоналъ. И когато Министерството на Народното Просвѣщение разполага съ сили, за да може да запълни всички мѣста въ основнитъ училища, съ сили добръ подготовени, тогава чакъ само трѣбва да пристъпи къмъ разширяването кръга на първоначалното образование. Иначе ще създаде само охтичави училища, които нѣма да дадатъ добри ученици и нѣма да имате добри ученици за класнитъ училища, които отъ своя страна не ще дадатъ добра храна за горнитъ класове въ гимназиитъ. (Д. Драгиевъ: Училищата въ турско време дадоха най-добритъ родолюбци.) Човѣкъ може да бжде неграмотенъ и пакъ да бжде родолюбецъ — едното на другото не бърка. (Д. Драгиевъ: И способни.) Има хора невѣжки и въ тѣхъ може да намѣрите най-кристалния, най-чистия патриотизъмъ. Това още не доказва, че и сега трѣбва да се задоволяваме съ какви-тодѣ училища, каквито сме имали до Освобождението. Ние трѣбва да уредимъ добръ нашитъ основни училища съ курсъ 4 отделения, да заставимъ абсолютно всички български граждани да изпращатъ дѣцата си въ първоначалното училище и чакъ тогава вече да мислимъ за разширяването курса на първоначалното образование въ 6 отделения. Споредъ статистиката, първоначалнитъ училища посѣщаватъ всичко около 250.000 дѣца, а би трѣбвало тѣ да бждатъ посѣщавани отъ около 400.000—450.000 дѣца. Додѣто не достигнемъ до идеала да прѣкараме всички дѣца подлежащи на учение да прѣминатъ прѣзъ основното училище, не би трѣбвало да мечтаемъ за разширяване курса на училището въ 6 отделения. Иначе държавата ще бжде за едни майка, а за други мащеха, а това не е демократично. Сега ще продължа.

Тази безсистемностъ въ първоначалното учение се забѣлжава и въ класнитъ училища. Въ класнитъ училища ще видите, г-да, че принципътъ, който е прокаранъ въ закона за народното просвѣщение за сръдното образование, че то състои отъ два цикла: доленъ и горенъ, не е запазенъ въ класнитъ училища. Въ бюджета ще видите, че има на много

мѣста четворокласни училища. Това е една без-смыслеца! Нито отъ педагогическо гледище по-гледнато, нито отъ какво и да е друго гледище не може да се оправдае съществуването на тия четворокласни училища. Разбирамъ съществуването на третокласни или петокласни, но съществуването на четворокласнитѣ не мога да разбера. По тоя случай ми иде на умъ слѣдующето нѣщо. Додѣто бѣхъ въ министерството, явява се една депутация отъ единъ градецъ близкъ до Столицата да иска да имъ отворимъ четворокласно училище въ тѣхния градъ. Попитахъ ги: какво ви кара да искате четворокласно училище? — и да видите по какви мотиви искатъ тѣ това. Тѣ казватъ, че отъ IV класъ приемали юнкери. Питахъ ги: досега колко души отъ вашия градъ сж постѣпили въ юнкерското училище? Тѣ казаха: двама досега сж свършили и третиятъ сега слѣдва. Искатъ хората да иматъ IV класъ, за да могатъ дѣцата имъ да постѣпватъ въ военното училище. Виждате какви имъ сж побужденията и причинитѣ. Така че, съществуването на тѣзи четворокласни училища не почива нито на педагогическа, нито на практическа основа. Ако вземете да направите една справка, какво става съ младежитѣ свършили IV класъ въ тѣзи училища, вие ще видите, че отъ тѣхъ едвали има 2—3% да отиватъ да продължаватъ своето образование, а останалитѣ всички оставатъ като тежко брѣме на родителитѣ си, за да уголѣмятъ контингентъ на тѣй наречения ученъ пролетариатъ, за който имахъ честта да ви говоря и по-рано. И по тоя начинъ тѣ не могатъ да бждатъ полезни нито на себе си, нито на обществото. Ето защо въ това отношение обръщамъ вниманието на г. министра, когото моля да има прѣдъ видъ това при изработването новия законопроектъ. Ето единъ типъ училища, който нѣма смисълъ и който трѣбва да се замѣни съ другъ по-цѣлесъобразенъ типъ училища. Ако се затворятъ четвъртитѣ класове на четворокласнитѣ училища, ще се направи и економия, и тогава всички училища ще съставляватъ единъ типъ.

Съществуващитѣ второкласни училища сжщо не почиватъ на никаква организационна почва. Тѣ сж създадени като една ямъ. Ако бѣха създадени като самостоятелни учебни заведения, разбирамъ го, но тѣ сж създадени като единъ кърпежъ, като една пристройка къмъ народното образование. Разбирамъ ламтенето на по-голѣмитѣ села да отварятъ класни училища, но съ тия класни училища тѣхнитѣ нужди не се удовлетворяватъ. Затова мисля, че или трѣбва да създадемъ новъ типъ училища, които да отговарятъ на нуждитѣ на тия по-голѣми села, като се запази общеобразователниятъ характеръ на тѣзи училища и да имъ се даде единъ професионаленъ колоритъ.

Въ сегашния бюджетъ не виждамъ, г-нѣ министре, кредита, който бѣше прѣдвижданъ по-напрѣдъ, именно кредита за училищни градини, за свикване на курсове ежегодни за подготвяне учителитѣ по

обработването училищни градини, по рѣчна работа и др. Всички говоримъ сѣ за професионалното образование, но и малкото нѣщо, което даваше въ това отношение сръдното образование, сега се унищожава. Наистина, това е малко, което се даваше досега, но отъ това още не слѣдва, че Министерството на Народното Просвѣщение трѣбваше да унищожи и малко направеното въ това отношение, а трѣбваше да продължава да работи въ тази посока по уредбата на училищнитѣ градини и подготвянето учители-прѣподаватели на рѣчна работа. (Министъръ Х. Тодоровъ: Унищоженъ е кредитътъ.) Но мисля, че идущата година може да се прѣвиди и ще бжде много добръ; ти е една сума, която може да принесе голѣма полза въ това отношение. (М. Такевъ: Почнахте да се кандадисвате помежду си.) Азъ не кандадисвамъ.

Другъ единъ не по-малко важенъ въпросъ, на който искамъ да обърна вниманието на г. министра, е въпросътъ за учителскитѣ конференции. Тия учителски конференции често пѣти, може би не отъ зла воля, но отъ излишно усърдие на ръководителитѣ имъ, се отклоняватъ отъ своитѣ прѣми задачи и често пѣти прѣдизвикватъ незадоволство у съгражданитѣ. Желателно е въ това отношение да се не дава поводъ нито за злоупотребление, нито да се създава почва за злоупотребление. Достатъчно е единъ малкъ контролъ въ това отношение и ще се избѣгне злото.

Сега ще си позволя да възразя на нѣкои отъ изказанитѣ вчера отъ г. Кжрджиева възгледи, по които той направи позивъ къмъ г. Министра на Народното Просвѣщение. Азъ считамъ за свой дългъ да възразя само по нѣкои принципиални въпроси, които повдигна. Първиятъ въпросъ бѣше именно въпросътъ да се даде на нашитѣ сръдни училища, именно на гимназитѣ, такъвъ характеръ, за да върви теорията съ практиката успоредно, Подобни училища, както ги обрисова г. Кжрджиевъ, никѣдѣ въ свѣта не съществуватъ. (Г. Кжрджиевъ: Едно народно образование е рационално, когато не отива теорията отдѣлно отъ практиката.) Не е трибуната на Народното Събрание, дѣто по тоя въпросъ може да се спори. Обаче, азъ считамъ за длъжностъ да обърна вниманието ви, че подобенъ типъ училища не съществуватъ никѣдѣ. (Г. Кжрджиевъ: Азъ имамъ свѣдѣния, че съществуватъ.) Нѣма. Направѣте справка и ще видите, че подобенъ типъ не съществува. И толкова, колкото изисква духътъ на сръдното образование, хуманитарниятъ духъ, който се прокарва въ тѣхъ, практиката е засегната. Повече отъ това да се направи е невъзможно. (Г. Кжрджиевъ: Въ Англия съществува училището Гордонъ-колежъ, дѣто теорията върви съ практиката.) А когато дойде г. Кжрджиевъ да говори за педагогическитѣ училища, тамъ дѣто трѣбва да върви теорията съ практиката успоредно, тамъ той се явява врагъ на методиката. Въ това отношение вие ще ми позволите да възразя, че не сте правъ и г. министърътъ ще направи много

добър да не Ви послуша. Добър ще бъде да задържи въ тия педагогически училища тая организация, която е прокарана въ тѣхъ и въ която е дадено прѣдимство на практиката надъ теорията, а особено въ послѣднитѣ два курса. Не е сѣ едно и сѣщо, г-нѣ Кжрджиевъ, да знаешъ и да умѣешъ. Можешъ да имашъ знания, безъ да умѣешъ какъ по-добър да ги прѣподадешъ. Можешъ да имашъ прѣкрасни познания, но да не умѣешъ какъ да ги прѣдадешъ. Единъ гимназистъ може да бъде прѣкрасенъ познавачъ на всички материи, да има по-широко и солидно образование отъ единъ педагогъ, но когато се влѣзе въ отдѣлението да се прѣподава, тамъ за начина на прѣподаването гимназистътъ отстъпва на педагога. Съ течение на врѣмето той ще си изработи метода, но той ще се учи да бръсне на главитѣ на нещастнитѣ дѣца. Както единъ берберинъ съ течението на врѣмето се усъвършенствува въ своя занаятъ, тъй и учителътъ усъвършенствува своя похватъ и методъ на прѣподаването; ние въ това отношение трѣбва да пазимъ нашитѣ дѣца и да не допускаме да се правятъ експерименти надъ тѣхъ. Когато дадемъ да се възпитаватъ и образоватъ нашитѣ дѣца, не трѣбва да ги повѣряваме на аджамии. (П. Каравеловъ: Логиката не допуска такава аналогия — обучение и бръснене.) Г-нѣ Каравеловъ ще се съгласи съ мене, че сегашната експериментална психология е наука, която изучава всички душевни проявления; тя е наука опитна, а не абстрактна. Съврѣмнатата педагогика базира всички свои постановления и закони по възпитанието и обучението върху откритиата на психологията, а логиката базира всички свои заключения върху тази наука. Тѣй че, аналогия може да се прави и азъ не виждамъ тукъ никакво противорѣчие. Вие, вѣрвамъ, нѣма да откажете. (П. Каравеловъ: Доста педанти пишатъ по педагогиката.) Между физическата дѣятелностъ и между умствената дѣятелностъ нѣма голѣма разлика и въ това отношение, г-да, едно единичко ще моля г. министра: да не усвоява мисълта на г. Кжрджиева да се закриятъ педагогическитѣ училища. (М. Такевъ: Вадѣте спокойни, г-нѣ Лафчиевъ: г. министърътъ нѣма да послуша нито него, нито Васъ!) Остава на министра да усвои, или не, но ние поне ще изпълнимъ нашия дългъ като народни прѣдставители.

Не бѣше правъ г. Кжрджиевъ, когато засегна висшето образование и по единъ такъвъ начинъ се нахвърри, толкова строго разкритикува организацията на Висшето училище изобщо. Организацията на Висшето училище се базира възъ основа на единъ законъ, прокаранъ въ Народното Собрание, и начинътъ на вербуването на персонала въ Висшето училище не е такъвъ, за да може да се нарече котириенъ. Азъ за честта на Висшето училище и за българското учебно дѣло отхвърлямъ това обвинение и моля г. Кжрджиева да се съгласи съ мене. Недостатъчната гладкостъ въ езика на единъ прѣподавателъ още не е недостатъкъ на всички

професори: то е специфическа слабостъ у индивидуума, но не е грѣшка на българското учебно дѣло. Нашето Висше училище, доколкото му позволяватъ силитѣ, изпълнява своята задача добросъвестно. Признавамъ, че нѣма такива учени, както въ другитѣ университети. Но погледнѣте, г-да, въ цѣлия свѣтъ колко учени има, при какви благоприятни условия сѣ расли, при какви по-благоприятни условия работятъ, на какви по-културни раси принадлежатъ и сѣ таки трудно се откриватъ истинитѣ въ науката. Да искаме нашето Висше училище да бъде повече отъ туй, което може да бъде, то значи да искаме не възможното. То изпълнява своята задача, както и ние всички, на първоначални пионери на едно необработено поле и, както ние работимъ полка-лека, тъй и то работи полка-лека, толкова, колкото му позволяватъ силитѣ. Но азъ познавамъ между професоритѣ такива добросъвестни работници, които могатъ да правятъ честъ на веѣко учебно заведение въ Европа. Ако тѣ не блѣщатъ съ своето образование, съ своитѣ учени трудове и открития въ науката, то тѣ блѣщатъ съ своето трудолюбие и то е достатъчно да го прѣдадатъ на своитѣ ученици. (Г. Кжрджиевъ: И азъ признавамъ, че има добри, това е неоспоримо, но има и посредствености.) Г-нѣ Кжрджиевъ, дѣ сѣ талантитѣ? Ние не можемъ да ги избираме. При избирането на персонала послѣдната дума е дадена на Министра на Просвѣщенieto и, слѣдователно, ако ставатъ грѣшки, частъ отъ тѣхъ пада върху министерството и ще се съгласите, че сватовщина, кумовщина, както казахте вчера, поне тамъ нѣма.

Имаше да говори още по трикласнитѣ училища, но се задържамъ да говоря по тая материя по-подробно. По трикласнитѣ училища ще обърна вниманието на г. министра на това, че има въ много градове дѣвически и мъжки училища, които би могли да се слѣятъ наедно, понеже числото на ученицитѣ и въ вторитѣ и въ третитѣ класове е по 15—20. Тѣй че, ако станатъ смѣсени, ще може да се направи една економия. А особено обърщамъ вниманието на г. министра върху малолюднитѣ трикласни училища. За да видите, г-да, колко скъпо струватъ тѣ, азъ ще ви обърна вниманието на слѣдуюцитѣ факти. Въ нѣкои има много учители, а малко ученици и затова струватъ скъпо. Въ това отношение ще цитирамъ само слѣдующата таблица, за да си съставите по нея понятие за дѣйствителността. Въ мъжкитѣ гимназии единъ ученикъ струва срѣдно 152.8 л. годишно; въ шестокласнитѣ и петокласнитѣ мъжки училища струва 94.5 л.; въ четвъртокласнитѣ — 83.3 л.; въ трикласнитѣ — 84.3 л.; общо въ дѣвическитѣ гимназии по 137.4 л.; въ петокласнитѣ дѣвически — 88.4 л.; въ четвъртокласнитѣ дѣвически — 104 л.; въ трикласнитѣ дѣвически — 89 л.; въ смѣсенитѣ четвъртокласни — 72 л.; въ трикласнитѣ — 91 л. Обаче, ако вземемъ да разгледаме отдѣлно нѣкои трикласни училища, ще намѣримъ слѣдуюцитѣ цифри: въ Калотерското

трикласно училище единъ ученикъ струва 51 л. годишно; въ Кулското — 75 л.; въ Перущенското — 88 л.; въ Лѣтница, което се закри, — 92 л.; въ Чепеларското — 103 л.; въ Голѣмоконарското, сѣщо закрито, — 167 л.; въ Къзжлагачкото — 174 л.; въ Анхиялското — 215 л.; въ Каваклийското — 221 л. на ученикъ, слѣдователно, струва $1\frac{1}{2}$ пѣти по-сѣщо отколкото единъ ученикъ въ гимназия. Причината на това е друга една, че тамъ се приваждатъ степенувани учители. Тѣй че, добръ ще бѣде да се не пращатъ такива учители и най-главно въ тѣзи училища може да се направи такава програма, щото съ трима учители да се заематъ всички часове. Ако това се направи, хемъ ще се достигне по-голяма хармония между учителитѣ, хемъ училищата да струватъ по-економично, а особено ако се назначаватъ тамъ учители съ сръдно образование. (М. Такевъ: Това е много вѣрно!) И най-послѣ съ съжаление трѣбва да признаемъ, че много отъ степенуванитѣ учители, като се окажатъ негодни въ гимназитѣ, отстраняватъ се оттамъ и се пращатъ въ класнитѣ училища като на заточение. Съ това ще свѣрша по тази материя, като си задържамъ правото за наесенъ, когато се внесе законътъ, да говоря по-подробно по този жизненъ въпросъ.

Само на едно нѣщо ще обърна вниманието на г. министра, а то е, че, по моето дълбоко убѣждение, вчера съ Чепеларското III-класно училище се направи една голяма несправедливостъ. Азъ ще моля г. министра да има прѣдъ видъ слѣдующето. (Министъръ Х. Тодоровъ: Вие го изкарвате много сѣщо!) Може да се направи по-евтино, то е въ Ваши рѣци. Г-нъ министре! За подпомагане на пограничитѣ, смѣсенитѣ и бѣдни общини за изплащане заплатитѣ на учителитѣ, сумата, която се прѣдвижда съгласно чл. чл. 183 и 184 отъ закона за народното просвѣщение, е угодѣнена въ бюджета съ 19.000 л. За какво е туй угодѣнение? (Министъръ Х. Тодоровъ: Повече учители трѣбва да има и повече степенувани; но иначе ще изуча какъ е работата и ще я намалѣ.) Въ този параграфъ, г-нъ министре, влѣзватъ контрабанда много училища. (Министъръ Х. Тодоровъ: Догодина ще видимъ и това.) Моля, въведѣте контрабанда и това училище: географическото положение на това училище налага на България дългъ да не остава неговата поддръжка. (М. Такевъ: Това е вѣрно!) Вие искате 19.000 л. повече — не Ви искаме точна смѣтка за какво — за поддръжане на тѣзи училища и въ него параграфъ влизатъ подобни класни училища на такива общини, които биха могли 10 пѣти по-добръ да поддръжатъ своитѣ класни училища, отколкото Чепеларе. (А. Груевъ: Въ Ваше врѣме какво бѣше това училище?) Държавно. (А. Груевъ: А сега какво е?) Вчерашниятъ вотъ на Народното Събрание го лишава отъ тази честъ да бѣде държавно, затова моля г. министърътъ да го прокара контрабанда въ тоя параграфъ. (А. Груевъ: Пакъ да бѣде държавно?) Нѣма да бѣде държавно, а ще влиза въ пограничитѣ училища.

И. Василевъ: (Отъ трибуната.) Г-да народни прѣдставители! Азъ нѣма да влизамъ въ подробно-стигъ на учебното дѣло, защото между насъ има достатъчно специалисти, свѣршили наука добра, които добръ разчлениха това, показаха добри пѣтища за добро, за зло и т. н.; всѣки се стрѣмѣше да покаже по-изходенъ пѣтъ на това учебно дѣло. Ако взехъ думата, азъ искамъ да кажа нѣщо по отношение паричната частъ.

Редъ бюджетопроекти досега се минаха, и никѣдъ почти, нито въ единъ параграфъ не се намали отъ оная цифра, която бѣше прѣдставена отъ страна на г. г. министритѣ. Забѣлѣзва се въ нѣколко вече пера, че увеличихме съ по нѣколко десетки и стотини хиляди лева. Ние имаме единъ общъ бюджетъ, приходъ съ разходъ, отъ $2\frac{3}{4}$ милиона въ дефицитъ, който щѣлъ да се посрѣдне отъ недоборитѣ, а нѣма съмнѣние, че и отъ текуцитѣ приходи ще останатъ въ недоборъ, па, може би, и отъ приходитѣ ще поискаме нѣидѣ намаление, и особено въ поземелния налогъ и т. н.; тѣй че, ние явяваме единъ дефицитъ приблизително: отъ страна на министерството се прѣдставлява съ $2\frac{3}{4}$ милиона, а сега съ угодѣняването на нѣколко параграфа и съ стѣглението, което се прави, да се изравнятъ заплатитѣ на учителитѣ селски съ градски, нѣма съмнѣние, че ще увеличимъ дефицита повече. И ако така върви въ редъ години, мислите ли вие, че пакъ не ще дойдемъ въ нѣколко години въ дефицитъ отъ 10, 20 или 30.000.000 л. и ние ще се чудимъ отдѣ да ги изплатимъ? (М. Такевъ: Новъ заемъ, бе брате!) Ще ли можемъ да намѣримъ новъ заемъ, когато, додѣто се намѣри този, се промѣниха 3—4 правителства? (М. Такевъ: Пакъ ще вдигате рѣка!) Ето защо, менѣ ми се струва, както и г. Драгиевъ казва често, че трѣбва да се простираме споредъ чергата си. Учебното дѣло е незамѣнимо, учебното дѣло трѣбва да се постави на висока нога, но, ако имаме сръдства, и азъ съмъ напълно съгласенъ. При нѣмане сръдства нека се подобримъ съ наше положение. Ние не искаме да се намалѣватъ училищата и учителитѣ, а искаме да намалимъ нѣщо отъ заплатитѣ на учителитѣ. Азъ не бѣхъ съгласенъ съ тая голяма разлика, която се правѣше между селски и градски учители; можеше да се направи една малка разлика съ 10—15 л. между градски и селски учители, но не съ 20, 30 или 35 л. мѣсечно — то е много нѣщо, — и добръ бѣше въ тази криза тази година да минѣхме съ това намаление, което се прѣдлагаше отъ почитаемото министерство за селскитѣ учители, а пъкъ ние трѣбваше да поискаме намаление, да дойдатъ на по-близо стѣпало и градскитѣ учители, та да нѣма тази сръдня, която се пороци въ едно близко минало. И азъ вѣрвахъ, че и самитѣ учители, като видятъ тая нѣмотия, тия оскѣдни врѣмена, и тѣ щѣха да харчатъ малко по-малко. Вие трѣбва да знаете, че половината селски учители сѣ новоназначени, тѣ току-що сѣ свѣршили педагогическото училище, на възраст между 18 и 20 години, още

сж момчета, младежи, на които, съгласно съ назначението на градските учители, веднага трѣбва да имъ дадемъ почетната сума 900 л. Младъ човѣкъ, да му се дадатъ 900 л., той отива къмъ бързо харчене на пари; и нему ще се видятъ за другитѣ години много малко. (Н. Лазаровъ: Вѣрно, вѣрно!) Първоначално 660 л. на младъ човѣкъ, още неосъщепенъ, може да се каже, сж достатѣчни за него. Отъ друга страна имайте и това прѣдъ видъ, че всички ученици, които слѣдватъ педагогическо училище, било земледѣлческо или богословско, отъ почитъ самото население ги призовава въ тѣхнитѣ си села, тѣ отиватъ при бацитѣ си, при братята си, тамъ дѣто е тѣхното имение и недѣлите мисли, че сумата е недостатѣчна. Сумата е достатѣчна. Ние имаме примѣри, ние живѣемъ между такива учители, и доста добри учители има, които много се радватъ, но казватъ тѣ: не само напѣтъ заплати да се закачатъ, но нека се закачатъ изобищо. Сега ние имаме прѣдметъ за разискване бюджета на Народното Просвѣщение и сега е дошла дума да кажа по него. Ако дойде редъ за други бюджети, трѣбва и тамъ да се спремъ и да искаме...

А. Страшимировъ: Г-нъ Василевъ! Вие сте селянинъ. Какъ смѣте Вие, като земледѣлецъ, да искате това? Вие знаете сами, че сега, когато има равни заплати, най-добритѣ учители бѣгатъ отъ селата и дори пълзятъ, за да отидатъ въ градоветѣ, а Вие искате въ добавѣтъ, като получаватъ по-малки заплати, тамъ да ходятъ най-неспособнитѣ и най-бездомнитѣ учители!

И. Василевъ: Азъ казахъ, г-нъ Страшимировъ, това, че ние трѣбва да поискаме намаление на заплатитѣ на градскитѣ учители, за да не накарваме добритѣ и способнитѣ да тичатъ въ градищата, че имъ се давало по-много. Азъ съмъ съгласенъ да има мѣсечно разлика отъ 10 л., защото разликата е въ това, че селскитѣ учители ще даде по-малко кирии, а градскитѣ повече. (Нѣ кой отъ прѣдставителитѣ: Не е вѣрно!) То е вѣрно. Въ селата, ако е страненъ, съ 2—3 л. кирии мѣсечно ще мине, а въ градоветѣ съ 8 л. най-малко. (Оспорване.) На учителитѣ Господъ дава здраве, тѣй че нѣма нужда, понеже на сто единъ щѣлъ да се разболѣе, да взимаме примѣръ и да имъ увеличаваме заплатитѣ, че щѣли да се цѣрятъ.

Каква излиза тази цифра при едно приравнене? Ще увеличимъ параграфа съ около 300.000 л., за да се приравнятъ селскитѣ учители съ градскитѣ за 3 мѣсеца, а съ сегашното рѣшение ние налагаме на селскитѣ общини за останалитѣ четири мѣсеца още 400.000 л. да платятъ. Тѣ ставатъ 700.000 л. Ако вземемъ за година, то е съвѣтъмъ друга смѣтка. Вие знаете ли, г-да народни прѣдставители, че най-големата кавга, най-големитѣ рѣшния ставатъ между кметствата и учителитѣ за изплащане на паритѣ? По-добри по-

малко та въ брой, отколкото много и съ мъжа да се плащатъ. Общинскитѣ налози, октроата, която се събира, учителитѣ я взиматъ; до кметскитѣ рѣшѣ не попадатъ; бирничитѣ събиратъ паритѣ и първо на учителитѣ плащатъ. Азъ искамъ да изтъкна единъ фактъ. Тамъ ставатъ рѣшнията между кмета и учителитѣ. Кметътъ иска да вземе една малка частъ отъ паритѣ, учителитѣ я не отстъпва, защото казва: менѣ трѣбва да се плати съгласно закона. Поражда се тамъ едно скарване и току последнитѣ накраи на учебната година кметътъ казва: този учителъ не е за насъ. Ето една прѣчка, която е причина да се каратъ. (Д. Драгневъ: Г-нъ Василевъ! Нали бѣхте въ с. Вѣлковецъ?) Вѣрно. (П. Каравеловъ: Азъ не знамъ защо го спирате! Той има право да говори.)

Една бѣлѣжка имамъ да направя за г. Кърджиева, който спомена вчера, кой е причината да се намаляватъ ученицитѣ отъ редъ години насамъ, когато, напротивъ, трѣбва да се увеличаватъ. Азъ мога да покажа единъ или два такива примѣра, кои прѣчатъ на това. Учителитѣ, които се назначаватъ отъ педагогическитѣ училища излизатъ съ подготовка не тѣй опрѣдѣлена, тѣй да се каже, не по правитѣ на самото население, какъвто очакватъ да бѣде учителътъ. Учителитѣ излиза малко отстрана и се прѣдставлява високо лице, смѣта, че другитѣ селяни прѣдъ него сж свършено прости, а пъкъ проститѣ селянинъ като вижда лицето, което се възвишава, той пъкъ не желае да се срѣща съ него. Отъ това изстудяване самитѣ баща казва, че поведението на този учителъ е за мене поведение недобро, азъ не искамъ да си пращамъ дѣтето при него, защото ще го научи като него, и често пѣти казватъ за такива лица, че сж отъ рода на социалиститѣ. Азъ изповѣдвамъ една истина, това е вѣрно, което ви казвамъ. (Д. Манчовъ: Така!) Друго едно. Намаляването на ученицитѣ стана и по това, че се затвориха първи и втори класове по главнитѣ села, т. е. V и VI отдѣления. Ученицитѣ, които свършватъ IV отдѣление, тѣ едвали свършватъ на 10-та година и въ тази възраст учениктѣ не е способенъ да иде да слѣдва и да се издържа на свои сили, тѣй да се каже, за запазване въ градоветѣ; понеже е мѣничѣкъ, баща му и да желас да го прати въ града, като го вижда неспособно да се запази, не го праща. Ако имаме още два класа, т. е. V и VI отдѣления въ селата, тѣзи ученици щѣха да слѣдватъ, да достигнатъ 12-годишна възраст и тогава можеха да се пазятъ въ градоветѣ и да отидатъ да продължатъ. Всѣка една година въ по-големитѣ села по 10—20—30 ученика оставатъ въ домоветѣ си. Това е единъ примѣръ, съ който се уподобява и нашето село. То е съ около 600—700 къщи и съ 4.000 души население, и всѣка година по 20—30 ученика оставатъ въ домоветѣ си, макаръ че бацитѣ имъ сж състоятелни, но като виждатъ тѣхната дребнотъ, тѣхната слабостъ, не ги пращатъ въ градоветѣ. Като

се има това прѣдъ видъ и ако ние желяемъ тия млади сили да не оставатъ, отъ които нѣкои могатъ да излѣзатъ много добри, да се вземе бѣлѣжка и поне въ главнитѣ села, които наброяватъ отъ 2—3—4 хиляди души нагорѣ, да се отворятъ I и II класове. Това е една мѣрка, която се желяе въобще отъ много жители въ такива общини, които сж голѣмки.

Тѣзи сж моитѣ бѣлѣжки, които азъ изказахъ, колкото за да... (Нѣкой отъ прѣдставителитѣ: За да се мине врѣмето!)

Ан. Коновъ: Г-да народни прѣдставители! Слѣдъ изказанитѣ мисли досега почти че малко има да се говори. Тѣй че, малкото бѣлѣжки, които ще направя, ще се отнасятъ до тѣзи области, които засѣгатъ принципиалната частъ на този параграфъ и по който се изказаха нѣкои съвсѣмъ не тѣй, както азъ мислѣхъ. Когато се говори миналия пѣтъ по § 1 още, обърна се внимание върху това положение на нашата конституция, на нашия основенъ законъ, че първоначалното образование е бесплатно и задължително и че, слѣдователно, облагането българскитѣ дѣца съ разни такси е съвсѣмъ недемократично. И тогава г. Каравеловъ, мисля, съвсѣмъ не на мѣсто искаше да тълкува малко своеобразно нашата конституция. И азъ ще направя единъ намекъ въ случай, че той обърна вниманието само на едната страна отъ това положение — мисля че е 78 членъ отъ конституцията; той обърна внимание върху това, че бесплатно се казвало и че трѣбвало би да се не взима никаква такса отъ ученицитѣ — това било говорѣла конституцията. Обаче конституцията казва, че първоначалното учение е задължително и че, слѣдователно, трѣбва нашата държава да се грижи да изучава това прѣдписане на конституцията. Безспорно е — нѣма и да се спирамъ върху туй, — че този въпросъ е свързанъ много съ економическото положение на нашитѣ родители. И тамъ, дѣто родителитѣ иматъ възможность да проводятъ своитѣ дѣца, естествено, ще могатъ да получатъ извѣстно образование. Но ако въ конституцията има туй положение, то, безспорно, трѣбва държавата да се загрижи за онѣзи, които нѣматъ възможность да слѣдватъ при родителитѣ си. И въ случай азъ пакъ ще направя тази забѣлѣжка, че нашата държава би трѣбвало, по единъ или другъ начинъ, да гледа да създаде условия, за да могатъ тия дѣца да отиватъ да получатъ поне първоначално образование. Тия условия какви могатъ да бждатъ, естествено е, че би трѣбвало да се обърне най-голѣмо внимание върху положението на нашитѣ общини. Докато нашитѣ общини не бѣха заробени съ борчове, допушаха се бѣдни ученици да постѣпватъ въ училищата, като се субсидираха, даваха имъ се учебници, даваха имъ се дрешки и въобще помагаша си и можеха да слѣдватъ една частъ отъ тѣхъ; но оттогава, откогато датира заборчяването на нашитѣ общини, тѣзи помощи,

тѣзи подпомагания съвършено изчезнаха, и сега, въ день днешенъ, почти никоя община, рѣдко ще бжде, да не кажа изключително, не дава никаква помощъ. Безспорно е, че нашата държава би трѣбвало да се интересува въ случая, безспорно е, че би трѣбвало да обърне внимание върху това: какъ общинитѣ да си създадатъ такива източници, отъ които да изчерпватъ срѣдства за подпомагане на бѣднитѣ дѣца. Този въпросъ много пѣти е повдиганъ, но въ сжщата смисълъ, че държавата не трѣбва да остави тѣзи дѣца, които отъ день на день се увеличаватъ. Г-нъ Лафчиевъ изтъкна процентътъ на учащитѣ се и на учителитѣ. Азъ мисля, че въ случай не е толкова важно какъвъ е процентътъ на учащитѣ се и на учителитѣ, но е важенъ процентътъ на неучащитѣ се български дѣца, които не постѣпватъ въ училищата. И като се види, че тоя процентъ расте, въ което съмъ убѣденъ, дѣцата, които постѣпватъ въ училище, сж твърдѣ малко. (С. Лафчиевъ: Сега 63%.) Да 63. Въ 1898 г. бѣше 38%; 38% дѣца бѣха, които не постѣпваха въ училищата, а сега, както разправи г. Лафчиевъ, 63 е процентътъ. (С. Лафчиевъ: 63%, които постѣпватъ.) Въ такъвъ случай 37% сж, които не постѣпватъ. Но искамъ да обърна вниманието на туй, че важно е именно да се гледа, какъвъ е процентътъ на неучащитѣ се. Защото щомъ единъ основенъ законъ у насъ ни задължава да се грижимъ за образованието и възпитанието на нашитѣ дѣца, то естествено е, че трѣбва да се обърне внимание и на туй: колко дѣца и по кои причини не могатъ да отиватъ въ училищата. И щомъ е такъвъ голѣмъ процентътъ, какъвто се указа отъ г. Лафчиева, то въ такъвъ случай азъ мисля, че държавната намѣса нѣма да бжде съвършено излишна, а, напротивъ, ще бжде много наврѣмenna и ще помогне, казвамъ, на ония дѣца, или ако не на всички, то поне на една голѣма частъ отъ тѣхъ, да получатъ онова образование, което прѣдвижда конституцията. Въ такъвъ случай азъ нѣма да се простирамъ да посочвамъ на други мѣрки, но ще посоча на ония съкращения, които бихме могли да направимъ, ако бѣха се съгласили г. г. министритѣ, и съ които нѣмаше да се поврѣди съ пицо на нашия държавенъ животъ, напр. оная помощъ по бюджета на Външното Министерство, за която направихъ прѣдложение да се унищожи извѣстенъ параграфъ, какъвто бѣше параграфътъ за даване помощи на черквитѣ и джамитѣ. Защото азъ зная, че населението, или по-добрѣ всѣко село, което има пѣжда отъ черква или джамия, то събира пари помежду си за построяване на такава. Много рѣдко се обръщатъ къмъ държавата за помощи, и ако намекнахъ, че е вѣрно, че се раздаватъ помощи по политически и други съображения — и този въпросъ го подеха и развиха други оратори, — то въ такъвъ случай естествено излиза, че тия пари се раздаватъ по партизански съображения. Ако такава сума отъ 90,000 фр., отъ сумата, напр., които се прѣдвижда

за хорѣ въ черквата — 10.000 л., — отъ сумата, която се отпуща за иностранното духовенство, и пр. — и такива суми се събиратъ 200 хиляди, — съ прѣмахването на които въ сѣщностъ нѣма да се поврѣди, ако, казвамъ, тѣзи суми се взематъ и се отпуснатъ като помощъ, като субсидия на общинитѣ за издържане на бѣдни дѣца, които да слѣдватъ първоначалното си образование, азъ мисля, че въ такъвъ случай нашето правителство ще постѣпи, или Народното Сѣбрание ще постѣпи най-демократично. Защото, едно, ще подпомогне на ония дѣца немощни, които нѣматъ отъ да изчерпятъ срѣдства за своето сѣществуване, които нѣматъ срѣдства да отиватъ въ училищата, а отъ друга страна, ще изгълни едно прѣдписаніе на основния законъ, какъвто е конституцията. Тѣй че, колкото се отнася до въпроса за първоначалното образование на дѣцата, азъ мисля, че на това би могло да се обърне внимание и би могло да се разширятъ и търсятъ срѣдства за подпомагане на дѣцата да получатъ първоначално образование, като напр. се вземе отъ земледѣлческитѣ каси една частъ отъ доходитѣ имъ и се приспособи за таа цѣль, и други срѣдства, които биха могли да се намѣрятъ при днешнитѣ условия, които имаме ние.

Що се отнася до учителитѣ, има да направя една малка забѣлѣжка. Безспорно е, че пробниятъ камѣкъ на народната просвѣта е първоначалното образование. При тази аксиома би трѣбвало най-много да се загрижимъ именно за това образование. И учителитѣ, които се назначаватъ въ първоначалнитѣ училища, би трѣбвало за тѣхъ да се обърне внимание кѣдѣ именно трѣбва да отиватъ. Тукъ ще си позволи да направя една забѣлѣжка на г. министра относительно послѣдното му окръжно. Азъ не отказвамъ, че духътъ на послѣдното окръжно е да установи единъ принципъ, единъ демократиченъ принципъ, именно да отдаде въ рѣцѣтъ на общинитѣ уреджането на училищнитѣ работи. Това не мога да откажа. Но когато се иска подобно нѣщо, азъ мисля, че би трѣбвало сѣщевременно да се взематъ мѣрки, за да не злоупотрѣбватъ съ този принципъ. Г-нъ министърътъ дава право на училищнитѣ настоятелства въ селата и въ градоветѣ да си назначаватъ учители, но извѣстно е, г-да прѣдставители, че въ послѣднитѣ години, пакъ отъ онаа дата, откогато фалираха нашитѣ общини, оттогава най-много селскитѣ общини дирятъ учители по-евтини, безъ да обръщатъ внимание на тѣхното достоинство, на тѣхното образование. Въ такъвъ случай, понеже законътъ ги ограничава и имъ казва, че вие отъ тази стѣлба трѣбва да избирате учители, позволява имъ да назначаватъ новоназначени и волнонаемни, и естествено е, че всички селски училищни настоятелства ще назначаватъ учители волнонаемни или, най-много, новоназначени, защото сѣ най-евтини. А пъкъ има, мисля, едно окръжно, издадено по-рано отъ министерството, съ което се обръща вниманието на училищнитѣ инспектори по възможностъ да из-

чистватъ отъ учителския персоналъ волнонаемнитѣ учители и да прѣдпочитатъ новоназначенитѣ. Моля ви се, какво ще бѣде състоянието на училищното дѣло, ако вие го оставите въ селата въ рѣцѣтъ на новоназначени учители? Тѣ, може би, ще сѣ подготвени за матернала, който се учи въ гимназитѣ или педагогическитѣ училища, но онаа практика, онаа похватностъ педагогическа, онаа методъ, който трѣбва да се усвои при прѣподаването на младитѣ момчета, той ги нѣма, защото прѣвъ пакъ, влиза като учителъ въ училището. И вие, вѣрвамъ, нѣма да откажете, че въ такъвъ случай училищата се даватъ въ рѣцѣтъ на хора съвсѣмъ неподготвени. И ако сѣ двама-трима въ селото и ако нѣма между тѣхъ хора подготвени, които да могатъ да ги коригиратъ въ извѣстни случаи, то бѣдѣте увѣрени, че въ училищата ще сѣществува цѣлъ хаосъ. И въ такъвъ случай, естествено е, че ще се повдигне въпросъ: какво би трѣбвало да се направи? А азъ мисля, че министерството би могло да обърне внимание на това: тамъ, дѣто има двама учители, единиятъ трѣбва да бѣде степенуванъ, най-малко третостепененъ, второстепененъ или първостепененъ. И това нѣщо би трѣбвало да се отбѣлѣжи въ окръжното, защото сега резултатитѣ отъ туй окръжно се вече оказватъ: отвсѣкѣдѣ постановления, както и по-рано забѣлѣжиха нѣкои господа прѣдговорници, постановления за уволнения на учители; между другитѣ причини и тѣзи, че били много скѣпи и искатъ да назначатъ нови, които току-що сѣ свѣршили и искатъ да назначатъ евтини. Е, щомъ не сме уредили тази материя въ окръжното и щомъ въ закона по просвѣщеніето има посочено, че такива младежи могатъ да бѣдатъ учители, естествено е, че могатъ да се назначаватъ. Ето защо туй е едно зло, за което мисля, че не е още късно да се взематъ мѣрки и да се поправи тази грѣшка, защото съ туй нашето учебно дѣло ще стѣжни много назадъ слѣдъ такава едно връщане.

Въ селата би трѣбвало да се працатъ по-подготвени хора затуй, защото тѣ иматъ да се борятъ съ много по-голѣмо невѣжество, отколкуто въ градоветѣ, и, мисля, въ такъвъ случай това ще бѣде отговоръ на единъ отъ г. г. говорителитѣ по-рано, че въ селата можело по-евтино да се минава. Азъ не мога да сподѣлимъ такъвъ единъ възгледъ; не мога да сподѣлимъ такъвъ единъ възгледъ затуй, защото учителътъ въ селата е лишенъ отъ всичко: той е лишенъ отъ храна, той е лишенъ отъ облѣкло, той е лишенъ и отъ пособия и отъ всичко — за всичко той трѣбва самъ да харчи, когато въ града единъ първоначаленъ учителъ може да отиде въ библиотеката, да заеме отъ свои приятели, отъ свои другари, отъ свои съграждани разни пособия и книги, да се подготвява, а въ селата туй не може да се направи: той трѣбва да харчи самъ, за да си купува всичко, и неговото учителствуване въ село струва по-скѣпо, отколкуто въ града. Ето именно отъ кои съображения азъ не

мога да се съглася с г. г. прѣдговорившиятъ, че въ селата се плащало по-малкъ наемъ. Не е въпросътъ само за наема; даже и за храната когато дойде, пакъ учителътъ въ село е поставенъ много злѣ, е лишенъ отъ най-добра храна. (Д. Цанковъ: Ама въ село има кокошки и яйца, да си завѣди.) Не е така: често яйцата въ село сж поскъпи. Така щото, азъ нѣма да се впускамъ въ тази материя, тъй като тукъ не е въпросъ да се разглежда тя, слѣдъ тая декларация, която направи г. министърътъ, по заплатитъ на учителитъ.

Ние, г-да народни прѣдставители, сме много щедри въ други отношения. Азъ ви обърнахъ вниманието по-рано на туй прѣскане на пари, но ми иде на ума да ви посоча другъ единъ фактъ. Напр., какво сж направили нашитъ правителства? Създадоха, напр., една военна гимназия, за която се харчатъ толкова много пари и за която Народното Събрание не е вземало рѣшение. Мимо Народното Събрание, мимо това, че нѣма никакъвъ законъ за създаването на военна гимназия, нашето правителство е щедро и харчи много пари; а пъкъ за такива случаи, както напр. за първоначалното образование на нашата младежъ, именно, не харчи. Тѣй че, когато ние отиваме да създаваме известни училища, които помагатъ само на известна класа, тамъ сме щедри, а дѣто трѣбва да се помага на народното училище, дѣто трѣбва да се помага на народнитъ дѣца, на болшинството отъ дѣцата на нашата страна, тамъ именно отиваме и казваме, че нѣмаме пари, че нашето финансово положение е таквозъ, че ние не можемъ да помагаме!

Ето защо, що се отнася до първоначалното образование, азъ имамъ да направя само тѣзи бѣлѣжки, понеже доста много се говори върху това.

Имамъ само още една бѣлѣжка да направя върху програмата, понеже азъ не мислѣхъ, че трѣбва да се говори по това, но се изказаха известни мисли, та и азъ мисля да кажа нѣщо. Когато се говори за разширение на първоначалното образование, за което азъ нѣмамъ нищо противъ, трѣбва да се обърне внимание върху програмата. Дѣцата въ първоначалнитъ училища сж много прѣтрупани. Вие ще видите дѣца въ III, IV отдѣления, които рѣшаватъ задачи, било по аритметика или при други случаи, много високи, такива, каквито могатъ да рѣшаватъ само възрастнитъ дѣца. Вие създавате толкова много материалъ, толкова много занятия на малкитъ дѣца, щото ние ги виждаме отъ III, IV отдѣления да бѣдатъ изпити и слаби дѣца. Още оттогава ги натрупваме съ много умственъ трудъ, като се отразява злѣ на тѣхния физически строй. Та би било добръ, съ разширението на туй първоначално образование, да се има прѣдъ видъ, да се подобри програмата, да се има прѣдъ видъ, че трѣбва да се намали материалътъ въ програмата за прѣдметитъ, които се прѣподаватъ въ III и IV отдѣления.

Що се отнася до класнитъ училища, изказаха се много мнѣния, и азъ нѣма какво да кажа. Ще

ви обърна вниманието върху единъ въпросъ, който се повдигна и въ бюджетарната комисия. Въ бюджетарната комисия се говори върху учителския персоналъ въ III-класнитъ, IV-класнитъ и V-класнитъ училища.

Г-да народни прѣдставители! Понеже, както посочихъ по-рано, общата тенденция въ градскитъ и селскитъ общини е такава, че трѣбва да се условватъ по-евтини учители; понеже не зависи отъ тѣхъ назначението на учителитъ, то често пакти училищнитъ настоятелства сж се обръщали къмъ министерството да искатъ евтини учители. Защо е било това? Азъ ще кажа нѣколко думи, за да обясня причинитъ на това. Обикновено въ класнитъ училища има много — да не кажа, че прѣдолѣватъ, — има много учители съ малко образование, съ VI и VII-класно образование, още отъ турско врѣме, и даже и отъ първитъ години слѣдъ Освобождението, които сж свършили гимназия, и тѣ сжщо тѣй заедно съ първитъ съставляватъ голѣмъ процентъ на учителитъ въ класнитъ училища изъ градицата. Такива учители, по една или друга причина, сж достигнали до висока степенъ, даже първостепенни сж станали. И когато тѣ сж въ V-класни училища напр., на такива учители се даватъ като на първостепенни, забѣлѣжете, голѣми заплати, а що се отнася до прѣподаването, тѣ прѣподаватъ въ I класъ, въ II класъ или най-много въ III класъ. Азъ често пакти съмъ ималъ случай да чуя учители, когато сж говорили върху този въпросъ. И учителитъ съ срѣдно образование искатъ винаги да прѣподаватъ въ долнитъ класове, а прѣдметитъ за горнитъ класове ги оставятъ на младежитъ, тѣзи които сж свършили въ висше училище и отиватъ та ставатъ новоназначени учители. Много голѣми прѣпири се водятъ по това, а пъкъ това явление се вижда и въ гимназитъ даже. И азъ мисля, че тукъ трѣбва да се обърне внимание, защото когато единъ човѣкъ се възнагражда много, му се дава малко трудъ, а на ония, които се възнаграждаватъ малко, дава имъ се голѣмъ трудъ. Учителитъ въ по-висшитъ класове, естествено, прѣподаватъ прѣдмети, за които има нужда отъ по-голѣма подготовка и, слѣдователно, има нужда отъ повече книга и пособия, за да се подготвятъ. И въ такъвъ случай трѣбва да се обърне внимание на туй; на всѣки случай би трѣбвало да се обърне внимание, защото е съвсѣмъ несправедливо да се постѣпва така съ свършилитъ висше образование.

Тѣзи бѣлѣжки имамъ да направя относително тоя параграфъ.

К. Малевъ: Най-напрѣдъ ще попитамъ г. минитра за Новопазарското училище: второкласно ли е или третокласно? Съ три класа ли е, или съ колко? (Министъръ Х. Тодоровъ: Колкото класа е имало досега!) Три класа е имало.

Г-да народни прѣдставители! Градътъ Нови-Пазаръ, вие знаете много добръ, че отъ турско

време пасамъ е билъ мюдюрлукъ, въ него е имало мюдюринъ, той е билъ околийски градъ на Новоназарската околия до миналата година. Съ закриването на Новоназарската околия, унищожило се е и неговото трикласно училище, съществувало отъ прѣди 20 години. Единъ единиченъ градъ въ цѣла България, който остава съ четири отдѣления, е той. Азъ бихъ питалъ, има ли други градъ, въ който да има само IV отдѣление? Миналата година почетнитѣ граждани отъ Нови-Пазаръ, дадохъ заявление и искаха да имъ се позволи да си отворятъ поне I класъ на тѣхни сръдства. Тази тѣхна молба биде удовлетворена едвамъ прѣзъ м. ноември, и то съ 13 ученика, които бѣха останали тамъ до това време—другитѣ се прѣснаха по близкитѣ градове,—съ 13 ученика тѣ поддържаша на свои сръдства I класъ. Тази година иматъ тия 13 ученика, и тия, които бѣха по вънъ, въ други градове, ще се прибератъ и ще станатъ около 24 и 10 ученика има отъ по-близкитѣ села, та прѣдполага се тази година да има 30 ученика за втори класъ. Затова азъ моля г. министърътъ да се съгласи тази година да имъ се отвори втори класъ, защото най-напрѣдъ срамотно е и грѣхота е, единъ градъ да се остави само съ четири отдѣления и единъ класъ. Азъ ще внесе прѣдложение, което е: да се открие тамъ трикласно училище, което е било по-рано.

При туй, азъ ще обърна вниманието на уважаемия г. Каравеловъ, който онази година много искрено защищаваше да се закрие Новоназарската околия и да се унищожи този градъ, ще го моля сега тъй искрено да защищава да се открие това училище. Сетнѣ, също къмъ г. Сакжова се обръщамъ, да обърна неговото внимание, защото и той тамъ е избранъ за народенъ прѣдставителъ два пкти; така също обръщамъ вниманието и на Дѣда Лазаръ, и той да каже: не заслужава ли въ Нови-Пазаръ да има трикласно училище, когато тукъ виждаме, че въ села има трикласни училища. При туй още едно нѣщо има да добавя на г. министра, че они день слушахъ въ комисията, когато се прие бюджетътъ, че въ много села нѣма училища, училищата били закрити. Азъ ще кажа само за моята околия. Има нѣколко села, въ които нѣма никакво училище. Чл. 31 отъ закона за народното просвѣщение казва, че всѣка община, всѣко село, което има повече отъ 50 къщи, трѣбва да има най-малко едно основно училище. Въ тази бивша Новоназарска околия, а сега Шуменска, с. Абаба, което има 100 къщи, с. Мурадаларъ — 100 къщи, с. Гьочери — 80 къщи, с. Беджене — 60 къщи, с. Карагюзлеръ — 80 къщи, с. Чулфаларъ — 70 къщи, тѣзи села бѣха по-прѣди съ турско население, сега, едни прѣди 10 години, други прѣди 8 години, трети прѣди 5 години, а нѣкои и прѣди 2 години се населяватъ съ българи отъ Търновския окръгъ, отъ Севлиевския окръгъ, дори отъ Едренско, така щото, въ тия села повечето къщи сѣ български, и нашето правителство досега не се е погрижило въ тѣхъ да отвори училище. За-

това моля тази учебна година да се отворятъ въ тия села училища. Тия села пълнятъ нашата хазна, както и другитѣ. А колкото за Новоназарското училище, азъ има да направя едно прѣдложение, което ще поднеса на прѣдседателството.

П. Каравеловъ: Говорихме много, но азъ не съмъ доволенъ отъ прѣдния, който станаха, особено за нашитѣ училища. Ние българитѣ сме голѣми лицемери и най-много лицемеримъ тукъ въ Събранието. Азъ ще ви докажа съ какво лицемерие се обхождатъ всичкитѣ сериозни въпроси. Сега като се говори за училищата, всички настояватъ да дадемъ на общинитѣ всички права върху тѣхното управяване, а като дойде да се говори за поддържането на сжитѣ училища, всички хитруватъ и се мъчатъ да ги сложатъ на хазната. Това систематически се прави! Азъ лани внесохъ законопроектъ, въ който се прѣдвиждаше поддържката на класнитѣ училища да остане върху общинитѣ. Още тогава всички се съгласяваха да минатъ тия училища върху общинитѣ. Но когато дойде да се рѣшава за поддържането имъ, всички лукавствуваха и искаха да си остане върху хазната. Азъ всѣкога съмъ билъ, съмъ и сега на мнѣние, полека-лека училищата да се върнатъ на общинитѣ. Това всички по принципъ одобряватъ и повтарятъ го, но когато да се приложи това на практика, никой не смѣе да каже истината. Лани бѣше почти прѣсто най-първо отъ трикласнитѣ училища да се освободимъ и да ги дадемъ на общинитѣ и полека-лека, говорѣше се, да останатъ на общинитѣ, само трѣбва да се внесе законопроектъ, съ който имъ се създаватъ приходи да ги поддържатъ. Лани главниятъ противникъ на закона бѣше г. Влайковъ. Азъ много се радвамъ, че сега е съ мене съгласенъ. (Г. Влайковъ: По класнитѣ училища.) Вие сега сте на правия пктъ. Щомъ се дойде до съгласие по този въпросъ, другото е по-лесно. Вие лани прѣдлагахте трикласнитѣ училища да бѣдатъ долнитѣ класове на гимназитѣ. Съ това азъ не бѣхъ съгласенъ. Азъ настоявахъ да бѣдатъ горни класове на основнитѣ училища и Вие сега повтаряте ланското мое мнѣние и много се радвамъ. То е коренниятъ въпросъ; щомъ него рѣшимъ, много лесно ще рѣшимъ цѣлия въпросъ. Вториятъ въпросъ, който се ражда, е много интересенъ и за него ще говоря: отъ колко отдѣления да се състои първоначалното образование — задължителното първоначално образование. Сега е отъ четири отдѣления, лани г. Влайковъ прѣдлагаше, и азъ нѣмамъ нищо противъ, да бѣде то отъ шестъ отдѣления. (Г. Влайковъ: Седемъ.) Ако вземемъ третѣ класа. Азъ въ тази форма не мога да се съглася, а съгласенъ съмъ, както искатъ всички, да има навсѣккъдѣ трикласни училища. Ще искамъ обаче още, първо, трикласнитѣ училища да оставимъ на общинитѣ, тѣ да ги поддържатъ. 3 ли класа, 2 ли, 4 ли, за това нѣма да споримъ; едно е върху което настоявамъ — отъ IV отдѣление на-

горѣ да си ги поддържатъ общинитѣ. Второ, да не бѣде то обезателно, задължително. И желалъ бихъ още да не се намаляватъ отдѣленията отъ 4 повече, които сѫ задължителни и които ще поддържа държавата. Щомъ накараме и класнитѣ училища да бѣдатъ задължителни, ще трѣбва и да ги поддържаме. Затова, като прѣдоставимъ на общинитѣ правото да си отварятъ и поддържатъ по-горнитѣ отъ 4-тѣ отдѣления класове, ще имъ дадемъ и правото сами да си имъ изработватъ програмитѣ както тѣ искатъ, както се изисква това отъ мѣстнитѣ имъ условия и нужди. Азъ не бихъ желалъ въ тия общински класни училища да има еднообразна програма: всѣки градъ своя програма да си има, съ придаточни науки: било по занаяти, било по друго. Тя е добрата система и правилната система. Да би била страната ни по-богата, съгласенъ съмъ и 7 да сѫ отдѣленията. Но при сегашното ни състояние прѣдостатъчни сѫ 4-тѣ отдѣления. Да се поддържатъ 7 отдѣления съ срѣдства на хазната, ще бѣде много тежко. За улеснение на общинитѣ въ поддържането, дѣто има нужда, на класни училища, въ бѣдѣще може да се направи нѣщо като, ако вземемъ специаленъ законъ, имъ се създадатъ приходи; тогава тѣ ще си поддържатъ сами училищата. Но по мое мнѣние да не правимъ реформи въ такъвъ голѣмъ размѣръ отведнажъ, ами по-малко, додѣто позакрѣпнатъ да оставимъ трикласнитѣ училища на общинитѣ и послѣ ще видимъ за другитѣ. Сега щомъ се съгласимъ, че трѣбва да бѣдатъ трикласнитѣ училища вѣнецъ на първоначалното образование, то е лесно. Туя се основа и подиръ ще се изучи и програмата. Тамъ е нашата задача. Сега да минемъ по-нататъкъ. Спорътъ бѣше и за педагогиститѣ и гимназиститѣ. Азъ ще ви приведа нѣколко доводи, съ които лани съмъ си служилъ, че всѣки, който се е училъ въ гимназия, може да бѣде учителъ, защото сѣ е нѣщо научилъ какъ се прѣподава. Може би педагогиститѣ да сѫ по-добри за отдѣленията, но за класнитѣ училища, безъ съмнѣние, гимназиститѣ сѫ по-добри. (Г. Кировъ: Тѣ асѫ не ходятъ въ класни училища!) Педагогиститѣ допускамъ азъ само въ отдѣленията. Вчера говорихъ и сега ще поддържа: не може ли съ ученици изъ земеделѣческитѣ училища да опитаме по-правилно да се прѣподава въ народнитѣ училища земеделѣе, а пъкъ въ класнитѣ училища непрѣмѣнно да настоемъ да бѣдатъ гимназисти? Ако г. Драгиевъ и други нѣкои утвърдяватъ, че общинитѣ искатъ да си откриватъ класни училища, но не имъ се позволява, това далече не е истина. Я попитайте тия общини: ще ли ги поддържате — „а хъ, ще ги поддържа“, отговарятъ, ама още на втория мѣсець се отказватъ. (Д. Драгиевъ: Мога да Ви намѣри прѣписката по този въпросъ.) Прочее, ако желаятъ общинитѣ да си ги поддържатъ сами, можемъ да позволимъ колкото искате. Но ако искате държавата да открие класни училища въ селата, които иматъ 180 къщи, то въ България има

600 села, които иматъ повече отъ 180 къщи. Въ Вашата околия нѣма села голѣми, а въ Казанлъжската има. Обруклий е най-голѣмото село. (Д. Драгиевъ: Туй говори въ моя полза. Въ нашата околия нѣма голѣми, но за малкитѣ.) Да сгруппирате малкитѣ, за да иматъ първоначални училища, азъ нѣмамъ нищо — съ тая идея съмъ съгласенъ, но за класни училища, това не може да се направи. Вие тогава ще образувате цѣла система казионно образование. (Д. Драгиевъ: Азъ не искамъ да останатъ на казионно!) Азъ да ви кажа, да искате малки села да се сгруппиратъ, азъ съмъ съгласенъ, но да имъ открива хазната класни училища и да ги поддържа, не съмъ съгласенъ. (Д. Драгиевъ: Докогато градскитѣ поддържа, дотогава искамъ и селскитѣ да поддържа.) Азъ не веднажъ казвахъ, че не съмъ за поддържането класнитѣ училища отъ хазната, дѣто и да сѫ — било въ градоветѣ, било въ селата. Прѣзъ моето пктуване изъ страната съмъ узналъ, че навсѣкдѣ искатъ да иматъ какви да сѫ държавни учрѣждения въ своитѣ мѣста, и какви ли не щещъ доводи ти навещдатъ за да докажатъ нуждата отъ такива тамъ. Да, намиратъ тѣ, че сѫ необходими тия учрѣждения навсѣкдѣ, защото ставатъ на смѣтка на хазната, но я имъ прѣдложете да стане това на общинска смѣтка, тѣ ще се замислятъ. Ако е на държавна смѣтка, всички сѫ съгласни. Азъ нѣмамъ нищо противъ, и трѣбва да позволява г. министърътъ, ако най-послѣ искатъ хората, да си отварятъ колкото щатъ отдѣления. (Министъръ Х. Тодоровъ: Щомъ ги поддържатъ, ще имъ позволя.) Но ако искате на смѣтка на хазната, то нѣма край. Тогава ние ще замѣшаме съвсѣмъ работата, ако трѣгнемъ по тоя пжтъ.

Гимназии колко ще имаме, не зная — 5 или 7, туй ще го рѣшимъ съ законъ, но само трѣбва да ограничимъ числото на паралелкитѣ. Не съмъ съгласенъ съ десетици паралелки да се създаватъ. Трикласнитѣ училища нека не бѣдатъ трикласни, а тѣ могатъ да бѣдатъ съ 1, съ 2 и 3 класа — това ще зависи отъ градоветѣ. Въ Севлиево може да има едно училище, а въ Орхание — друго училище и да си ги поддържатъ сами. Тамъ сте прави да искате това и азъ съчувствувамъ на това и съмъ съ васъ и нѣма какво да споримъ. (К. Малевъ: Ние сме съгласни, ама да не взимате училищенъ налогъ.) Азъ внесохъ законопроектъ и въобще говорихъ тогава, когато законопроектътъ се внесе, че не се мислѣше въ една година да се приложи той напълно, а трѣбваша 5, 6 години. Училищниятъ налогъ е за първоначалното образование. Когато се внасяше законопроектътъ за такситѣ, всички викахте. Азъ бихъ желалъ малко по-сериозно да погледнемъ на този въпросъ. Въ нашата страна първоначалното образование е задължително за всички, та затова хазната го поддържа, но по-нататъкъ класното образование не е задължително, а произволно, и затова то трѣбва да става на срѣдствата на ония, които се ползуватъ отъ него. Нови-Пазаръ

казватъ, е голѣмъ градъ. Азъ го знамъ. Половината е съ турци, половината е съ българи. (К. Малевъ: Кога сте били тамъ.) Вилъ съмъ. Азъ знамъ града. (Я. Забуповъ: Но сѣ пакъ той е единъ градецъ!) Азъ ще ви посоча 20 села, които сж 2 пѣти по-голѣми отъ тоя градецъ, и Угърчинъ, и Кибѣжа, и Драганово, Вълчидръмъ, и Брѣгово, и много други села иматъ два пѣти повече население. Така щото, той е съмнителенъ градецъ. Не е въпросътъ за градеца, а за принципа, който е желателно да се проведе докрай. Всички класни училища, вѣнъ отъ гимназиитѣ, народнитѣ училища и техническитѣ училища, да се поддържатъ отъ мѣстното население, ако иска училища, и тогава на тѣзи училища да имъ дадемъ съвършено другъ характеръ. Но ако искате да свалите на хазната всичко, тя не може да издържи. Могатъ да ви обѣщаватъ колкото щатъ, и каквото щатъ, но нѣма да го извършатъ, защото е невъзможно. Каквито смѣнявания да направите сега по бюджета, вие не мислите, че отъ васъ нѣма да поискатъ повече данѣци. Сега не искатъ, скоро ще поискатъ. И ние трѣбва да погледнемъ по-прѣко на работата, кое може и кое не може. Това е поне моето мнѣние за тия трикласни училища и желателно е пакъ да се обърнемъ къмъ това: да помислимъ какви приходи може да се създадатъ, за да могатъ да се поддържатъ отъ общината.

Това е моето мнѣние, което имаше да кажа.

Г. Кърджиевъ: Върху този параграфъ има да забѣлѣжа само това, че понеже прѣдполагамъ какво основното обучение ще бѣде задължително, то трѣбва да се прѣвиди въ параграфа за учителитѣ една по-голѣма сума. Не можемъ да останемъ на тази сума, която сега е прѣвидена и която възлиза на 4.000.000 крѣгло, като се мисли, че отъ тази сума ще може да се плати на учителитѣ въ новооткрититѣ училища. Точката, върху която съмъ се спрѣлъ най-много, е тази. Менѣ се вижда много несправедливо, дѣто се изреждатъ единъ редъ мѣста, дѣто се поддържатъ три двуclasни училища, и прави ми впечатление, че отъ тия мѣста 46 сж градски и 23 селски. Менѣ ми се вижда, че туй положение, да поддържа класни училища въ 46 града и само въ 23 села, е крайно несправедливо. Народътъ не е само въ градоветѣ; народътъ, ако е въпросъ по здраве, е въ селата, и ако искаме да дадемъ едно образование по-крѣгло и по-широко, то трѣбва да се дава въ селата. Заради туй съмъ на мнѣние и прѣдлагамъ на почитаемото Народно Събрание, да прѣвиди тукъ, въ тая точка, и такава една забѣлѣжка: къмъ изброенитѣ мѣста, градове и села, въ които се прѣдвижда поддържането на три и двукласни и еднокласни училища, да се прибави слѣдъ Нови-Пазаръ „и други“, за да се има възможность отначалото на тая учебна година да се отворятъ поне въ нѣкои по-важни мѣста нѣколко класни училища и, вѣрватъ, че цѣлото народно прѣдставителство ще ме поддържа въ тая точка

и, като се съгласи на това, ще поддържа и друга една точка по-долу, дѣто се прѣдвижда персоналъ за училищата, и тамъ, дѣто сж турени 24 третостепенни основни учители командировани въ класнитѣ училища, да се прибавятъ още 100, като се увеличи кредитътъ на още 114.000 л. за заплатата на 100 третостепенни учители. Азъ нѣма нужда да се простирамъ по-надълго. Истината е очевидна, че се прави едно онеправдание къмъ селското работно земледѣлческо население, което се пужда отъ духовна храна, просвѣта и образование, и прави се голѣмо онеправдание, като се оставятъ въ 23 села класни училища, а въ 46 града се поддържатъ трикласни училища. Това всѣки разбира и всѣки, вѣрватъ, ще се съгласи да гласува за туй прѣдложение, което прави. Прѣдложението ще го депозирамъ на прѣдседателството.

При това ще помоля г. министра да направи една поправка, да вземе, ако обича, бѣлѣжка, че въ точката, която е турена за повишаването на учителитѣ въ основнитѣ и класни училища въ по-горна степенъ отъ 1 януарий 1902 г., да се тури не въ „класнитѣ училища“, а „и въ всичкитѣ срѣдни училища“, защото и въ гимназиитѣ има 40—50 учители, на които редътъ е дошълъ да се повишатъ и сж прѣскокнати. Та да се махне думата „класни“, и да се тури „срѣднитѣ училища“. Този кредитъ отъ 21.000, ако стигне — добръ; ако не, да остане както е билъ миналата година.

Та тия поправки като излагамъ, и като вѣрватъ, че г. г. народнитѣ прѣдставители ще се съгласятъ на туй прѣдложение, повече нѣма и какво да говоря. Ще депозирамъ прѣдложението на бюрото и ще го помоля да се прѣдложи на гласуване, кога се гласува параграфътъ.

Искамъ само двѣ думи още да прибавя. За градоветѣ държавата харчи една грамадна сума за класни училища. Държавата харчи за градскитѣ класни училища 2.500.000 л., когато за селата тая сума възлиза едвамъ на 61.343 л. За класнитѣ училища държавата харчи 2.500.000 л., а за селскитѣ училища само 61.343 л.! Кѣдѣ е тукъ справедливостта?

Л. Дуковъ: Г-да народни прѣдставители! Което имаше да се каже, разбира се, каза се отъ повечето други; но едно нѣщо, което спомена г. Лафчиевъ, коя е причината, дѣто се намаляватъ ученицитѣ въ основнитѣ училища особено, азъ мисля, че по него въпросъ не се отговори. Това се позачекна малко отъ г. Ивана Василевъ. Най-напрѣдъ дѣто ученицитѣ се намаляватъ, причината е това, че въ селата, които изкаратъ 4 отдѣления, бацитѣ нѣматъ срѣдства да проваждатъ дѣцата въ градоветѣ, като отъ една страна ги намиратъ за слаби, а отъ друга страна, защото не се отваря тамъ да се прѣподава поне първи класъ, за да се държатъ дѣцата при тѣхъ додѣто тѣ по-заякнатъ и, ако иматъ бацитѣ имъ леснотия, послѣ да ги пратятъ. Другата причина е, както тѣ казватъ: когато тѣ сж тукъ при насъ, сж разиратни, и, намѣсто да се учатъ, смѣятъ

се на бацитѣ си, когато се кръстятъ и други; ами, когато ги проводимъ въ града, какво ще стане? И това е причината, дѣто въ селата проститѣ хора не си проваждатъ дѣцата въ училище. Нѣма да го казвамъ, че туй е навсѣкѣдѣ, но има примѣри, че това е цѣла истина.

Г. Кирковъ: Тогава да се затворятъ всички училища.

В. Димитровъ: Г-нѣ министърътъ ще те послуша.

Л. Дуковъ: Азъ не съмъ въ състояние да мога да възразя на васъ, социалиститѣ, но говоря това, което азъ виждамъ. Казвамъ, че главната причина е тази, защото бацитѣ въ селата още сѣ въ първобитно състояние, вѣрватъ въ всички суевѣрия, отвращаватъ се отъ учителитѣ и не си пускатъ дѣцата по-нататкъ. (К. Мирски: Значи, не щатъ V-то отдѣление, а пъкъ ние искаме V-то отдѣление.) Какво искашъ, г-нѣ Мирски? Може би г. Мирски да не ме е разбралъ какво искамъ да кажа. Ние казваме, че дѣцата искаме да си възпитаваме, но, за зла честь, се намиратъ такива учители, каквито каза одевѣ г. Иванъ Василиевъ. Има учители добри, които проповѣдватъ, които водятъ ученицитѣ въ черкова, проповѣдватъ имъ вѣра и почитъ къмъ старитѣ, но тѣзи, които особено сега сѣ излѣзли изъ гимназитѣ, учители млади по 18—20 години, никакъвъ примѣръ не даватъ на дѣцата и отъ тѣхъ се отвращаватъ бацитѣ на дѣцата. (Г. Кирковъ: Като Васъ! Добъръ примѣръ на християнска обичъ давате!) Никой отъ тѣзи младежи учители не събира селянитѣ да ги поучи съ нѣкоя сказка по земледѣлието, или лѣсовѣдството, или по други работи, а събира вечеръ нѣколко души младежи, правятъ прѣставления и затуй се отвращаватъ бацитѣ. (Г. Кирковъ: И имъ разправятъ да се пазятъ отъ лихваритѣ!) Това не е никакъ лъжа, а за подкрѣпление, че не е само у насъ, а навсѣкѣдѣ, у мене има единъ рапортъ отъ почитаемия Пловдивски окръженъ управителъ, отъ който рапортъ мога да ви прочета, че тѣй сѣщо се оплакватъ и селянитѣ въ Пловдивския окръгъ. Ето какво казва: (Н. Габровски: Кой казва?) (Чете.) „Нашето население, благодарение на учебнитѣ власти, доста е напръднало и слѣдва да напръдва въ развращение на нравитѣ, незачитания разпорежданията на общинскитѣ власти. Неразбраниятъ български социализъмъ или, по-добрѣ, шарлатанството, което се проповѣдва отъ селскитѣ учители, плодъ на държавнитѣ педагогически училища, нѣма да остави нищо свето, нищо полезно и назидателно. (М. Такевъ: Кой го пише това?) Нѣма да се излъжа, нито да излъжа нѣкого, ако кажа, че нито единъ отъ селскитѣ учители се е погрижилъ да поучи селянитѣ чрѣзъ сказки и рѣчи за земледѣлието и за лѣсовѣтѣ. Нито единъ учителъ, излѣзълъ отъ педагогическитѣ заведения, не ще е описалъ опасността отъ изсичането на охранителнитѣ гори и

ползата отъ залѣсяването и развъждането на плодотноснитѣ дървета. (В. Димитровъ: Всичкитѣ трѣбва да издавите въ Марица!) Ако има такова нѣщо въ нѣкое село, то ще е излѣзло изъ устата на нѣкой скромень учителъ излѣзълъ изъ нѣкоя гимназия или же изъ земледѣлческитѣ училища. Имахъ случай да чуя отъ селянитѣ оплаквания отъ учителитѣ имъ, които имъ проповѣдвали ужъ конституционни права, а то въ сѣщностъ развратенъ социализъмъ. Нашето правителство, безъ да се губи врѣме, ще трѣбва да обърне внимание за повдигане на земледѣлческитѣ училища и да докара щото въ всичкитѣ села учителитѣ да бѣдатъ ученици отъ земледѣлческитѣ училища. Азъ имахъ случаи, единъ-два, да видя учители отъ земледѣлческитѣ училища, дѣто сѣ прискърбие гледатъ на враждебното настроение на селянитѣ противъ горитѣ и лѣсовѣтѣ, и които проповѣдватъ противното на това, което говорятъ социалиститѣ. И тѣй, г-нѣ министре — туй трѣбва на Васъ да е отпразено; (В. Димитровъ: Отъ Петра Станчевъ ли е?) отъ Пловдивския окръженъ управителъ, — въпиюща нужда е, по-скоро да се взематъ мѣрки отъ централната власть за запазването на охранителнитѣ гори подъ какъвто начинъ и отъ каквито срѣдства и да било, и, второ, да се обърне сериозно внимание върху възпитанието на селскитѣ дѣца въ чисто земледѣлчески духъ чрѣзъ учители отъ земледѣлчески училища; само тогава ще бѣде човѣкъ спокоенъ и увѣренъ въ процвѣтането на земледѣлието“.

В. Димитровъ: Да не го е написалъ околийскиятъ началникъ Ради Поповъ, отъ Провадия, който те избра?

М. Такевъ: Кой го пише това?

Л. Дуковъ: Пловдивскиятъ окръженъ управителъ. Селянитѣ му се оплакали, той дава този рапортъ.

М. Такевъ: Несторъ Марковъ!

К. Мирски: Казва, че социалиститѣ били противъ горитѣ ли?

Л. Дуковъ: Не че били противъ горитѣ — азъ Ви моля, особено Вие недѣйте извращава, — по че не държатъ учителитѣ сказки по земледѣлието и лѣсовѣдството на селаченитѣ, а се събирали и проповѣдвали социализъмъ, безбожие и безвѣрие. (К. Мирски: Кажете на г. министра да ги застави!) Затуй моля, разберѣте ме. Азъ не съмъ противъ науката, защото, да си призная, като съмъ останалъ простъ, мжно ми е и не искамъ да остава дѣцата си такива, но поради такава наука, каквата се дава отъ сегашнитѣ млади учители, не отъ всички...

К. Мирски: Каква наука се дава — по програмата?

Г. Кирковъ: Нали имате инспектори, окръжни и околийски!

Л. Дуковъ: Ако гледаме по програмата, да; за програмата нѣма да кажа нищо. Азъ ще призная, г-нѣ Мирски, че програмата е добра и това, което ние сме научили за петъ години, нашитѣ селски дѣца го научаватъ за 5 мѣсеца. Затуй не може да се откаже на учителитѣ, че се трудятъ, но въ други отношения злѣ ги отхранватъ, злѣ ги възпитаватъ. (Г. Кирковъ: Тамъ дѣто бъркатъ на партията, тамъ сѣ криви!) Азъ по-напрѣдъ споменахъ и друго нѣщо, че слѣдъ Богоявление, на другия денъ, единъ учителъ събралъ дѣцата и ги водилъ въ едно дере, дѣто хвърляли кръста. (Г. Кирковъ: Вие на Разпети-петѣтъ подписвате полици!) Именно искамъ да кажа, че тѣй дѣто възпитаватъ дѣцата, затуй селянитѣ възставатъ, а никакъ не за програмата или за учението. Азъ при всичко че съмъ старъ и жеденъ съмъ за наука, но минало ми е врѣмето и съжалявамъ себе си, но казвамъ, че такива възпитатели има и моля г. министра да обърне внимание, когато ги назначава.

При това, прѣдложението, което се направи отъ Дѣда Цанковъ, донѣкъдѣ си има мѣстото само затуй, за да иматъ учителитѣ що-годѣ страхъ, като мислятъ, че тѣ ще могатъ да ги изваждатъ или да се оплакватъ. Досега знаете ли какъ бѣха кметовѣ или настоятелитѣ? Когато отидатъ да помятъ учителитѣ, че или дѣцата добръ не се учили, или се били, той казва: ти не можешъ мене нищо да заповѣдашъ; ти, ако си настоятел или кметъ, трѣбва да ми давашъ само каквото ми трѣбва, а не да ми заповѣдашъ. Тѣй е било досега, а споредъ това прѣдложение ще иматъ страхъ, когато не се прибиратъ на врѣме въ училището, или ако проповѣдватъ такива сказки, които не сѣ по правитѣ на населението. Туй искахъ да кажа. (М. Такевъ: Че има даскали, които правятъ дивотии, туй е вѣрно!) Именно за туй говоря. За нашитѣ приятели, социалиститѣ, азъ не споменахъ нищо лично, но тѣ ставатъ и викатъ съ единъ гласъ; азъ нищо лично не казвамъ, защото не сѣ единички тѣзи случаи въ нашитѣ села, и затова не трѣбва да се сърдятъ каквото казвамъ сега. (Г. Кирковъ: О о о! Не се сърдимъ.)

Г-нѣ Кърджиевъ бѣше правъ, като каза колко се харчи всѣка година за градищата, по гимназии и по други училища, а когато дойде за селата, твърдѣ малко се харчи. Г-нѣ Каравеловъ възстана, като каза, че трѣбва да си издържатъ сами основнитѣ училища, като че въ хазната не влиза и тѣхната лепта, като че и тамъ искатъ да се отдѣлятъ и сами да се учатъ. Ако иматъ срѣдства, бѣше добръ. Отъ друга страна, както казахъ, г-нѣ министре, такива класове поне отъ I и II да се отворятъ въ такива села, като напр., Вие сте свидѣтель, въ нашето село: ние имаме 200 къщи, имаме петъ учители, двѣ учителки и три учители,

и училището ни е до четвърто отдѣление, а оттамъ пататъ всѣки си остава, отива по работата си, на десетъ единъ не може да проводимъ въ градищата. Даваме заявления всѣка година, молимъ се да се отвори I класъ или V отдѣление, но не даватъ и така си оставаме първобитни, колкото да можемъ да си записваме имената. Желателно е, на такива голѣми села г. министърътъ да даде позволение да си отворятъ V и VI отдѣление, да не оставатъ селянитѣ както сѣ били, както ги знаемъ. Както каза и г. Калю Малевъ, че Нови-Пазаръ и Ново-село сѣ неоправдани отъ тази страна. Отъ селата се мчатъ да въздигнатъ градища, а тѣзи два градовца обърнаха на села и околията имъ закриха. По единъ приставъ не имъ оставиха, а ги обърнаха просто на села. Заради туй, моля да се обърне внимание на основнитѣ училища и учители, които се назначаватъ.

Колкото за програмата ние сме благодарни: както казахъ, ние което учехме за 5 години, дѣцата сега го научватъ за 5 мѣсеца, но лошо възпитание се дава на дѣцата.

К. Мирски: Не поменахте ни единъ отъ тѣзи, които лошо учатъ.

Д. Цанковъ: Г-да народни прѣдставители! Цѣлъ денъ слушахме много нѣщо, нѣщо по-много, отъ което трѣбваше да се говори прѣдъ единъ учителски съборъ. Говориха за програми, за които не е мѣстото тукъ, въ Народното Събрание, да го разискваме; говориха за статистика и тукъ не е нему мѣстото да го дрънкаме. И туй ни изѣде по-много врѣме. Менѣ ми се струва, че ако опрѣдѣлѣхме, какво ще каже първоначално учение споредъ конституцията, много добръ щѣхме да направимъ. Като опрѣдѣлимъ първоначалното учение кое е, ние ще разберемъ, че не сѣ само четиритѣ отдѣления първоначалното учение, ами и класовѣтъ сѣ вжтрѣ. Класовѣтъ втори ли ще опрѣдѣлите, трети ли ще опрѣдѣлите — то е първоначалното учение, то е частъ отъ първоначалното учение. Слѣдователно, държавата е длъжна да осигури първоначалното учение първо, а пѣкъ ако останатъ пари за повече, по-нататъкъ да вървимъ. (Гласове: Тѣй!) Туй трѣбва да се направи. Да опрѣдѣлимъ устройството на учението, че подъ думитѣ първоначално учение разбираме основнитѣ и класнитѣ училища. То е първоначалното образование. Разбира се, че отдѣленията сѣ само да дадатъ на дѣцата да четатъ и да пишатъ; да имъ дадатъ нѣкои познания за въ класовѣтъ, та като отидатъ въ тѣхъ, да знаятъ нѣщо и практически, та да продължаватъ и да го приспособяватъ на практика: ако бждатъ въ селско училище, селска практика да имъ се даде, ако сѣ въ градско — градски занаяти да имъ се дадатъ да научатъ. Туй да осигурятъ най-напрѣдъ. И затуй, когато дойдемъ въ октомврий, да опрѣдѣлимъ това: кое е първоначално учение споредъ конституцията. Ще кажемъ: тѣй като пър-

воначалното учение се състои от 4 отдѣления и три класа, то се знае, че ще захванемъ най-напрѣдъ всички села, било голѣми или малки, и ще кажемъ, че трѣбва да иматъ основни училища. А ние сме ги оставили тъй: като иматъ 50 къщи, да иматъ училище. Не 50 къщи, а 5 къщи, ако има, пакъ трѣбва да има училище! (Отъ земеделѣческата група: Тѣй, вѣрно! — К. Малевъ: Дано въ твой животъ го видимъ!) Какво ще каже? Защо да нѣма? Ще му намѣримъ сръдството да има! А пъкъ тия кюлханета какво ми приказватъ? (Голѣмъ смѣхъ.) Чакайте да свърша! Да оставимъ гимназиитѣ настрана. Азъ разбирамъ първоначално учение 4 отдѣления и три класа. Това да осигуримъ и подирѣ да вървимъ по-нататъкъ. Азъ съмъ на мнѣние, гимназии да си отварятъ ако искатъ, но да си плащатъ. (Гласове: Ако има пари!) Да, ако иматъ пари. (Ю. Теодоровъ: Да плащатъ такса!) Такса не трѣбва, а трѣбва да има суми за една гимназия. Знае се, напр., въ Русе една гимназия се поддържа съ 80.000 л.; колко ученици има? Да кажемъ 1.000 — да плащатъ по 80 л. (Я. Забуновъ: Тогава сиромаситѣ не могатъ да отиватъ тамъ!) Моля Ви се, и на туй има сръдство. Държавата какво ще направи? Държавата има една гимназия, (Докладчикъ П. Поповъ: За бѣднитѣ!) и въ тая гимназия да дохождатъ ученици отъ всички класове на училищата, но най-добритѣ ученици, а не тъй да бждатъ съ паралелки и съ 1.200 ученика. (Л. Дуковъ: И да лѣгатъ послѣ подъ трамваитѣ да се убиватъ отъ мизерия!) Защо да бждатъ 1.200 души? Да бждатъ 300 души въ една гимназия, и това е гимназия. Азъ не съмъ видѣлъ гимназия отъ 300 души по-голѣма, а тукъ имаме 1.000 и толкова! То е само шарлатанія! За войската имъ трѣбвало офицери, направили си една военна гимназия; туй го разбирамъ. Стига имъ да си напълнятъ офицеритѣ. На държавата трѣбватъ чиновници и учени хора; отъ една гимназия е достатъчно да излѣзатъ колкото трѣбва. А на другитѣ мѣста да отварятъ къдѣто искатъ, ама сами да си плащатъ. Тогава ще се каже, че наистина, споредъ конституцията, „задължително безплатно първоначално учение“ ще има навсѣкѣдѣ. Въ всички села не може да се отворятъ класни училища, но малко-помалко ще се направи това, колкото може, споредъ приходитѣ. Когато дойдемъ прѣзъ октомврий, туй нѣщо да го размислимъ, а туй, дѣто казватъ, че въ Франция тъй било, въ Америка онуй било, туй е шарлатанія. (Смѣхъ.)

Министъръ Х. Тодоровъ: Г-да! По първия параграфъ станаха нѣкои разисквания. По тоя сѣщия параграфъ станаха такива разисквания, на които азъ искамъ да направя нѣкои бѣлѣжки, понеже снощи по първия параграфъ не можахъ да ги направя. Разбира се, азъ не мога да се впусна по всичко, което се каза. Азъ ще искамъ, ако е възможно, да обобща и да кажа върху туй обобщеното

нѣколко думи. Виждамъ отъ една страна всичко държатъ за просвѣщеніето и за развитіето на просвѣтителното дѣло. Г-нъ Кърджиевъ отиде много далечъ. Отъ друга страна г. Иванъ Василевъ изтъкна една държавническа мисль, която ме очудва, че е у него, а не у г. Кърджиева, именно: хубаво искаме да простираме просвѣтителното дѣло, но додѣ ще отидемъ? Дѣ е мѣрката? Нѣма ли една граница? И по тоя начинъ, менѣ ми се струва, изникватъ тия два въпроса: какво е отношението на държавата къмъ народно-образователното дѣло по издръжката му и по системата на учебното дѣло? Два въпроса, по които въ една или друга форма се говори отъ г. г. говорителитѣ по първия параграфъ и по този. Менѣ ми се струва, хубаво е, когато се разискватъ тъй принципиално въпроситѣ, отколкото нѣкои малки бѣлѣжки по параграфитѣ, защото тогава ние ще се освѣтлимъ ясно, опрѣдѣлено по голѣмитѣ въпроси. Тѣ се обясняватъ, тѣ се слагатъ и въ тѣзи законоположения, които мислимъ да туримъ утрѣ или други денъ въ единъ законъ. Тогава каква е ролята на държавата по учебното дѣло? Какво може да направи и дѣ ѝ сѣ границитѣ? Ние имаме първоначално образование, имаме сръдно образование и висше образование. Тѣй се дѣли тукъ и навсѣкѣдѣ. Държавата къмъ всѣко отъ тия какъ трѣбва да се отнася и какво трѣбва да направи? Понеже първоначалното учение е задължително споредъ конституцията, понеже държавата си има една културна цѣль, то тя не може да остави първоначалното учение настрана. Оттукъ правилото, че държавата трѣбва да се грижи за първоначалното учение. Какъ? Било като го вземе сама, било като го даде на общината, но го осигури. Значи, първиятъ въпросъ е, че първоначалното учение държавата трѣбва да го има и осигури. (К. Мирски: Не казахте колко години трѣбватъ за първоначално образование.) Ще дойдемъ и тамъ.

По сръдното образование. Държавата има нужда отъ интелигенция; държавата има нужда отъ чиновници; държавата има пужда отъ едно по-широко повдигане на културата. Въ таквъ единъ случай ней ѝ трѣбватъ гимназии. Но колко ще бждатъ тѣ? 1—5—10,—ето въпросътъ. Тамъ трѣбва да се спре. Защото хубаво е да имаме гимназии, ако щете, въ всѣко едно селце, и въ всѣки единъ градъ, но можемъ ли? За единъ пѣтъ ще дойде бюджетътъ да ни спре. Ето отдѣ, слѣдователно, излиза правилото, че ние за сръдното образование трѣбва да имаме мѣрка и тая мѣрка е нужна затова, ако искате, за да имаме редъ въ бюджета си. Трѣбва да се съгласимъ, колко гимназии трѣбва да имаме; трѣбва да се съгласимъ, въ тия гимназии колко учители трѣбва да има, колко паралелки, за да си знаемъ и бюджета. Ако утрѣ усѣгнемъ нужда отъ повече гимназии, ще отворимъ такива, но за първо врѣме ние трѣбва да знаемъ колко ще имаме. Значи, държавата трѣбва да се спре на гимназиитѣ, на сръдното образование. Оттамъ вататъкъ тя може да остави туй сръдно образование, съ класнитѣ

училища, на народа. Ето защо менѣ ми се струва, че е правилна тази мисъл на г. Каравелова, и въ това отношение, струва ми се, ние се съгласяваме, че като основемъ първоначалното учение и срѣдното образование, класнитѣ училища, единъ класъ ли, 2 ли, 3 ли, 4 ли, 5 ли, 6 класа ли, ако е възможно, да ги оставимъ на общинитѣ. Азъ казвамъ, ако е възможно, защото сега тѣзи класни училища коштуватъ на държавата 6—700.000 л. По-напрѣдъ тѣ сж се поддържали сами; ще бѣде добръ на първо врѣме да имъ дадемъ една помощ, а щомъ имаме първоначално учение осигурено, щомъ имаме този стремежъ у насъ къмъ учение, то класнитѣ училища и туй срѣдно образование, което ще ни дойде отъ класнитѣ училища, не ще спратъ. Ние нѣма какво да се боимъ. Осигурени сме — защото не можемъ друго-иче — съ първоначалното учение; осигурена е държавата за своята интелигенция и за своето културно повдигане чрезъ своитѣ срѣдни училища, та не можемъ да се страхуваме, прѣдъ видъ този стремежъ на народа, че класнитѣ училища ще спратъ. И тогава ние ще дадемъ пълна свобода на общинитѣ да си отварятъ класни училища.

Какво е отношението на държавата къмъ висшето образование? Само по себе си висшето образование мѣчно се цѣни отъ народа и затова то не може да се остави на частната инициатива на народа, а трѣбва да го вземе държавата. И по този начинъ, ми се струва, изваждаме сами правилото, какво трѣбва да бѣде отношението на държавата къмъ първоначалното, къмъ срѣдното и къмъ висшето образование.

Вториятъ въпросъ, който се повдигна тукъ, бѣше самата система на учебното образование. Първоначалното образование е грамотностъ, едно малко запознаване, едно малко развитие на ученика. Срѣдното образование, струва ми се, е сжщото това, да развие по-нататъкъ ученика — не толкова да му даде занаятъ, колкото да му даде една обща култура, едно общо образование. Следователно, срѣдното образование трѣбва да създаде културно-интелигентни хора у насъ. Прѣди Освобождението срѣдното образование не даваше занаятчици; срѣдното образование не даваше еснафлии; срѣдното образование въздигна, даде учители, даде попове, даде просвѣтени хора, даде това, което ние сега имаме. Така щото, на срѣдното образование ние трѣбва да гледаме така. Разбира се, ние не можемъ да стоимъ на една система, каквато е била изработена прѣзъ срѣднитѣ вѣкове. И гимназията съ своята програма, съ своитѣ методи, ще се съобразява съ новитѣ изисквания, съ изискванията на новитѣ врѣмена. Така щото, върху туй, кое се казва теория и практика, ние сме съгласни, но е мѣчно въ приложението, какъ теорията и практиката да отиватъ наедно. Общо казано, срѣднитѣ училища — гимназитѣ — иматъ този стремежъ къмъ култура; на класнитѣ училища ще имъ дадемъ тогава този професионаленъ отпечатъкъ. Ето по кой начинъ, менѣ ми се струва, въ общи черти

може да се каже, какъ би трѣбвало да гледа държавата на нашето образование: първоначално, срѣдно и висше.

Дѣ да се спре първоначалното учение? Безъ да разнеквамъ този въпросъ засега както сме, азъ искамъ да отговоря на г. г. земледѣлцитѣ, които се интересуватъ въ това отношение. Струва ми се, ще можемъ да намѣримъ едно справедливо начало въ нашия бюджетъ, за да бѣдатъ доволни тогава и земледѣлцитѣ, и гражданитѣ. Земледѣлцитѣ ни казватъ: ние не даваме на насъ класни училища, класнитѣ училища сж сѣ въ градоветѣ. Е добръ, ако ние възприемемъ — защото това, което говоримъ, разбира се, не е освѣтъ проектъ, който би могълъ въ една или друга смисълъ да бѣде единъ бѣднѣщъ законопроектъ, — ако, казвамъ, възприемемъ такава една идея, първоначалното учение въ градоветѣ и селата да се поддържа по таквъ или онакъвъ начинъ отъ държавата — срѣдното образование казахме какъ, — то класнитѣ училища, като ги оставимъ на общинитѣ, селянитѣ нѣма защо да се сърдятъ. Селянитѣ искатъ да отворятъ V или VI отдѣление, или I и II класъ, прѣкрасно, имате пари, отваряйте; градоветѣ сжщо така: искатъ да отворятъ I и II класъ, прѣкрасно, имате пари, отваряйте. Ние вжкдато какъ можемъ да туримъ едно прѣкрасно начало и въ бюджета на Народното Просвѣщение. Тази голѣма сума отъ 6—700.000 л., която харчимъ за класнитѣ училища и която дѣйствиелно отива най-много за градоветѣ, може да се счита, че е несправедливо, защото селянитѣ казватъ: за насъ не отиватъ. А сега при този мой проектъ, както азъ бѣхъ рѣшилъ, тѣзи искания на селянитѣ и тѣзи отваряния на тѣзи класни училища въ градоветѣ ще се направляватъ отъ респективнитѣ бюджети на общинитѣ. Съ това отговарямъ и на туй прѣдложение, което направилъ г. Кжрджиевъ, който иска да издигне съ 140.000 л. този параграфъ. (Г. Кжрджиевъ: Тази точка азъ оттеглихъ, защото за шестъ мѣсеца общинитѣ сами поддържатъ своитѣ класни училища.) Казахъ, ако класове ни се искатъ да се отворятъ въ градоветѣ, азъ ще си помисля; ако ли V или VI отдѣление, или съ други думи I или II класъ ни се искатъ за отваряне въ селата си, азъ ще позволя. Въ това ще се води отъ бюджета. Азъ ще помогна на селскитѣ общини въ тоя смисълъ: искатъ ли V и VI отдѣление, ще имъ позволи да си отворятъ. И то какъ? Било като иматъ свои учители, на издрѣжка на общината, било, както казахъ на едно запитване на г. Забунова, ако учителитѣ отъ III и IV отдѣления искатъ да прѣподаватъ въ V и VI отдѣление. Само защото V и VI отдѣления ги нѣма въ закона, азъ ще имъ дамъ форма въ видъ на недѣлни училища, въ видъ на вечерни училища, въ видъ на допълнителни училища съ една програма, която може да изработятъ самитѣ селища, самиятъ инспекторъ, самото министерство. Ето какъ мисля, въ настоящия случай, да разрѣша въпроса за V и VI отдѣления въ селата. До година

въ проекта може да възприема онай идея, която се прокарва, щото въ селата да има петъ отдѣления, т. е. първоначалното училище въ селата да се състои отъ петъ отдѣления, а първоначалното училище въ градоветъ да се състои отъ четири отдѣления. И това е право, гледано отъ всѣка страна. Въ градоветъ ученицитъ учатъ десетъ мѣсеца, четири години по десетъ мѣсеца — четиридесетъ мѣсеца, а въ селата ученицитъ учатъ 7—8 мѣсеца, петъ години по осемъ мѣсеца правятъ четиридесетъ мѣсеца. Така щото, вие виждате, че първоначалното учение въ селата ще бѣде почти равно на първоначалното учение въ градоветъ. Може да имъ дадемъ, разбира се, нѣкоя друга програма. Съ това увеличение на петътъ отдѣления ще се увеличи, може би, бюджетътъ, може би, ще трѣбватъ повече учители. (К. Мирски: Ще се постигне цѣльта!) Но, отъ друга страна, ако можемъ да дадемъ градскитъ училища на общинитъ, тогава оттамъ ще можемъ да направимъ друго намаление, за да посрѣщнемъ туй уголъмяване на бюджета.

Ето какво искахъ да кажа въ общи думи по този параграфъ, понеже снощи се говори и днесъ се говори по това. Азъ не влизамъ въ другитъ малки бѣлѣжки, защото зачеквамъ маловажни въпроси и защото ще ме отдалечатъ твърдѣ много.

Ще се повърна къмъ поправкитъ на г. Кжрджиева. Не знамъ дали настоява да ги поддържа, защото той иска още въ двадесетъ и шестъ села да има училища и увеличава параграфа съ 140.000 л. Азъ ще моля Народното Събрание да не прави това. Единъ министъръ . . . (Г. Кжрджиевъ: Азъ го оттеглямъ!) Тогава нѣма защо да говоря.

Щѣхъ да кажа, че всѣки министъръ иска да повдигне своето вѣдомство, и сѣ иска повечко пари, но ще се съобразява съ това, което му се дава, и съ това, което самиятъ бюджетъ му дава. Второ, не е хубаво Народното Събрание да се увлича, както би могло да се увлѣче по тази добра идея, и да даде такава голѣма сума, когато най-накрай ще види, че нашиятъ бюджетъ свършва съ голѣмъ дефицитъ. Ето защо, ако се настоява на такава прѣдложение или би се направило нѣкакво прѣдложение, съ което да се иска да се увеличи този параграфъ, азъ бихъ молилъ Народното Събрание да го не приема, а да приеме параграфа тѣй, както се прѣдлага.

Прѣседателствующъ А. Франгя: Полагамъ на гласуване § 15. По този параграфъ има направени три поправки. Първата е на г. Драгиева. Тя е слѣдующата: (Чете.) „По § 15 прѣдлагамъ да се прѣдвидятъ второкласнитъ училища и въ селата: Радне-махле и Михайлово, Старозагорско, дѣто и по-напрѣдъ имаше такива“. Моля ония г. г. народни прѣдставители, които приематъ тази поправка на г. Драгиева, да вдигнатъ рѣка. (Меншество.) Народното Събрание не приема.

Втора поправка има отъ г. Калю Малева, която е: (Чете.) „По § 15 прѣдлагамъ да се прѣдвиди три-

класно училище въ гр. Нови-Пазаръ, което съществува по-рано.“ Моля ония г. г. прѣдставители, които приематъ тази поправка на г. Малева, да вдигнатъ рѣка. (Меншество.) Народното Събрание не приема.

Трета поправка има отъ г. Кжрджиева, който желае: 1) Къмъ изброенитъ мѣста (градове и села), въ които се прѣдвижда поддържането на второкласни и еднокласни училища, да се прибави слѣдъ Нови-Пазаръ „и други“. 2) Думата „класни“ къмъ кредитата за повишаването на учителитъ да се замѣни съ „и въ срѣднитъ“. Моля ония г. г. прѣдставители, които приематъ тази поправка на г. Кжрджиева, да вдигнатъ рѣка. (Меншество.) Народното Събрание не приема.

Полагамъ на гласуване § 15 тѣй, както се прочете отъ г. докладчика съ бѣлѣжкитъ, които той направи, и моля ония г. г. прѣдставители, които приематъ параграфа така, да вдигнатъ рѣка. (Болшинство.) Народното Събрание приема.

Докладчикъ П. Шоповъ: (Чете.)

„Глава V.

Разни помощи.

§ 16. Помощъ на сиротопиталището въ Пловдивъ 25.000 и на Софийското 3.000. За 5 м. 11.666, за 7 м. 16.334, всичко 28.000 л.“

Прѣседателствующъ А. Франгя: Полагамъ на гласуване § 16 тѣй, както се прочете отъ г. докладчика, и моля ония господа, които го приематъ така, да вдигнатъ рѣка. (Болшинство.) Народното Събрание приема.

Докладчикъ П. Шоповъ: (Чете.)

§ 17. Помощъ за поддържане на мохамеданскитъ училища 100.000 и частното училище за глухо-нѣми на Ф. Урбихъ въ София, врѣмenni, за 5 м. 39.000, за 7 м. 65.000, всичко 104.000 л.“

С. Арсениевъ: Г-да народни прѣдставители! Като помните, по бюджета на Министерството на Външнитъ Работи и Изповѣданията има два параграфа: за помощъ на иновѣрното духовенство и за помощъ на черкови и джамии. Споредъ моето разбиране, тия помощи трѣбваше да бѣдатъ въ единъ параграфъ, но за да не биятъ въ очи, като крупни суми, този параграфъ биде раздѣленъ на двѣ. Знае се добръ, че сумата за помощъ на иновѣрното духовенство, тази сума, която биде увеличена, е взета отъ онази, която се отпущаше миналитъ години на Екзархията. Докато ние вотирахме такива суми за помощи на иновѣрното духовенство и за помощи на черкови и джамии, сега въ този параграфъ ние виждаме пакъ помощъ за поддържане мохамеданскитъ училища 100.000 л. Менѣ ми се вижда чудно, при всичко че въ закона за народното просвѣщение е казано какви училища може да се поддържатъ отъ общитъ срѣдства на държавата, вижда ми се чудно да се прѣдвижда такава голѣма сума за помощи на мохамеданскитъ училища, когато за под-

държането на българските училища, за училищата на господствующата нация се предвижда такива малки суми. Това, право да ви кажа, г-да представители, е малко странно, да не кажа друго. И право се е изработило убъждението, че българското правителство предвижда такава голяма сума, за да вербува турски елемент, за да вдига ръка по разни въпроси. Така че, азъ правя следующето предложение: този параграфъ да се намали на 20,000 л. Като доде редъ до други единъ параграфъ, пакъ ще говоря.

Д. Цанковъ: Моля г. докладчика да притури тамъ: „и други“ — „Урбихъ и др.“ На усмотрѣнието на министра.

Прѣседателствующъ А. Франгя: Правите предложение ли?

Д. Цанковъ: Да се притурятъ само думитѣ: „и други“.

Г. Кирковъ: Бюджетътъ не търпи такива работи!

М. Доспатски: (Отъ трибуната.) Азъ още вчера, когато се гласуваше първиятъ параграфъ, поискахъ думата да кажа нѣколко думи и за тия училища на мюсюлманското население, понеже и тѣ съставляватъ една голяма частъ отъ училищата, съществуващи въ България, а също и мюсюлманското население е доста многочислено въ България. Както казахъ още вчера или отъ 2 дена насамъ, било за основното учение, било за класното учение, било за висшето учение, се говори много, обаче, за този отдѣлъ на просвѣщението не се говори, и затова ще ми бъде позволено да кажа нѣколко думи и азъ.

Първо: какво население има въ България отъ мюсюлманската религия. Споредъ материалитѣ на главнокомандующия рускитѣ войски, събрани въ 1877 г., въ Южна и Сѣверна-България е имало 1,283,182 мюсюлмани жители; въ разни врѣмена, споредъ статистиката отъ 1893 г., мюсюлманското население се е намалило на 643,258 души; значи, въ 16 години разстояние отъ жителитѣ или отъ напнтѣ съжители или българскитѣ подданици...

М. Такевъ: Г-нъ Доспатски, българскитѣ училища сж отворени и за мюсюлманитѣ.

М. Доспатски: Азъ ще Ви отговоря.

М. Такевъ: Въ тѣхъ могатъ да се учатъ и евреи, и турци. Недѣйте отъ трибуната проповѣдва сепаратизмъ, недѣйте говори за мюсюлмани и евреи! Говорѣте за български граждани — тукъ е Българско Народно Събрание! Вие сте прѣдставителъ на българския народъ.

М. Доспатски: Азъ говоря за българския народъ.

М. Такевъ: Българското Висше училище е отворено, българскитѣ гимназии сж отворени, българскитѣ основни училища сж отворени — тамъ се учете! А помощъ ви се дава, както на българскитѣ училища. Не ми отдѣляйте интереситѣ на мюсюлманитѣ. Вие споредъ нашата конституция сте прѣдставителъ на българския народъ, а не на мюсюлманитѣ — разберѣте!

М. Доспатски: Нѣмамъ нужда отъ Вашето учительство!

М. Такевъ: Тукъ е София, България, а не Цариградъ!

М. Доспатски: Азъ говоря като български народенъ прѣдставителъ.

М. Такевъ: Като български подданикъ ще ми говорите! Какво ми разправяте за статистиката на мюсюлманитѣ. Тѣ сж български граждани: Вие говорѣте като българинъ въ България.

Прѣседателствующъ А. Франгя: Вие ще вземете думата, г-нъ Такевъ, и ще обясните.

М. Такевъ: Това е първиятъ парламентъ въ свѣта, дѣто отдѣлнитѣ нации педиратъ своя кауза. Идѣте въ Франция, въ Австрия и говорѣте за Турция — ще Ви хванатъ за ушитѣ и ще Ви изхвърлятъ навънъ.

М. Доспатски: Азъ говоря за български подданици.

М. Такевъ: Вие говорѣте за интереситѣ на българскитѣ граждани, а не за мюсюлмани; говорѣте за българския народъ, а не за мюсюлманитѣ!

М. Доспатски: Азъ за тѣхъ говоря; за български подданици говоря.

Прѣседателствующъ А. Франгя: Г-нъ Доспатски, и Вие не се разправяйте, а продължавайте.

Д. Марковъ: И желателно е, г-нъ Доспатски, да кажете причинитѣ, защо отъ единъ милионъ и толкова мюсюлманското население е намалѣло на 600,000?

М. Доспатски: Причината е изселването.

Министъръ-Прѣседателъ Д-ръ С. Даневъ: То е отдѣленъ въпросъ.

М. Доспатски: Мисля че ги знае всѣки единъ.

Д. Марковъ: Не сме ние, българитѣ, въ всѣки случай! Това трѣбва да го знаете.

Прѣседателствующъ А. Франгя: Моля, недѣйте прѣкъсва оратора!

М. Доспатски: Азъ мисля, че всѣки знае причинитѣ, по които е принудено мюсюлманското население да се изселва, а особено правителството трѣбва по-добрѣ да ги знае, а ако не му сж извѣстни, вѣрвамъ, ще ги изучи и ще ги прѣмахне, защото не е въ интереса на държавата да се изселватъ. Само това ще кажа, че много пѣти въ печата и другадѣ се говори, че причинитѣ били религиознитѣ имѣ побуждения или, както казватъ нѣкои, фанатизмътъ. Азъ категорически протестирамъ противъ това мнѣние, защото, ако бѣше вѣрно, нѣмаше да стоятъ въ Индия, Япония, Китай, Египетъ и другадѣ, дѣто живѣе съ стотини милиони мюсюлманско население. Ако бѣше причина фанатизмътъ за изселването, то, както отъ Гърция и Сърбия, щѣха да се изселватъ и отъ Китай, и Индия, и Япония...

А. Арсениевъ: Каква е причината? Ограничение на правата ли?

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Недѣйте прѣкъсва оратора!

М. Доспатски: Колко сж мюсюлманскитѣ училища въ България? Азъ, споредъ статистическитѣ бѣлѣжки отъ Статистическото бюро, отъ статистиката прѣзъ 1893 г., намѣрвамъ, че мюсюлманскитѣ училища има въ България 1.434. (К. Мирски: Първоначални ли или и руждиета?) И първоначални, и руждиета, и медресета — всичко толкова, съ 1.709 учители, съ 74.068 души ученика. Българскитѣ училища сж извѣстни на васъ. Тѣ сж 2.981 училища, съ 5.900 учители и 244.117 ученика. Харчени срѣдства за едниѣ и другитѣ училища — се пакъ отъ Статистическото бюро взехъ бѣлѣжки — прѣзъ 1900 г. отъ бюджета, който е билъ тогава, на Народното Просвещение, отъ 8.114.526 л., отъ него сж похарчени 6.298.872 л. за общитѣ училища, а за мюсюлманскитѣ тогава е било отпуснато 72.328 л.

М. Такевъ: Помощь!

М. Доспатски: Помощь!

М. Такевъ: Колко е била помощта за българскитѣ бѣдни общини? Тѣ сж отдѣлни помощи въ различни параграфи. Както ще видите по-долу, помощъ на българскитѣ училища е 24.000 л., така сжщо има и за евреитѣ, и за мюсюлманитѣ, и за гърцитѣ. Общиятъ бюджетъ е за обща България: вжтрѣ сж българитѣ, турцитѣ, евреитѣ и пр.

М. Доспатски: Добрѣ. Такива сж били срѣдствата. Въ заключение излиза, че за единъ ученикъ отъ основно училище е похарчено 25 л. и 80 ст., а за единъ ученикъ отъ мюсюлманскитѣ училища отъ тази помощъ се падатъ около 90 ст. Сжщо отъ тамъ, като е раздѣлена цѣлата сума, както казахъ отъ 8.114.526 л. на населението, както казахъ, на 600.000 души население, излиза, че отъ мюсюл-

манското население е било събрано училищнѣтѣ налози по 1.0% — 1.575.928 л. и 15 ст. Срѣщу тая сума на мюсюлманскитѣ училища е било отпуснато 72.328 л.

Какво е законоположението за всичкото просвѣщение, а сжщо и за мюсюлманскитѣ училища? Отъ 2 дена насамъ говоримъ за чл. 78 отъ конституцията, дѣто е казано: (Чете.) „Първоначалното учение е безплатно и задължително за вситѣ подданици на Българското Княжество“. Това правило, разбира се, нито е измѣнено, нито може да се измѣни. Слѣдователно, както за едниѣ, така и за другитѣ първоначалното образование е задължително и безплатно, сжщо и за мюсюлманското население.

С. Арсениевъ: Отъ 25 години нито единъ мюсюлманинъ не знае да чете и пише, а само Вие единъ сте имали щастieto да се храните отъ държавната трапеза.

М. Доспатски: Азъ никога не съмъ Ви обиждалъ, г-нѣ Арсениевъ.

С. Арсениевъ: Печално!

М. Доспатски: Азъ мисля, че е по-печално да прѣкъсватъ оратора. Правото да говоря е осветено отъ конституцията.

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Говорѣте на Народното Сѣбрание — недѣйте се разпирва, г-нѣ Доспатски.

М. Доспатски: По-нататѣкъ, съ закона за народното просвѣщение отъ покойния Живковъ, наистина, както мюсюлманскитѣ училища, така сжщо и другитѣ сж причислени къмъ частнитѣ училища, неписани къмъ общитѣ училища. Въ чл. 192 отъ закона за народното просвѣщение е казано, че никое отъ тия училища не може да получи помощъ било отъ държавата, било отъ околията, било отъ окръга, а само мюсюлманскитѣ училища получаватъ помощъ отъ държавата; обаче, тази помощъ или въ закона не е опрѣдѣлена, или не е казанъ нито минимумътъ, нито максимумътъ на тази помощъ: остава било на правителството, било на народното прѣдставителство да опрѣдѣли или единъ левъ помощъ на мюсюлманското училище, или единъ милионъ — колкото иска да отпусне. Слѣдователно, не е измѣнено така никакъ положението въ нашия основенъ законъ, че първоначалното учение е безплатно и задължително, както на едниѣ, така и на другитѣ, за всички подданици въ България. Щѣхъ да кажа какво е положението на мюсюлманскитѣ училища и кои сж причинитѣ за това.

С. Арсениевъ: Не е право, защото има много вакѣфски имоти, но паритѣ имѣ крадатъ. Знамъ азъ какъ стоятъ тия работи. Такива като Васъ нѣколко единици държатъ имотитѣ.

Прѣдседателствуващъ А. Франгя: Моля, не прѣкъжайте оратора!

М. Доспатски: Азъ мисля, че не бива да прѣкъжват единъ народенъ прѣдставителъ.

С. Арсениевъ: Той не е народенъ прѣдставителъ: той говори отъ името на мюсюлманитѣ!

М. Доспатски: Вземѣте думата и Вие, и говорѣте. За такъвъ единъ въпросъ отъ два дена напасамъ слушае за едно селско училище, за едно градско училище, за Чепеларското училище, за Станимашикото училище, слушае по два дена да се говори тукъ, и азъ говоря за училищата на 600.000 души население, за училища на брой 1.500. Азъ говоря за такъвъ съществень въпросъ, а вие казвате, че говори за маловажни работи. (И. Георгиевъ: Тѣ сѣ религиозни училища!) Тѣ сѣ училища на $\frac{1}{4}$ отъ населението на България.

Та, цѣхъ да каже нѣколко думи по положението на мюсюлманскитѣ училища. Тѣ сѣ въ най-окаяно и най-лошаво положение. Въ тѣхъ нѣма никакъвъ редъ, въ тѣхъ нѣма никаква програма; учителитѣ не отговарятъ на никакъвъ цензъ, а така сѣщо и зданията имъ сѣ цѣли заидани, или цѣли затвори, или домове за добитѣкъ, а не за хора. Причината е тази, че още отъ старо врѣме не сѣ били добри, а нѣкъ отъ Освобождението насамъ, както досега, никой не се интересува за тѣзи училища отъ такава една огромна цифра; никой не се интересува, както и днеска даже никой не иска да се интересува. По тази причина, тамъ не се гледа нито на училището, нито на програмата. (С. Арсениевъ: Отъ Цариградъ се пращатъ софти да се образуватъ тайни комитети. Знамъ какъ ставатъ тия работи! Нѣма въ България полиция да ви каже...)

По тази причина мюсюлманскитѣ училища сѣ въ такава окаяно положение. И азъ мисля то е единъ най-същественъ въпросъ и азъ моля както правителството, така сѣщо и болшинството, така сѣщо и лѣвицата, и всички да се замислятъ за този важенъ въпросъ и да се тури редъ въ тия училища, както казахъ. Щомъ тѣ, съгласно закона за народното просвѣщение, плащатъ на равно съ всички училищния данѣкъ; щомъ тѣ телятъ теробитѣ на държавата, слѣдователно, тѣ трѣбва да иматъ право да се ползватъ и отъ благата. И естественото право така го изисква, и социалното право така го изисква, така сѣщо и конституцията въ чл. 57 прѣдписва, че всички български подданици сѣ равноправни — не можемъ да правимъ разлика, че били мюсюлмани, че били евреи, гърци; щомъ плащатъ на равно съ насъ, тѣ трѣбва да се ползватъ на равно съ насъ.

Прѣди нѣколко дена, когато се разглеждаше бюджетътъ въ бюджетарната комисия, както се правятъ тукъ, такива възражения и тогава се правѣха. Така сѣщо и много пѣти азъ съмъ виждалъ и въ пресата да се пише, че лошавото положение или

неуредеността, или регресътъ на мюсюлманскитѣ училища, се намира, се било дължело на нежеланието на мюсюлманитѣ да се учатъ. Това никакъ не е вѣрно; защото мюсюлманитѣ, ако не биха желали да се учатъ, както още отначало казахъ, че на едно население, което е $\frac{1}{4}$ отъ българското население въ България, не цѣше да има половината отъ българскитѣ училища — българскитѣ училища сѣ около 3.000, а мюсюлманскитѣ училища сѣ 1.500 (И. Георгиевъ: Колко дѣца се учатъ?) 74.000 ученици има. Та тѣ, ако не биха желали, безъ всякакви срѣдства, безъ всякаква помощъ, безъ всякаво принуждение, безъ всякаво наказание, цѣмаше да иматъ и да поддържатъ отъ Освобождението досега толкова огромно число училища, именно 1.434; слѣдователно, не е вѣрно това, дѣто се твърди или дѣто се казва, че мюсюлманскитѣ училища били не напредвали или били въ регресъ, защото мюсюлманитѣ не желали да се учатъ.

Нѣкои нѣкъ казватъ, че религията прѣчила, та не се учили и затова не се учили и не напредвали въ учението. И това не е вѣрно, защото азъ знамъ много добрѣ, че мюсюлманската религия навсѣкдѣ прѣдписва да се учатъ мюсюлманитѣ и че това е така, всѣки, който е челъ историята на развитието на народитѣ, знае, че още въ старитѣ врѣмена, прѣди 7—10 вѣка, училищата на мюсюлманскитѣ свѣтъ, особено въ арабска Андалузия, сегашна Испания, сѣ били толкозъ напреднали, щото имали много училища, университети, не само за мъже, но и за жени, и Испания е послужила даже за просвѣщението на много мѣста въ Европа. И когато Испания е прѣвзела Андалузия, въ грамаднитѣ ѝ библиотеки намѣрила 300.000 тома съчинения. (Н. Поповъ: То е арабската литература!) Сѣ е мюсюлманска. (Н. Поповъ: Не сѣ едни и сѣщи; нѣматъ нищо общо! Говорѣте за Турция днесъ какво е положението.) Слѣдователно, не е религията, която да прѣчи за да не напредватъ и да се не просвѣщаватъ мюсюлманитѣ.

Други нѣкои казваха, че мюсюлманскитѣ училища били частни, та затова не е трѣбвало да се грижи никой за тѣхъ, а трѣбвало сами да се грижатъ и да си поддържатъ училищата. Добрѣ, азъ мисля, че не е право това и не е законно. Конституцията, както по-напредъ прочетохъ, казва, че първоначалното учение е за всички задължително и безплатно. Отъ мюсюлманитѣ се събира три пѣти училищень данѣкъ: 1) 10% по общия бюджетъ съгласно чл. 186; 2) отъ мюсюлманското население се събира за общинитѣ, дѣто остава да се изплаща $\frac{1}{3}$; пакъ се събира на общо основание отъ мюсюлманското население; 3) за окръжнитѣ училища се събира данѣкъ, а пакъ чл. 192 казва, че не могатъ да получаватъ никаква помощъ било отъ общинитѣ, било отъ окръжнито или отъ околията. Азъ мисля, че това е съвършено незаконно, нито нѣкъ е право да казваме, че тѣ сѣ частни училища и да ги захвърлимъ да останатъ така.

Ами че тѣ сж равни съ насъ и ние ще искаме отъ тѣхъ добри съграждани и, въ войската като отидатъ, ще искаме да бждатъ на равна нога образовани, а не единиятъ дивакъ, а другиятъ просвѣтень. Какъ ще живѣятъ заедно въ казармата и т. н. въ всичко? Щомъ ние сме равноправни, трѣбва да гледаме и въ умствения уровень да бждемъ равни.

Н. Цановъ: Ходѣте въ българскитѣ училища!

И. Георговъ: Каго отидатъ въ войската, мохамедански ли ще говорятъ!

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Моля ви, тишина, г-да!

М. Доспатски: Други нѣкои, както казаха сега, казватъ, че трѣбвало да се поддържатъ училищата отъ вакѣфитѣ. Азъ мисля, че които говорятъ за вакѣфитѣ или дѣто се подмѣта, че били изедени или изпити паритѣ, (С. Арсениевъ: То е вѣрно!) азъ вѣрвамъ, че тѣ не знаятъ какво е положението на вакѣфитѣ, какво е тѣхното основание, какво е поддържането на вакѣфитѣ и какво става съ тѣхъ. (М. Такевъ: Идатъ паритѣ. Лани въ Татаръ-Пазарджикъ имаше митингъ!) Азъ ще ви кажа, г-нъ Такевъ, какво е. Първо и първо вакѣфитѣ се дѣлятъ на нѣколко категории и най-главно, дѣто има въ България вакѣфи, тѣ сж частни, тѣ сж завѣщани за свои цѣли; тѣ не сж оставени за поддържане училища съ тѣхъ. Най-много вакѣфи сж, дѣто се казватъ евлядие или тевлядие. Тѣ сж завѣщани отъ нѣкои дълговидни бащи на своитѣ синове, за да не станатъ единъ день синоветѣ опропастителни, та де опропастиатъ всичкия имотъ. Та, казвамъ, всичкиятъ имотъ вакѣфски е завѣщанъ и отъ този имотъ всичко на всичко на годината или на 6 мѣсеца се даватъ 10 или 15 гр. или 2 л. или 100 л. на еди-коя джамия и имотътъ става вакѣфъ, а приходитѣ отъ имотитѣ другъ получава.

П. Ковачевъ: Г-нъ Доспатски! Шуменскитѣ вакѣфи въ наслѣдство ли сж останали на Кесимъ Зааде?

М. Доспатски: Щи ви кажа и за тѣхъ.

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Ще бжде по-хубаво, ако се ограничите по прѣдмета; вакѣфитѣ сж една дълга работа, която ще ни заведе далечъ.

М. Доспатски: Азъ ще кажа само нѣколко думи и ще свърша, защото казватъ, че отъ вакѣфитѣ се поддържатъ училищата.

М. Такевъ: Пише го въ закона! Да Ви го прочета ли отъ трибуната?

М. Доспатски: Прочетѣте го и Вие, и азъ ще го прочета. Та, казвамъ, вакѣфитѣ сж завѣщани за поддържане на джамии, на медресета и т. н., обаче

азъ не зная никѣдѣ съществуването на вакѣфи, отъ които може да се получава приходъ, за да се поддържатъ училища. Отъ друга страна казватъ, че турцитѣ ги изѣли и не знаятъ какво. Не сж ги изѣли турцитѣ само.

П. Ковачевъ: Кесимъ Зааде буквално вакѣфскитѣ имоти въ Шуменъ и магазини е направилъ въ Брусъ!

М. Доспатски: Именно неговитѣ вакѣфи сж тевлядие, завѣщани отъ баща му, той да ги управлява. Тѣ сж такива; ако не вѣрвате, идѣте вижте въ книгата: управителъ е той самитѣкъ.

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Г-да народни прѣдставители! Оставѣте вакѣфския въпросъ настрана.

М. Доспатски: Вакѣфскитѣ имоти сж били най-много въ София и тѣ, ако имаше нѣкое добро управление, можеха да помогнатъ нѣщо за училищата, защото азъ мисля, че може да струватъ нѣколко милиона; обаче, тѣ се завзеха отъ градския съвѣтъ — първо бѣха заети отъ държавата, а послѣ отъ градския съвѣтъ. Останало бѣше едно празно вакѣфско мѣсто, но и него на 12 юний продаде градскиятъ съвѣтъ на нѣкой си еврейинъ Давичонъ Леви, та не остана нито педя мѣсто. Останала е една джамия, както казахъ прѣди нѣколко дена, но и тя се поддържа отъ милостини. Вие щомъ се интересувате за Шуменъ, ще ви кажа, че тамъ има нѣколко джамии, нѣколко вакѣфски мѣста, но и тѣ се разтуриха отъ градския съвѣтъ и завзеха. Имаше едно добро теке на нѣкой си Хасанъ Папа, великъ везиръ, при казармитѣ, по понеже военната властъ имала нужда, и то е при самата казарма, назначи се една комисиия и го оцѣни по 8 ст. метърътъ. Каква полза ще има отъ този вакѣфъ? Какво става въ Ловечъ, Варна, Русе и на много мѣста по градоветѣ?

К. Мирски: Варна не закачайте, г-нъ Доспатски; направѣте изключение за Варна, за да не взема думата, защото ще се каите.

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Г-нъ Доспатски! Моля Ви се, оставѣте вакѣфския въпросъ настрана.

М. Доспатски: (Къмъ г. Мирски.) Добрѣ, вземамъ си думитѣ назадъ. Азъ само бѣхъ челъ, но не съмъ провѣрилъ.

К. Мирски: Доволенъ съмъ!

М. Доспатски: Добрѣ. — Слѣдователно, и вакѣфитѣ едно не сж уредени така и, друго, нѣма излишни вакѣфи. Тѣ сж завѣщани за свои цѣли и по никой начинъ не е възможно отъ вакѣфитѣ да се поддържатъ училищата.

С. Арсениевъ: Лъжете!

М. Доспатски: Вие лъжете.

С. Арсениевъ: Азъ знамъ, че минаватъ прѣзъ три рѣки и служатъ на всички правителства въ България.

Прѣседателствующъ А. Франгя: Моля ви се, г-нъ Арсениевъ. Имате думата. Ако желаете да отговаряте, послѣ ще Ви дамъ думата.

С. Арсениевъ: Тѣ по този начинъ сж били съ всички правителства, защото пари иматъ.

М. Доспатски: Г-нъ Такевъ, както и много цѣти нѣкои говорятъ, че мюсюлманскитѣ ученици или мюсюлманскитѣ младежи не трѣбовало да ходятъ въ своитѣ частни училища, а трѣбовало всички ученици мюсюлмани, всички младежи да отиватъ да се учатъ въ български училища. Това нито е било досега, нито нѣкъ може да бѣде не само за турскитѣ младежи, не само за мюсюлманскитѣ ученици или дѣца, но азъ не съмъ видѣлъ, поне не съмъ чулъ отъ никѣдъ така лесно да бѣде да напуснатъ своя езикъ и своята религия, и всички малки дѣца отъ 6 години още да отидатъ въ български училища да се учатъ. (М. Такевъ: Въ Франция, Австро-Унгарию какъ е?) Азъ мисля, че не говоря за Франция, а говоря за България. (М. Такевъ: България не е Китай; България е една отъ цивилизованиѣ държави!) Ако бѣше възможно и досега, както казахъ, че никакъ не се е помогнало на мюсюлманскитѣ училища и сж останали въ такова окаяно положение...

П. Ковачевъ: Такива като Васъ фанатици поддържате да не ходятъ. Дѣцата дружатъ съ българскитѣ дѣца и сж се побратимили!

М. Доспатски: Ако искамъ да не се учатъ, азъ нѣма да говоря. Азъ искамъ едно: като български подданици всички равноправно да се учатъ и да станатъ хора равноправни.

Н. Мушановъ: Вие бъркате едно: официални училища сж българскитѣ. Ако искате безплатно да се учите, трѣбва да отидете въ тѣхъ; ако искате мохамедански да се учите, трѣбва да си плащате за частни училища!

М. Доспатски: Азъ ще ви кажа причинитѣ, поради които това е невъзможно. Едно мюсюлманско дѣте на 5—6-годишна възраст да ходи въ българско училище и да почне да учи систематически, това не е възможно. Както не сж отивали досега, така нѣма да отидатъ и занапрѣдъ. (М. Такевъ: Тогава да си плащате. А като не желаете да си плащате, отидѣте въ българскитѣ училища!) А нѣкъ слѣдъ като порастнатъ, да отидатъ въ българско училище и да постигнатъ въ класовѣтѣ, то

е невъзможно, защото самиятъ законъ прѣчи. Споредъ известнитѣ чл. чл. 20, 26 и т. н. отъ закона за народното просвѣщение, ако не сж свършили въ отдѣленията, не могатъ да постигнатъ въ класнитѣ училища, а нѣкъ ако не сж свършили класно училище, не могатъ да постигнатъ въ гимназията. Следователно, трѣбва да постигнатъ още въ първоначалното училище. Отъ друга страна, азъ не съмъ съгласенъ съ г. Такева, че не трѣбва да се учатъ по своя езикъ. Азъ мисля, като уредимъ мюсюлманскитѣ училища или като се заинтересува държавата да уреди мюсюлманскитѣ училища...

С. Арсениевъ: Само за мюсюлманскитѣ училища се грижете.

Прѣседателствующъ А. Франгя: Моля Ви се, г-нъ Арсениевъ, недѣйте прѣсича оратора; оставѣте го да продължава!

П. Ковачевъ: Съ туй не се ограничаватъ мюсюлманитѣ да учатъ матерния си езикъ; тѣ сж свободни.

Л. Дуковъ: Г-нъ Ковачевъ! Оставѣте човѣка да се изкаже! Послѣ му отговорѣте.

П. Ковачевъ: Стани та го защити!

Л. Дуковъ: Не станахъ да го защищавамъ.

Прѣседателствующъ А. Франгя: Свършихте ли, г-нъ Доспатски?

М. Доспатски: Не съмъ свършилъ.

Г-да народни прѣдставители! Азъ виждамъ, че много г. г. прѣдставители за такъвъ единъ същественъ въпросъ, който трѣбва да интересува всѣки български гражданинъ и всѣки български народенъ прѣдставителъ, прѣкъсватъ ме на всѣка дума и на всѣка стъпка да говоря по такъвъ важенъ въпросъ, който заслужва да се говори не 10 минути или единъ часъ, ами заслужва да се говори съ седмици по него, да се тури единъ редъ, да се тури начало, та да се повдигне уместно тази младежъ отъ 75.000 души и да не гинятъ въ тии задани. Азъ ще скратя моята рѣчь, а сега само ще се огранича съ молба къмъ всички, както порано казахъ, както къмъ почитаемото Министерство на Народното Просвѣщение, така и къмъ почитаемото народно прѣдставителство, да се подобратъ и мюсюлманскитѣ училища.

Б. Мирски: Г-нъ Доспатски! Нека се констатира, че всички Ви слушаха и че само единъ-двама Ви прѣкъсваха!

П. Ковачевъ: Той не е способенъ да мотивира искането, че мюсюлманитѣ иматъ основание да искатъ помощъ.

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Г-нъ Доспатски! Свършихте ли. (Глътка.) Моля ви се, г-да народни прѣдставители, пазѣте тишина.

М. Доспатски: Главното подобрение на тии училища азъ вѣрвамъ, че ще стане при новото законоположение, когато се тури при новия законъ, и тогава може да се подобри коренно това, а сега ще направи едно прѣдложение да се увеличи § 17 на 150.000 л., отъ която сума да се поддържа едно педагогическо училище, за да могатъ да се подготвятъ и учители, защото безъ това е невъзможно подобрението на мюсюлманскитѣ училища.

Н. Мушановъ: То е за да мине срѣдната сума.

Д. Колевъ: Заставѣте мюсюлманското население да си направи училища.

А. Страшимировъ: Г-да народни прѣдставители! Менѣ ми бѣше много странно, когато чухъ г. Доспатски да говори въ комисията за турското население, за турцитѣ, а не за българскитѣ подданици, които е дошълъ той да прѣдставлява; но слѣдъ като го изслушахъ и слѣдъ като азъ самъ възстановихъ своитѣ впечатления, наблюдения, даже и мисли, извлѣчени изъ ония крайове, които сѫ много гъсто населени отъ наши подданици отъ турско произхождение и отъ мохамеданско вѣроизповѣданіе, азъ дойдохъ до убѣждението, че ние колкото и да имаме основание да се отнасяме недовѣрчиво, да се отнасяме, ако искате, враждебно къмъ това население, сѣ пакъ сме длъжни, и много длъжни, да се замислимъ какво да правимъ съ него. Защото, г-да народни прѣдставители, не е тъй лесно за една държава, още по-малко за една мѣничка държава като нашата, да изгуби за 15 години 500.000 население; не е тъй лесно да се замѣни едно население отъ 500.000 души и не е тъй лесно да оставимъ ние България да изгуби 500.000 жители, нейни жители, безъ да се замислимъ дали, като изгубимъ това население, ние печелимъ дѣйствително или губимъ. Въпросътъ за турското население при Освобождението доби прѣдъ българскитѣ обществени дѣйци двояко рѣшение: едното направлявано отъ патристическо чувство, убѣдено въ господарската своенравност на турското население, прѣдпочиташе по-скоро да се очисти то отъ България, да останемъ чисти у дома си — и, може би, имаше извѣстно основание; но друга частъ отъ българскитѣ обществени дѣйци, отъ българскитѣ държавници, видѣха, че това е много лека мисль, че не тъй лесно може една държава да изтърве изъ рѣцѣтъ си 1.000.000 народъ, и подѣ една друга политика — политика за улеснение на турското население, та да може да се задържи въ нашитѣ граници и да може да прѣдставлява опази полза за държавата, която прѣдставлява всѣко население. Това дѣленіе и сега го има и сега се кръстосва,

г-да. Когато сме въ опозиция ние сме готови да рѣжимъ и да говоримъ за враждебнитѣ намѣрения на турското население у насъ; кагато дойдемъ на властъ, обаче, щемъ-нешемъ хиляди грижи ни заставляватъ да не разсѣждаваме както разсѣждавахме въ опозиция, а именно да се загрижимъ да спираме това масово изселване на турското население изъ България. (К. Мирски: Поименувайте държавницѣтъ.) Недѣйте се боя, вашиятъ Каравеловъ е на мнѣние да се очистятъ. (С. Арсениевъ: Вие лъжете!) Азъ ли лъжа? Потвърдѣте това. Азъ ще го докажа. (П. Каравеловъ: Оставѣте го, той нищо не знае!) Азъ не знамъ, но дотолкова до колкото познавамъ патриотизма на г. Каравелова, азъ знамъ, че той не вѣрва на патриотизма на това турско население. Не съмъ ималъ намѣрение да нападамъ г. Каравелова, а изказвамъ впечатленията си отъ туй, което съмъ извлѣкълъ изъ неговия органъ и изъ неговитѣ думи тукъ. Ако той не е направилъ нѣщо, като държавникъ, това показва, че друга мисль го е наблегнала, че той не е стоялъ на ината свой. Азъ не мислѣхъ да нападамъ когото и да било, но когато г. Мирски иска личности, азъ казахъ тая личность, за да видите. Азъ не считамъ прѣстѣпна нито едната, нито другата мисль: тѣзи сѫ мисли, които се налагатъ просто отъ сжществото на работата. Сжществото на работата е таково: наистина, турското население донеска е прѣдставлявало единъ елементъ на зло, единъ елементъ на враждебностъ въ българската държава и една дѣйствителна опасностъ; отъ друга страна, безспорно е, че това турско население, тъй многобройно, е за насъ отъ голѣма цѣна и ние не можемъ тъй лесно да го изтървемъ изъ държавата, каквато прѣдставляваме ние отъ себе си. Прочее, и двѣтъ мисли иматъ сила и значение за насъ и би трѣбвало да се замислимъ върху тѣхъ. Азъ слѣдъ мисли и впечатления, както казахъ — азъ самъ съмъ роденъ въ източния край, живѣлъ съмъ тамъ, дѣто е най-много турското население, прѣбродилъ съмъ Дели-Ормана, Камчи-бозъ и Айтоския балканъ — и отъ онова, което самъ съмъ изучавалъ — не ще стмѣнис, ние имаме органическа вражда и иска се врѣме за да мине тая вражда, — при всичко че като българинъ азъ не мога да ги обичамъ, но азъ не мога да дойда до убѣждение, че турското население не е тъкмо таково, каквото ние си въображаваме че е то. Турското население е способно да се прѣобразува, да възприеме ново, по възможностъ да се култивира. Мохамеданската вѣра, която ние считаме за вѣра, която сковава ума и душата, не е такава вѣра: ние знаемъ въ Азия и въ други страни вече доста култивирани мохамедани. Най-послѣ, самата Япония съ своитѣ успѣхи отъ 40 години насамъ прѣдставлява отъ себе си единъ фактъ, който поне трѣбва да ни накара да се замислимъ. (П. Каравеловъ: Тя мюсюлманска ли е?) Не е мюсюлманска, но религиозно прѣдставлява нѣщо общо съ мохамеданитѣ. (Министръ-Прѣдседателъ

Д-ръ С. Даневъ: Арабската цивилизация искате да кажете.) Азъ бихъ искалъ да чуя отъ васъ нѣщо за нея. Да, и арабската цивилизация прѣд-ставява едно доказателство въ туй отношение, въ особености на туй положение, което е заемала тя. Вънѣ отъ тая особеностъ, самата религия не прѣд-ставява ограничение, както си въображаваме ние. Ако познатото намъ мохамеданско племе турци прѣдставлява отъ себе си застой засега, нѣщо което плаши най-напрѣдничавитѣ умове, то се дължи изключително на тѣхната завоевателна роль, която слѣдваша на Балканския полуостровъ, че създадохъ голѣма държава въ Балканския полуостровъ и не можахъ да прѣмелятъ елементитѣ, защото бѣха много разнообразни, и пропаднаха. Създаде се въ тѣхъ едно самодоволство, една надменностъ и само туй. Че това е така, сочатъ много още факти на култивираностъ даже въ самата Турция, която още не може да се избави отъ своята традиция на една завоевателна срѣдновековна империя. Ние имаме въ самата Турция цѣли слоеве, които прѣдставляватъ отъ себе си не по-слаба мисль, отколкото се прѣдставлява у насъ, само че нѣма онова широко движение и не може да го има, защото традициитѣ сѣ чисто политически, които оковаватъ още този народъ не като религия, а като господствующе чувство. (Н. Поповъ: Туй отъ чие име — отъ името на групата ли?) Туй е отъ името на здравия смисль, отъ искрено убѣждение, г-нъ Поповъ. Като е така, трѣбва ли ние, които признаваме съществуващия фактъ, че турцитѣ, като нация и съ своето настроение, сѣ враждебни и опасни за държавата, отъ една страна, а отъ друга страна, като признаваме, че турското население прѣдставлява за насъ една голѣма цѣна, какво ние ще трѣбва да направимъ, за да можемъ по-скоро да се справимъ съ тази аномалия въ нашия животъ? (К. Мирски: Никой не го счита враждебно.) Вие ако не го считате за такова, азъ го считамъ, и ще ви кажа основанията си. (К. Мирски: Говорѣте справедливо. Справедливостъ искаме!) Справедливо говори, защото азъ не мисля да печеля партизани, както и вие. Турцитѣ никога не сѣ били партизани на опозицията. (С. Арсениевъ: Тѣ сѣ врѣдителенъ елементъ.) Тѣ сѣ врѣдителенъ елементъ дотолкова, доколкото човѣкъ се бои отъ опасностъ, но когато мисли изобщо за държавата, тогавъ той не се спира на тѣзи случайни явления.

Та, г-да, ние имаме една голѣмка опасностъ отъ турското население затова, защото то, недовѣрчиво и невъзприемчиво спрямо културата на едно племе, което е било владѣно отъ самитѣ турци, ограничавало се е, свивало се е въ своитѣ сили и въ своитѣ училища — тѣзи училища не бѣха израстнали до културна висота за да възприематъ нѣщо ново; тѣ сѣ духовни училища. Теократизмътъ у турското население непосредствено се свързва съ тѣхнитѣ държавнически, господарствени традиции. Вамъ на всички ви е извѣстно — и самитѣ наши колеги тукъ отъ мюсюлманска народностъ нѣма да

скриятъ, — че между турското население се явяватъ фанатизирани патриоти, не невѣрно плацани отъ нѣкого, които още мислятъ за създаването на една велика мюсюлманска империя. Това не е лъжа; нѣма какво да го криемъ. Отъ друга страна, вамъ на всички ви е извѣстно, че въ нашитѣ турски училища абсолютно нищо не се прѣподава, освѣнъ едно четмо, молитви. (К. Мирски: Ами руждистата?) Руждистата прѣдставляватъ нѣщо по-висше, което дотолкова може да респектира ума, доколкото възприематъ отъ джаминтѣ ученицитѣ. Къмъ джаминтѣ се създаватъ тѣзи училища. Ученицитѣ стоятъ на земята, и ходжата е учителъ — стои седналъ на столъ и си върши работата. Това е турското училище. (Г. Кжрджиевъ: То отговаря на едноврѣмешнитѣ наши килии.) Отъ тѣзи основни училища минаватъ ученицитѣ за руждистата. Ако е такова положението, ако нѣма просвѣта у тия хора, ако отъ друга страна ви напомнямъ тоя фактъ — азъ познавамъ, засега ще ви кажа, че ми сѣ познати цѣли сѣмейства въ Казанлъшката околия, които си продадохъ всичко и отидоха да дирятъ щастие въ земята на тѣхната нация, но и тамъ не тѣй лесно го намѣриха, продадохъ си тукъ всичко и тамъ изхарчиха послѣднитѣ си парици и окжсани, голи и боси, се върнаха въ България и ходятъ да аргатуватъ въ българекитѣ и други къщи, което е най-обидно за тѣхъ. Тия нещастни хора, понеже не сѣ прикинали на скитнически животъ и понеже се движатъ отъ по-други чувства, тѣ се върнаха и въ България, тѣ и прѣдставляватъ, тамъ поне, кроткъ елементъ. Но въ единъ Дели-Орманъ тѣ не биха прѣдставлявали такъвъ кроткъ елементъ; тѣ, като се върнатъ въ България, може би не ще се лесно помирятъ съ аргатство, но ще правятъ друго. Ние причиняваме зло, като оставяме тия хора така занемарени, въ такъвъ мракъ, въ такъвъ религиозенъ и националенъ фанатизмъ; ние причиняваме врѣда на самитѣ насъ. Тѣ напуцатъ България, и въ случаи, освѣнъ, като напуцатъ България, че сѣ врѣдни, но, като се връщатъ голи и боси, защото така лесно не се връща човѣкъ отъ своята земя, тѣ прѣдставляватъ двойна опасностъ. Това едно. Отъ друга страна, като напуцатъ България, кдѣ отиватъ? Тѣ отиватъ въ Македония, тѣ отиватъ въ Одринско. И знаете ли какво правятъ тамъ? Ако има отъ нѣщо да паца нашиятъ българинъ, то паца отъ моаджирина. Ето това ние правимъ. Намъ се налага, слѣдователно, грижа да се поориентираме и да видимъ какво можемъ да направимъ за това население, за да може да се привърже къмъ насъ. Ако това не е възможно, то да го изпращаме тамъ по-култивирано, когато признаваме, че онай държава е некултурна и че би трѣбвало да се избавимъ отъ нея. Значи, какво би трѣбвало да направимъ ние за да можемъ отъ тази очебиюща злина да се избавимъ нѣкакъ? Единичното срѣдство, г-да, е, прѣди всичко, да не правимъ това прѣстѣпление, което правимъ досега. Никакви по-

монци не може да даваме на тия частни училища. Тѣ не сѣ училища. Тѣ сѣ импровизирани гнѣзда на нѣкакъвъ националенъ патриотизмъ, който нѣма нищо общо съ българскитѣ идеи. Тѣ сѣ опасни и вредни за България. Първо туй. Второто, което трѣбва да направимъ, не помощи да отпущаме на тия училища, а скитѣ суми трѣбва да употребимъ, и по-големъ, токозъ въ името на справедливостта, че това турско население плаща за училищата 1.500.000 л. пари, колкото и отъ мисълта, че трѣбва да харчимъ пари за да ги оползотворимъ за държавата. Та ще трѣбва ние да отпущаме по-други суми и за по-други начинания. Естествено е, че такава сума сега не е възможно да се отпусне; всѣко начинание въ държавата, както знаете, почва съ законъ. Ние ще трѣбва да се загрижимъ дали можемъ да наложимъ на турското население у насъ български училища. Нѣма защо да се инатимъ. Съ инатъ работа не става. Ние можемъ да се инатимъ и да отричаме, че има турци въ България, а тѣ ще си останатъ турци и ще вършатъ туй, което сѣ вършили досега. Ние не можемъ да отричаме фактитъ, когато искаме тия факти да ги използваме. Ако искаме да ги отригнемъ, то е другъ въпросъ. Прочее, не може да става и дума за туй, че ние трѣбва да имъ наложимъ български училища. Трѣбва да видимъ съ какви срѣдства можемъ да имъ ги наложимъ. Ако можемъ, азъ отстъпвамъ. Но да се казва, че можемъ да наложимъ български училища на турцитѣ, не трѣбва да се разбира, че то може да се направи съ юрукъ, ами че тѣ сѣ способни да възприематъ нашитѣ училища. Азъ ще питамъ: кой български учителъ ще може да стои въ Дели-Орманъ, кой какво значение ще има тамъ? Или ще карае турскитѣ дѣца да отиватъ въ Шуменъ да учатъ български? (Нѣкой отъ прѣдставителитѣ: Силомъ ще ги накараме.) Силомъ ще ги карате дотолкозъ, доколкото можете. Едно недѣйте забравя — като отговоръ на г. Арсениева, — че ние не сме още независима държава, че ние сме обвързани съ Берлинския договоръ. Ако не бѣхме обвързани, тогава ще трѣбва да знаемъ, дали съ зоръ става добро или зло. Въ такъвъ смисълъ азъ, като отричамъ възможността да наложимъ на турското население български училища, а пъкъ като намирамъ за много важно да направимъ всичко, каквото е възможно споредъ силитѣ и срѣдствата ни, за да може да се култивира тази частъ отъ българското общество, за да го приспособимъ и направимъ приятелъ на българската културна идея, азъ намирамъ за необходимо поне тия суми, които събираме отъ турскитѣ данъкоплатци, да устроимъ едно начало на едно такова училище, което ще ги сближи съ културата на българската държава. Турскитѣ училища у насъ, както казахъ, се управляватъ отъ ходжи. Прѣди всичко ние ще трѣбва да ги избавимъ отъ духовницитѣ, отъ ходжитѣ. Тѣ сѣ двѣ нѣща несъвмѣстими въ новитѣ понятия. Турскитѣ училища трѣбва да си намѣрятъ свѣтски учители; а за да може да ги намѣрятъ,

трѣбва да имаме свѣтски училища за турцитѣ. Непрѣмѣнно ще трѣбва да се основе едно педагогическо училище за турцитѣ. За да може да се постигне нѣщо, ще трѣбва да се изработи единъ законъ за турскитѣ училища. Като харчимъ за тѣхъ пари и като имаме инспекторъ надъ тѣхъ, ще можемъ да имъ наложимъ онова, което е необходимо за турскитѣ училища — официалниятъ езикъ — поне това, което прави Ромжния въ Добруджа. Дѣйствително, безправие, но то е въ интереса на държавата, то е въ интереса на подданицитѣ на държавата, които не мислятъ да напуснатъ тази държава. Така че, ние съ този редъ ще можемъ да наложимъ училищния езикъ да го усвоятъ, като официаленъ езикъ, и ще можемъ да привържемъ това население къмъ нашата държава, къмъ нашата култура, а дотогава да харчимъ, както сме правили доднесъ, то е само да карае тѣзи хора да ставатъ още по-големъ егоисти и да мислятъ, че тѣ, като група цомъ се явятъ въ Камарата, могатъ да играятъ нѣкаква роль, за да извлѣкатъ повече полза изъ цѣлото; създаваме една гангрена въ цѣлото, която въ всѣки случай е чужда материя, която се овива около себе си и иска да използва отъ цѣлото сока само за себе си. А пъкъ ние знаемъ какъ използватъ тѣ тоя сокъ. Ако можеха да го оползотворятъ за културата, халалъ имъ, но просто това е безъ смѣтка, патриархаленъ животъ на хора, които сѣ честни. Но ако се появѣха между тѣхъ безчестни, каквито, трѣбва да признаемъ, се появѣха по селата и градоветѣ, то причината сѣ тия вакѣфски имоти и другитѣ помощи, което така стана, че и Господъ не може да му намѣри край. Така че, азъ мисля, сега-засега можете да го направите отъ справедливостъ; ако не искате да обиждате, отпуснитѣ, но нѣма да ги увеличавате отъ 84-хилляди на 100 хилляди. Но до есенъ министерството трѣбва непрѣмѣнно да се яви съ такъвъ законопроектъ; ако не се яви то, самитѣ прѣдставители отъ турско произхождение трѣбва да се явятъ съ такъвъ законопроектъ. Не се ли явятъ, нека не се сърдятъ и тѣ, и министерството, ако ние откажемъ да имъ даваме тази помощъ, която е повече отъ вредна, споредъ моето скромно мнѣние.

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Г-нъ Такевъ има думата.

М. Такевъ: Азъ по-послѣ ще говоря, на мѣстото на г. Каравелова.

П. Каравеловъ: Азъ желая да отговоря по-рано, защото ще говоря най-много по рѣчьта на г. Страшимирова. Г-нъ Страшимировата рѣчь бѣше неразбрана и вие, вѣроятно, нищо не разбрахте отъ нея, както и азъ, но той можѣ да нахвърли само нѣкои думи. Г-нъ Страшимировъ е поетъ, и като такъвъ, той сѣ факти работа нѣма. (А. Страшимировъ: Той е прѣди всичко народенъ прѣдставителъ! Ако взема азъ да Ви характеризирамъ, много лошо ще

бже!) Нѣма да ме уплашите. (Д. Страшимировъ: Само за съществуването на работата.) Тѣй, за съществуването на пѣщата. Вие знаете какво мислите, но не виждате онова, което го има. Това правятъ поетитѣ. Вие отдѣ знаете, че азъ съмъ мразилъ турцитѣ — защото азъ това нийдѣ не съмъ говорилъ, — но не знаете онова, кое съмъ говорилъ. И азъ ще Ви покажа, че Вие не знаете. Вие повѣрвахте на г. Мустафа Доспатски. Той ви говори за пѣкаква статистика, каквато нѣма. Той ви изказва, че 1.200.000 турци имало споредъ изчисленията на нѣкои генерали. На такива изчисления, правени, ако щете, и отъ генерали, и гаргии се смѣятъ! Азъ зная съ какви вили сж мѣрили тогавъ. Ние, Княжеството, имаме редовна статистика за населението отъ 1881 г. насамъ и знаемъ какъ сж се изселивали турцитѣ, и кои сж причинитѣ и каква опасностъ има за бѣдѣнето на България, за която ви говори г. Страшимировъ. Затова сега тукъ може да се говори съ точни цифри. Има прѣброяване на населението въ Княжеството прѣзъ 1881 г., когато още г. Сарафовъ бѣше директоръ на Статистическото бюро — то е първото прѣброяване. Послѣ то се направи въ Южна-България въ 1885 г. Стана второ общо прѣброяване въ Сѣверна и Южна-България прѣзъ 1888 г., трето — въ 1893 г., послѣдното — прѣзъ 1901 г. Ето вече имаме четири редовни прѣброявания и знаемъ прѣвзходно статистиката на националноститѣ въ страната; знаемъ добръ изселиватъ ли се турцитѣ или не се изселиватъ. Първиятъ въпросъ на г. Доспатски и на г. Страшимирова е, че българитѣ трѣбва да се плашатъ, дѣто турцитѣ се изселиватъ. Трѣбва да разбере българското население, че нѣма защо да се плаши: ние насила турцитѣ нѣма да ги държимъ въ страната. Ние имъ позволяваме даже, когато се изселиватъ, да си продадатъ прѣдварително нивитѣ, когато искатъ, нѣщо което Турция не позволява на българитѣ що се изселиватъ. По нашия добръ разбиранъ интересъ, отъ една страна, ние не трѣбва да караме турцитѣ да се изселиватъ, но, отъ друга страна, не трѣбва и силومتъ да ги задържае. Прѣди всичко ще ви кажа, че нито въ една околия не се е намалило абсолютното население. Защото на всѣки турчинъ, който се изсели, явява се българинъ да го замѣсти. Това е постоянно явление. Единствената турска околия, дѣто, може би, малко е намалѣло населението между извѣстни прѣброявания, то е Османпазарската. Навсѣкждѣ другадѣ абсолютното число на населението се увеличава — турчинъ изсели ли се, българинъ ще дойде. Прѣзъ извѣстни години се малко намалява, напр. въ Поповската околия населението въ едно прѣброяване се е намалило съ 2.000, подиръ пакъ се е попълнило и сега е даже много повече, отколкото е било въ турско врѣме. Значи, нѣмаме нийдѣ отъ тѣхното изселване нѣкаква врѣда. Това трѣбва да го разбератъ и да не ни заплашватъ. Българи винаги ще замѣстятъ турцитѣ на мѣстата имъ. Това е фактътъ, а не онова, което

вие ми говорите. Вземѣте статистиката, и азъ ще ви покажа цифра по цифра, защото съмъ ги изучавалъ 20 години, и ще видите, че азъ съмъ правъ. Ние нѣмаме смѣтка да подражаваме на турцитѣ въ Турция, да не имъ позволяваме да си продаватъ имотитѣ. И ще ви кажа защо. Приходѣтъ на единъ народъ просташки, каквито сме ние, било българи или турци, е голѣмъ сравнително съ капиталала. Колкото е повече развитъ нацията, толкова повече капиталъ има, отколкото приходѣ. Слѣдователно, ако се изселиватъ турцитѣ въ голѣмъ размѣръ, то ще бже врѣдно за насъ, защото отъ еднажъ не могатъ да се населятъ хора. Затова ние имаме интересъ свършено да не ги гонимъ, но нито пѣтъ да имъ запрѣщаме да си продаватъ имотитѣ. И азъ зная, че турцитѣ сж наклонни да се изселиватъ до единъ, щомъ намѣрятъ цѣни на земитѣ си. Азъ съмъ ходилъ по турскитѣ мѣста и зная повече отъ васъ. И мога да апелирамъ къмъ когото искате турчинъ да ви каже, че тѣ ако не се изселиватъ още, то е, защото искатъ да продадатъ имотитѣ си. Ако имъ бихме запрѣтили да си продадатъ имотитѣ, тѣ веднага ще се изселитъ, защото стоятъ тамъ само и само за да продадатъ имотитѣ си. Ние, значи, имаме интересъ да се изселиватъ бавно. Това е българскиятъ интересъ — нѣма защо да го криемъ. Значи, нѣма никаква опасностъ, че ще се изселитъ. Никой ги не гони. Никого не сме ги гонили; всѣкога сме ги галили тѣхъ. Това сме правили. Че българското население е враждебно нѣкъдѣ къмъ мюсюлманското население, то е естествено, враждата е доста отдавна, едни сж били завоеватели — и ние знаемъ какви завоеватели сж били тѣ, — другитѣ сж били завоевани, враждата е отдавна и можемъ само да се похвалимъ, че тя е тѣй утихнала. Но правителствата, всички безъ изключение, сж защитавали мюсюлманското население. И добръ сж правили. Систематическо враждебно отношение нѣма и вие нѣма да го откриете. А вие тукъ да говорите, въ Събранието, такава клевета да пускате... (А. Страшимировъ: Каква клевета?) Това е клевета, да казвате, че ние враждебно сме се отнасяли къмъ турцитѣ. Азъ съмъ писалъ статии, дѣто този въпросъ е разрѣшенъ. Вие казвате, че азъ съмъ ги гонилъ! (А. Страшимировъ: Казахъ, че Вие сте на мнѣние че могатъ да си отидатъ. Това не е клевета. Туй съмъ казалъ, което Вие казвате сега!) Казахте, че съмъ ги мразилъ. Азъ казахъ, че сж свободни да се изселиватъ, това за България нѣма да нанесе врѣда — това тѣ трѣбва да го знаятъ; но не трѣбва да ги принуждаваме. Вие въпроса не знаете, а азъ го зная: изучавалъ съмъ го и съмъ слѣдилъ по всички статистики. Едно виждамъ, че ние сме толкова деликатни, че не прилагаме къмъ тѣхъ турския законъ за земитѣ у насъ. Помня даже за мюхлюлитѣ 20 години измѣнявахме срока. Бѣше отначалото — още при Императорския комисаръ — слѣдъ 3 години, който не се яви, земитѣ му да станатъ държавни, но не се изпълни, отмѣнявахме

го нѣколко пѣти, слѣдъ 10—15 години можаха да си възстановятъ имотитѣ. Никой не е прѣслѣдвалъ никого. Но отъ друга страна помнѣте, че нѣма да отидемъ да ги молимъ и имъ кажемъ: аманъ, останѣте! Ама, какво ще стане? Ще се изселятъ. Нищо нѣма да стане! Нека се изселятъ. Казва се: връщатъ се. И това не е вѣрно. И това сѣ слухове чисто български. Иселили се 30 души, а връщатъ се единъ-двама. Това е говорене топтанъ. Азъ съмъ се интересиралъ колко души се връщатъ.

А. Страшимировъ: Азъ знаа 6—7 души, които сѣ се върнали.

П. Каравеловъ: 6—7 души се върнали — голѣмъ мурафетъ! Да се говори сериозно; не желая така патетически да се говори съ декламации.

А. Страшимировъ: Виждамъ Вашата сериозностъ! Като безжъба баба, недѣйте осмива!

П. Каравеловъ: Глупци като Васъ не трѣбва да говорятъ!

А. Страшимировъ: Единъ човѣкъ старъ като Васъ не трѣбва да говори така.

П. Каравеловъ: Единъ глупавъ писачъ!

А. Страшимировъ: Единъ шарлатанинъ държавенъ мѣжъ!

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Моля, такива обидни думи да не се говорятъ! Вардѣте достойнството на Народното Събрание!

П. Каравеловъ: Достойнството го вардя, но когато излизатъ да ми се глезатъ като извѣстната... (Смѣхъ.)

А. Страшимировъ: Колко хубаво Ви прилича като старъ мѣжъ!

П. Каравеловъ: Вие не знаете. Като се научите, ще говорите!

Д. Манчовъ: (Къмъ г. Страшимирова.) Не закачай го, младъ си — малко потърпи!

А. Страшимировъ: Сега младитѣ ще говорятъ.

П. Каравеловъ: Ще видимъ кога.

Така щото, турскиятъ въпросъ е много простъ въпросъ. Никого не сме гонили и никого нѣма да гонимъ и не трѣбва да гонимъ. Трѣбва да правимъ всичко за тѣхно улеснение, но и нѣма да ги спираме. И хубаво трѣбва да помнятъ, че държавата нѣма да се уплаши, ако се изселятъ. Кѣдѣто се изселятъ турцитѣ, българитѣ ги наслѣдватъ и ще заселятъ земята. (Л. Дуковъ: Земята остава необработена.) Азъ ви говоря български, че не е останала нито една пѣда земя отдѣто сѣ се изсе-

лили, безъ да се замѣсти отъ българи, които и я обработватъ, освѣнъ въ Османпазарско, но и тамъ ще се намѣри кой да я обработва! (Гласове: Тѣй.) Азъ изучихъ въпроса доста добръ. Вие мислите ли, че въ Искрецката околия ония торлаци можемъ да ги населимъ? Не желая комплименти да си правимъ. Трѣбва да разбератъ това нѣщо и българи и турци какъ стоимъ. Азъ не мога да се прѣпирамъ за това: дали 80 или 100.000 л. да бѣде кредитътъ. Може да бѣде кредитътъ по-малко или повече. Дали трѣбва мюсюлманска семинария или не, то остава да се рѣши. Но когато се явяватъ турцитѣ съ такива претенции надъ нашето племе, желателно е да си спомнятъ, че и ние имаме сънародници въ турскитѣ области. За да иматъ такива голѣми претенции, което ние правимъ тукъ, и тамъ трѣбва да се прави това. Това трѣбва да бѣде направено тамъ, което се иска да бѣде направено тукъ. Защото, ако се не направи тамъ това, бѣдѣте увѣрени, че и ние отъ душа нѣма да дадемъ това, което се иска отъ насъ. Ако се споразумѣемъ по тоя въпросъ, трѣбва нашето християнско население да живѣе тѣй добръ тамъ, както турското население живѣе тукъ у насъ. Тѣ тукъ живѣятъ много по-добръ, отколкото нашитѣ тамъ. Тѣ не даватъ тамъ на ония българи, които се изселятъ, да си продаватъ имота, а тукъ ние на турцитѣ позволяваме това. Какви училища трѣбва да иматъ тукъ тѣ, много хубаво ще се споразумѣемъ. И ония българи, които не разбиратъ, които нѣматъ понятие, желателно е да мълчатъ.

С. Арсениевъ: Одевѣ казахъ по § 17; сега искамъ да обърна вашето внимание, че въ тоя параграфъ се иска една сума отъ 84.000 л. По-долу, въ § 22, ще видите: „помощи за доизкарване и поправка общински и училищни здания 10.000 л.“ Значи, за българскитѣ училища е прѣдвидено 10.000 л., а за мюсюлманскитѣ училища се искатъ 80.000 л.! Кажете за Бога: има ли тукъ смисълъ? Кой сѣ съображенията, че тамъ се искатъ 10.000 л., а тукъ — 80.000 л.? Азъ си го обяснявамъ — искатъ да иматъ турцитѣ на рѣка и да могатъ каквото имъ се ще да прокаратъ въ Народното Събрание.

М. Такевъ: (Отъ трибуната.) Отъ нѣколко врѣме насамъ въ нашия парламентъ почва да вѣе единъ националенъ сепаратизъмъ. Отъ нѣколко врѣме насамъ отъ българската трибуна на Народното Събрание почватъ да се проповѣдватъ идеи, като че България не е самостоятелна и хомогенна държава, като че тя не е държава принадлежаща на една господствующа нация, която е извоювала тази свобода и трибуна, ами нѣкакъ като че е нѣщо като конгломератъ отъ разни нации и вѣри, които сѣ събрали тукъ и отъ езика си даже се не разбиратъ. И, за съжаление, трѣбва да констатирамъ, че това нѣщо се забѣлѣзва отъ тази редовна сесия, откогато — нека ми позволи г. Доспатски

да го кажа, — откогато той има случай да влезе въ Народното Събрание. Той почна да се явява като защитникът на някаква отделна нация, обитающа България, и по този начин не само че той стъпи на нашия основен закон, но и като български гражданин, и като български народен представител, който се е келелъ въ българската конституция, явно тъпчи тази клетва. Чл. 87 отъ българската конституция казва: (Чете.) „Представителитѣ представляватъ не само своитѣ избиратели, но и цѣлия народъ. Затова тѣ не могатъ да приематъ отъ своитѣ избиратели никакви задължителни за себе инструкции (наставления).“ Тѣ нѣматъ повелителенъ мандатъ. Това ще каже, че българскиятъ народенъ представителъ представлява българския народъ и че, билъ той мюсюлманинъ, билъ той израилтянинъ, билъ грѣкъ, билъ арменецъ, той е български гражданинъ, той е българинъ по територията, която обитава. И затуй конституцията казва, че вие всинца, които дохождате въ Българското Народно Събрание, сте българи и ще защитавате общото отечество България. Никакви национални интереси нѣма вие да допущате да защитавате; вамъ е запрѣтено да взимате императивенъ мандатъ, т. е. да кажатъ вашитѣ избиратели намъ: ще те изберемъ съ условие да отидешъ въ Народното Събрание да прокарашъ 5 помощници на околийскитѣ началници, да дадатъ на нашитѣ мюсюлмани 100.000 л. за джамитѣ, 100.000 л. за училищата, 50.000 л. за туй, 50.000 л. за онуй. Такъвъ мандатъ нашата конституция запрѣщава; защото нашата конституция казва, че българскиятъ народенъ представителъ е представителъ на българския народъ. Прочее, нека г. Доспатски да вземе единъ нѣтъ завсѣкога правило, кога говори отъ тази трибуна, да не говори отъ името на мюсюлманинѣ, отъ името на гърцитѣ, отъ името на евреитѣ, но да говори отъ името на цѣлокупния български народъ, който е създалъ тая трибуна и който съ своята кръвъ и кости ще я защитава. Който желае да се подчинява на нейнитѣ законоположения и на туй основно начало на нашия държавенъ строй, да заповѣда да стои въ България, да се ползува отъ всички блага, които прѣдоставятъ нашитѣ закони, и да носи всички тежоби, които тѣ налагатъ. А който не обича, свободенъ е да отиде тамъ, където желае. Но единъ нѣтъ който желае да живѣе въ България, длъженъ е да се подчинява на българскитѣ закони, като българинъ; не като българинъ по вѣра и нация, а като човѣкъ, който живѣе въ тая територия, която носи името България и за която е длъженъ да се жертвува. Не желае ли да се подчини, да си отиде. Ето защо азъ ще моля народното прѣдставителство никога да не допуща отъ трибуната на Българското Народно Събрание да се проповѣдватъ идеи на сепаратизмъ, защото, позволѣте, както казахъ, ще заприличае не на хомогенна и независима държава, а на конгломератъ. Туй казано, нека додемъ на прѣдмета, за който и взехъ думата.

Вие забѣлѣзвате, г-да народни прѣдставители, отъ нѣколко дена пасамъ едно странно явление. Не бѣ отдавна, а само завчера, когато се гласуваше бюджетътъ на Министерството на Външнитѣ Работи, прѣдвидената миналата година помощъ за мюфтиитѣ и духовнитѣ лица — 70.000 л. — Министерството на Външнитѣ Работи по свой начинъ и съображение увеличилъ сумата на 85.000 л., а Народното Събрание въ своята комисия качва сумата на 100.000 л., и отъ тая трибуна се увеличи. Никой другъ параграфъ отъ бюджета на Външното Министерство не се покачи. Даже трѣбваше ние тукъ да се караме, за да можемъ да възстановимъ параграфа, който е билъ лани за Екзархията. (Докладчикъ Г. Пасаровъ: Защото приходитѣ, които се получаваха въ мюфтийствата, по-напрѣдъ ги вземаха мюфтиитѣ и ги туряха въ свои джобъ.) Вземѣте послѣ думата и говорѣте. — Слѣдъ това дохожда бюджетътъ на Вътрѣшното Министерство — или по-рано бѣше — и вие виждате единъ параграфъ за назначаването на помощници на околийски началници. Ние не сме тукъ дѣца, г-да прѣдставители, да се лѣжемъ. Ние знаемъ това какво е; то е онуй, за което писаха и вѣстницитѣ, че трѣбваше непрѣмѣнно да се дойде до споразумѣние и компенсация — ще гласуваме съ васъ подъ слѣдующето условие — писаха вѣстницитѣ — 5 помощници на околийскитѣ началници турци и ние видѣхме такива нѣща да се прѣдвиждатъ. Защо е това? Трѣбва да се туритъ мюсюлмански помощници за околийски началници. Защо? Българската държава е отворена за всички. Всѣки, който отговори на условията да бѣде назначенъ за съдия, да бѣде назначенъ за адвокатъ, какъвто е г. Доспатски, да бѣде назначенъ за околийски началникъ, за стражаръ, да заповѣда да даде прошение, да даде документитѣ, и той ще бѣде назначенъ; но да се визира специално, че непрѣмѣнно мюсюлмани ще бѣдатъ назначени затуй, защото тѣ служатъ като компенсация, туй не го разбирамъ. Ако има мюсюлмани, които владѣятъ български езикъ, които сѣ грамотни, заповѣдайте, г-нѣ министри, назначете ги, никой нѣма да Ви каже нѣщо, тѣ сѣ български граждани, нека взематъ и тѣ участие въ държавното управление. Но специаленъ параграфъ да прѣдвиждате въ бюджета, за да ги назначавате, та да се каже: ето нѣ азъ ви издѣйствувахъ, или ние ви отпущаме, или же ето България какво прѣдставлява; за да се засвидѣтелствува прѣдъ Европа, че това е още турска провинция, че тукъ има турци, че тукъ има особени дѣйствиа, че тая държава още не се е сформировала, като нѣщо цѣло, трѣбва да направимъ дѣление, и турци ще назначаваме, и гърци ще назначаваме, и евреи ще назначаваме — не че отговарятъ на условията, а специално ще назначимъ 5 турци, защото има 500.000 турци, ще назначимъ 5 гърци, защото има 150.000 гърци, ще назначимъ 5 ерменци, защото има ерменци, — туй нѣщо нѣма да го допуснемъ и не вѣрвамъ, че ще го допуснемъ за-

напрѣдъ. Напротивъ, казахъ ви, всички по нашата конституция сме равни прѣдъ законитѣ, всички ще носимъ тежобитѣ и еднакво ще се ползуваме. Нѣма да правимъ никакъвъ националенъ сепаратизъмъ въ хомогенната България.

Дохожда днесъ бюджетътъ на Народното Просвѣщение. Какво виждаме тамъ? Виждаме прѣдвидена една сума отъ 80.000 л. за помощъ на училищата. Тая сума въ комисията се увеличи на 100.000 л. Г-нъ Доспатски я прѣдлага на 150.000 л. Това е негово право и за него нѣма какво да говоримъ, но комисията го е увеличила на 100.000 л. Пита се сега: кой другъ параграфъ комисията е така увеличила? Азъ ще Ви кажа, уважаемий г-нъ министре, че Вие не сте прѣдвидѣли кредитъ за народнитѣ библиотеки въ Пловдивъ и въ София, или прѣдвидѣли сте позорното перо отъ 15.000 л. за подвързия, за прѣвозъ и за купуване книги, 15.000 л., по 7.000 л. на всяка една, и Вие ги наричате държавни библиотеки! Какъ може туй да бѣде? А Вие отпущате 100.000 л. За какво? За нѣщо, за което ще Ви докажа, че даже е незаконно. И така, г-да прѣдставители, виждаме трето явление днесъ, да се увеличава този параграфъ въ комисията отъ 80.000 на 100.000 л. И естествено е тогава, че се поражда въпросъ: защо всичко това става тъй? Не ще ли бѣдатъ прави онѣзи лоши прѣдвѣстници, които казваха, че туй е условие да вдигатъ ръка тия 11 приятели по заповѣдъ? Азъ не искамъ да укорявамъ правителството за това.

Министъръ Х. Тодоровъ: Азъ можехъ да го направя тогава и 120.000 л., ако туй бѣше причината.

М. Такевъ: Вие прѣдвиждате въ комисията 100.000 л., той пъкъ дава прѣдложение за 150.000 л., та тогава, хелбете, ще приемете срѣдното число.

Министъръ Д-ръ А. Радевъ: И лани бѣше 100.000 л.

М. Такевъ: Но, г-нъ уважаемий министре, признавамъ, че не може да се увеличи тая сума, както е била лани, и че трѣбва да се направи непрѣмѣнно извѣстно съкращение и тамъ, както направихте и другадѣ.

Министъръ Д-ръ А. Радевъ: Г-нъ Такевъ! Азъ Ви прѣкъснахъ за политическия аргументи, които казвахте, а тѣзи, които сега ми отговаряте, тѣ сѣ фискални.

М. Такевъ: Вие веднажъ признахте въ вашия Министерски Съвѣтъ, че тази сума отъ 80.000 л. бѣше достатъчна; азъ не мога да си обясня, кои сѣ мотивитѣ на комисията, за да се възкачи на 100.000 л. Азъ твърдя мотивитѣ на комисията. Ако правителството се е съгласило — то се вижда, че се е съгласило, защото друго-яче не може да стане това, — тогава ще ми позволите да търся,

кои сѣ причинитѣ. Вие, г-нъ министре, сте внесли този бюджетъ съ Княжески указъ, Вие сте дебатирали въ Министерския Съвѣтъ по него, Вие най-близо трѣбва да знаете финансовото положение на България, Вие трѣбва да знаете нуждитѣ на тия училища и Вие намѣрихте за достатъчни 80.000 л. Въ комисията изведнажъ Ви измѣняватъ мозъка и Вие се съгласявате на 100.000 л. Какъ може така да бѣде? (Ф. Симидовъ: Има причини, г-нъ Такевъ, и казва Ви кои сѣ!) Ви било желателно да се знае кои сѣ тѣзи причини, които сѣ Ви накарвали да намалите параграфа отъ 104 на 84.000 л., кои бѣха онѣзи мотиви, които Ви заставиха, г-нъ министре, ланскиятъ параграфъ отъ 104.000 л. да го направите на 84.000, и кои бѣха онѣзи още по-ефикасни мотиви... (Д. Цанковъ: Които не можешъ да разберешъ! Ела при мене и азъ ще ти ги разкажа.) Въ Българското Народно Събрание нѣма нищо на ухо да се казва — всичко трѣбва да се казва отъ трибуната, а което съставлява държавна тайна, ние сами сме увѣщавали правителството да не дава онѣзи документи, които сѣ държавна тайна. (Д. Цанковъ: То не е държавна тайна, ама трѣбва да имашъ умъ въ главата!) Ако не е държавна тайна, то може да бѣде достояние на народнитѣ прѣдставители. Само една тайна може да има за Народното Събрание, тайна, която може да поврѣди на интереситѣ на България въ международно отношение. Вънъ отъ това, никаква опасностъ не угрожава България, толкозъ повече че този въпросъ е чисто вътрѣшенъ въпросъ.

Но, г-да прѣдставители, да оставимъ настрана кои сѣ били мотивитѣ, които сѣ дали право на тази комисия да увеличи този параграфъ, и да дойдемъ да видимъ, кое е положението на тия училища и на какви законни права се ползуватъ. Прѣди всичко трѣбва да кажа, че далечъ отъ мене е мисълта да изказвамъ нѣкакво свое прѣзрѣние или да изказвамъ нѣкаква своя антипатия къмъ мюсюлманското население. Не. Заявявамъ ви и сега, както ви заявихъ и завчера, че за мене мюсюлманското население прѣдставлява една работна класа, която не чака да я назначаватъ на нѣкаква служба, която иска само едно: да му осигуришъ спокойствие, миръ и тишина, да му гарантирашъ живота, имота и честта и да си работи и да поддържа държавата. Азъ така гледамъ на мюсюлманското население въ България и, слѣдователно, нека никога не отиде да злослови, че въ Българския Парламентъ се намиратъ оратори, които искатъ да прѣдизвикатъ междусобия или антагонизъмъ между отдѣлнитѣ народности въ България. Не. Ние искаме всички да подведемъ къмъ общъ знаменателъ, защото въ нашата конституция е казано, че всички сѣ равни прѣдъ законитѣ. Като изхождаме отъ тая точка, ние ще дойдемъ да опрѣдѣлимъ всякому правата и задълженията.

Г-да прѣдставители! Истина е, че въ нашата конституция има единъ такъвъ членъ, но истина е така сѣщо, че на тази конституция, въ този и

членъ, често пъти сѣ правени отстъпки и нарушения. А пъкъ тукъ е мѣстото да кажа, че г. Доспатски е страшно несправедливъ, за да не кажа нѣкои друга дума, когато нѣколко пъти взима думата отъ тая трибуна и иска да хвърли едно подозрѣние върху българскитѣ правителства въобще, и върху българския народъ тоже, като иска да каже, че нѣкакъ си мюсюлманското население се опенправдава въ България, че нѣкакъ си то се мастретира, че нѣкакъ си не се ползува отъ облагитѣ, съ които се ползува българското население. Напротивъ, ще ви кажа, ако той е справедливъ, трѣбва да признае слѣдующитѣ положения, които съставляватъ законно изключения изключително въ полза на мюсюлманитѣ. Първо. Всичкитѣ български граждани, казва нашата конституция, трѣбва лично да заплащатъ кръвния данѣкъ — лично, непосредствено; никакъвъ откупъ, нише нашата конституция, не се позволява. Така ли е, обаче, съ мюсюлманитѣ? Не. Който може да заплати известна сума пари, освобождава се отъ да отива да издѣлжава кръвния данѣкъ. Нито за българи, нито за гърци, нито за арменци, нито за евреи, нито за коя да е друга нация, туй грамадно изключение, което съставлява, ако обичате, най-тежката повинностъ въ едно господство, не се прави, освѣнъ за мюсюлманитѣ. Ако би било само това изключение, ако би била само тая привилегия, дадена на мюсюлманското население, не трѣбваше да се намиратъ изъ неговата срѣда оратори, като г. Доспатски, да хвърлятъ сѣнка отъ подозрѣние върху България, че тя опримира мюсюлманското население. Не; за мюсюлманското население, заради неговото удобство ние нарушаваме нашата конституция.

По-нататкъ, г-да народни прѣдставители, като дойдемъ до закона за народното просвѣщение, какво ние намираме? Какъ говори за привилегии. Въ чл. 10 отъ закона за народното просвѣщение е казано: „Дѣцата на българскитѣ подданици отъ разнитѣ християнски вѣроизповѣдания получаватъ началното си образование на български езикъ.“ Какво ще каже това нѣщо? Законодателятъ задължава всички други, обитающи българската територия, да изучаватъ на български езикъ първоначалното си образование, а прави изключение за мюсюлманитѣ. Нема ние нѣмаме това върховно право, като суверена държава, да наложимъ български езикъ да се учи отъ всички обитающи България, както става навсѣдѣ: основното задължително образование да се учи на оня езикъ, който е господствующъ въ държавата? Е добръ, законодателятъ задължава всички други, обитающи България, освѣнъ мюсюлманитѣ. Азъ ще ви цитирамъ още единъ членъ, който съставлява тоже привилегия за мюсюлманското население. Чл. 129 отъ закона за народното просвѣщение казва: „Нито едно частно училище не може да получи държавна или общинска помощ. Само на мюсюлманскитѣ общини се отпуща ежегодна държавна помощ за училищата имъ.“ Моли ви се, каква по-голяма привилегия, какво по-голямо изключение въ

полза на мюсюлманското население? Ние не отпущаме помощи на гърцитѣ, не отпущаме помощи на евреитѣ, на арменцитѣ и на всички други отдѣлни нации, а съ законъ сме се задължили на мюсюлманското население да даваме известна субсидия държавна. Туй не е ли една привилегия, която показва, че ние не желаемъ да опримираме мюсюлманското население, напротивъ, всички възможни облаги му даваме, даже въпрѣки на това, което трѣбва да направимъ на другитѣ нации — да бѣдатъ равноправни. Гърцитѣ иматъ пълно право да кажатъ: и ние сме отдѣлна нация, като турцитѣ, и ние сме 200—300 хиляди въ България — дайте и на нашитѣ училища помощъ; дайте възможностъ и ние да се откупуваме, и ние имаме богати хора, които сѣ готови да се откупятъ, а не да отиватъ да мратъ подъ Сливница, Пиротъ и другагѣ, когато бѣдатъ повикани единъ денъ. Ние тия изключения правимъ само за мюсюлманското население и забѣлжете добръ, г-да прѣдставители, кога му даваме тия привилегии? Когато, каза ви г. Каравеловъ, ние имаме право по международнитѣ правила да искаме за нашитѣ сънародници еднакво третиране вънъ отъ прѣдѣлитѣ на България, когато знаемъ, че въ Македония, Одринско и въобще дѣто има подъ владичество на турската империя българи, обитающи нейната територия, тѣ не само не се ползуватъ съ привилегии, напротивъ, пълнитъ заданитѣ, напротивъ, тѣхнитѣ сѣмейства сѣ обезчестени, напротивъ, тѣхнитѣ кѣщи сѣ изгорени, напротивъ, тѣхното съществуване е заплашено. Можете ли откаже тази вулгарна истина? Кой ще може да откаже, че както ние третираме мюсюлманитѣ въ България, поне на една хилядна частъ не се третиратъ българитѣ въ Македония и Одринско? Но и при сѣ това, и когато ние чуваме писъцитѣ отвѣдъ Родопитѣ и Рила, ние тогава пакъ поддържаме нашитѣ закони, защото казваме, че ние не щемъ да мѣримъ съ оная мѣрка, съ която мѣрятъ тамъ; ние се показваме нѣщо по-християни, отколкото даже пише въ нашето писание; ние отиваме да се подчиняваме на онази наша християнска теория, която казва: „ако ти ударятъ една плѣсница отъ едната страна, обърни и другата“. Ние така правимъ. Ние не само не упражняваме репресалии, каквито имаме право по международното право да упражнимъ, но, напротивъ, ние правимъ всички улеснения на мюсюлманското население. Прочее, още единъ пътъ подчъртавамъ, че никога въ моята глава не е била заигнѣдена идеята да прѣселѣваме мюсюлманското население; напротивъ, всѣкога съмъ желалъ да го асимилираме, въ смисълъ не да го направимъ християнско, но да го направимъ да чувствува като българския народъ, да го направимъ да сподѣля радоститѣ и скърбнитѣ на България, да го направимъ да отождестви своитѣ интереси съ интереситѣ български, да го направимъ да вѣрва, че то е родено въ тази България и тукъ ще сложи своитѣ кости; всѣкога съмъ искалъ да го асимилираме въ тази смисълъ и затуй не съмъ

човѣкътъ, който ще се скъпи да отпуснемъ суми, за да можемъ да постигнемъ тази цѣль. Но ще отпуснемъ тѣзи суми при двѣ условия: първо, ако постигнемъ своитѣ цѣли и, второ, ако се базираме на известни закони, защото, отиваме ли вънъ отъ тѣзи прѣдѣли, ще ни обвинятъ хората въ несправедливостъ спрямо другитѣ нации, обитающи България. Като казвамъ това, че всѣкога е била далечъ отъ мене мисълта да прѣслѣдваме мюсюлманското население, нито пъкъ въ главата на който и да било българинъ е могла да се вгнѣзди такава прѣстѣпна мисълъ, азъ всѣкогапъ, било по моитѣ събрания въ Пещерска околия, дѣто има едно грамадно число мохамедани, дѣто отъ 40.000 жители на Пещерската околия около 18.000 сж турци, дѣто саде въ Чепинското корито има 2.800 избиратели турци, азъ всѣкога, казвамъ, на тѣхнитѣ събрания съмъ имъ казвалъ едно — макаръ, трѣбва да кажа тукъ, да се намираха пакъ такива оратори мюсюлмани, които взимаха моитѣ рѣчи тукъ, публикуваха ги на брошури и ги разпространяваха между мюсюлманското население, за да кажатъ: виждате ли, Такевъ иска да ви унищожи, да ви прогони отъ България; вие трѣбва да опълчите и себе си, и женитѣ си, и дѣцата си противъ него, — азъ всѣкога съмъ имъ казвалъ: желая да живѣете въ България като братя, обитающи една земя; желая и вие да чувствувате като мене и да живѣете като хора, които имаме еднакви интереси въ тая земя; затуй, моля ви се, сподѣляйте нашитѣ радости, сподѣляйте нашата скръбъ, бѣдѣте самостоятелни граждани; не се увличайте подиръ всѣки хюкюматъ: не викайте „осанна“ на всѣка властъ, не викайте „разпни его“ на всѣка опозиция. Защото, право да си кажемъ, у насъ често пжти се е злоупотрѣбвало съ това мюсюлманско население, което сж го поставяли на такава фалшива почва и сж го карали да прѣдизвика негодуването на болшинството, на християнското население. Затуй всѣкога съмъ проповѣдвалъ: бѣдѣте самостоятелни, не бойте се отъ началника, не бойте се отъ пристава, не бойте се отъ жандармитѣ. Тѣ сж служители на народа, слѣдователно, и ваши служители; тѣ се хранятъ отъ грѣба на тоя народъ, слѣдователно, отъ вашия грѣбъ. Азъ съмъ искалъ да ги възпитаваме, да се чувствуватъ като граждани на конституционна България, дѣто равноправността е основенъ принципъ, но всѣкога съмъ получавалъ единъ типиченъ отговоръ: не можемъ, г-нѣ Такевъ, стани отъ нашата партия. А коя е вашата партия? Хюкюматъ партиясж, защото въ нашия Коранъ е писано, че всѣка властъ е отъ Бога — най-лоша теория. Вѣрно е, че и въ нашето Евангелие е писано, че всѣка властъ е отъ Бога, но властта е властъ и всѣки чувствующъ своето положение, като гражданинъ, като данѣкоплатецъ на една конституционна държава, е длъженъ да прави разборъ между тая властъ. Ще поддържаме: тая властъ е наша властъ, тя не е китайска властъ, ние не сме противъ властта въ България и никога не сме били противъ, но, напро-

тивъ, ние сме били противъ лошитѣ властници. Така сжщо трѣбва да чувствуватъ и тѣзи наши съграждани мюсюлмани и заедно съ българския народъ да дойдатъ да се борятъ за гарантирането правата на тоя народъ. Туй казвамъ ви всѣкога въ своитѣ агитационни рѣчи съмъ проповѣдвалъ на мюсюлманското население. За да бѣда и днесъ логиченъ и послѣдователенъ, казвамъ ви, че и днесъ не съмъ противъ това население и искамъ да се ползува то еднакво отъ всичкитѣ блага; но апелирамъ къмъ това мюсюлманско население въ България, да каже: нѣкога нѣкой направилъ ли е надъ него нѣкаква неправда, нѣкога нѣкой направилъ ли е надъ него нѣкакво насилие? Защото бѣха врѣмена, помнѣте добръ, г-да прѣдставители, когато се прѣдизвика даже дохождането на известния Баучеръ, да рови гробищата на мюсюлманитѣ, които ужъ сме ги трѣпали. Дотамъ бѣха отишли клеветитѣ, дотамъ бѣше отишълъ позорѣтъ на онѣзи тѣхни недобросъвестни дѣатели обществени, щото да хвърлятъ върху гърба на България такова обвинение. И днесъ азъ апелирамъ и го моля да каже: въ що е опримирано това население — кървавъ ли данѣкъ плаща, училищата ли имъ сж затворени, на вѣрата ли имъ прѣчимъ? Даже нѣкои отидоха дотамъ да кажатъ, че сме хвърляли нечистотии въ тѣхнитѣ свещени домове. Нечестни хора се намиратъ навсѣкѣдѣ. И въ нашата църква се хвърлятъ нечистотии, но нема за това трѣбваше да се пипе въ английскитѣ и нѣмскитѣ вѣстници, че въ България мюсюлманското население се прѣслѣдва? Азъ апелирамъ къмъ другитѣ 10 души мюсюлмани, които се намиратъ тукъ, сега да взематъ думата, макаръ и лошо да говорятъ, да опровергаятъ г. Доспатски, който тукъ цитираше статистика, за да докаже, че въ България мюсюлманското население се малтретира, че не се ползува отъ облагоитѣ на властта тѣй, както останалитѣ нации.

М. Доспатски Не съмъ казалъ това!

Д. Марковъ: Нема каза че се е малтретирало турското население?

М. Такевъ: Да.

М. Доспатски: Не съмъ казалъ това!

М. Такевъ: Сега, г-да прѣдставители, като се установявамъ върху това начало, което трѣбва да се изтъкне отъ тази трибуна, моля г. Доспатски да излѣзе да го опровергае, а ако той не излѣзе тукъ да го опровергае, ще го считамъ, че той е човѣкъ, който нарочно е дошълъ да клевети. (Д. Цанковъ: Азъ ще те опровергая!) Да дойде да опровергне, че ние не само не прѣслѣдваме мюсюлманското население, но, напротивъ, даваме му известни привилегии, съ каквито не се ползуватъ другитѣ нации.

Да дойдемъ сега до училищата. (Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: По-късо

г-нъ Такевъ!) Г-да прѣдставители! Българскиятъ законъ за народното просвѣщение раздѣли българскитѣ училища на двѣ категории. Въ този законъ за народното просвѣщение има единъ основенъ принципъ и той е положенъ въ чл. 8 на закона: (Чете.) „Началното учение е задължително и безплатно за всичкитѣ подданици на държавата.“ Всичкитѣ подданици на държавата безплатно и задължително се учатъ въ България. Това е въ глава II, подъ рубриката „Начално училище“ „Народни училища“. Като се казва народни училища, трѣбва да ви кажа, че законодателятъ ги разбира такива, защото ги поддържа държавата, защото ги поддържа народътъ, защото ги поддържа хазната. Следователно, всички български граждани сж длъжни да се учатъ въ тѣзи народни училища. Второ: (Чете.) „Дѣцата на българскитѣ подданици отъ разнитѣ християнски вѣроизповѣдания получаватъ началното си образование на български езикъ“. Едно изключение, което ви казахъ одевѣ: „Мюсюлманитѣ сж длъжни да получаватъ първоначалното си образование“ — съ една привилегия — „макаръ и на турски езикъ“. Това двѣ. Това положение е общо. Но законодателятъ е отишълъ по-нататъкъ. За да свърша съ този пунктъ, ще добави, че е казано: всички български подданици иматъ право да отиватъ да се учатъ въ българскитѣ народни училища, а пъкъ тѣзи народни училища, които се поддържатъ отъ хазната, сж отворени за всички български подданици, безъ изключение, освѣнъ за мюсюлманитѣ. Законодателятъ е направилъ едно изключение и е казалъ: „Глава XVIII. Мюсюлмански вѣроизповѣдни училища“. Всѣко мюсюлманско училище трѣбва да има настоятелство и пр. Значи, законодателятъ е поставилъ като начало, че мюсюлманитѣ могатъ да си иматъ и вѣроизповѣдни училища, но тѣзи училища, г-да прѣдставители, сж тѣй нареченитѣ частни училища, защото се намиратъ въ отдѣлъ II, подъ рубриката на глава XVI отъ закона за народното просвѣщение — „частни училища“: каквито могатъ да бждатъ частнитѣ гръцки, частнитѣ арменски, частнитѣ еврейски училища, такива могатъ да бждатъ и мюсюлманскитѣ вѣроизповѣдни училища. И подчъртавамъ тази дума „вѣроизповѣдни“, за да не дохожда г. Доспатски съ статистика да ни убѣждава, че тѣ имали 1.434 училища, имали 1.709 учители и 74.068 ученика. Вие можете да имате 150.000 ученика, 50.000 учители, но тѣ ви сж вѣроизповѣдни училища, г-нъ Доспатски. Ние въ вашата вѣра не се мѣшимъ.

Тукъ е моментътъ да отговоря на г. Страшимирова, който се силава на Берлинския договоръ. Берлинскиятъ договоръ освещава това право, което е сакционирано съ чл. 207 отъ закона за народното просвѣщение. Чл. 5 отъ Берлинския договоръ казва: (Чете.) „Слѣдующитѣ постановления ще бждатъ основата на публичното право на България: разликата на вѣрата и вѣроизповѣданието

не смѣе никому да се противопостави като причина на изключение или неспособности, колкото се отнася до упражнението на гражданскитѣ и политическитѣ права до приемането публични служби, звания (fonctions) и почести, или до упражнението на различнитѣ занаяти и индустрии, въ която мѣстностъ и да е. Свободата и външното упражненение на всички богослужения се осигуряватъ на вси туземци на България тѣй, както и на чужденцитѣ, и не смѣе да се постави никакво прѣпятствие нито на иерархическото устройство на различнитѣ вѣроизповѣдни общини, нито на тѣхнитѣ отношения къмъ духовнитѣ имъ началници.“

Това е нашето публично право, колкото що се касае до правата, гарантирани отъ Берлинския договоръ за мюсюлманското население. Ние ви не стѣсняваме въ вашата вѣра; ние ви не стѣсняваме въ вашата духовна иерархия; ние ви не стѣсняваме въ вашитѣ вѣроизповѣдни обичаи. Вие си устройвате вашето вѣроизповѣдание, както обичате, стига вие да не противорѣчите на добритѣ нрави и на законитѣ въ България. То е пакъ единъ принципъ отъ нашето публично право. Така че, тия училища, за които говори г. Доспатски, тѣ сж вѣроизповѣдни училища. Какъ се поддържатъ тия училища? Ето сжщиятъ законъ е вземалъ грижата и да укаже, по кой начинъ се поддържатъ тия училища. Чл. 207 отъ закона за народното просвѣщение казва зарадъ турскитѣ училища: (Чете.) „Ако приходитѣ отъ духовнитѣ имоти не сж достатъчни за поддържането на пѣкое мюсюлманско училище, недостигътъ се разхвърля между мюсюлманското население на общината, дѣто бжде училището.“ При тия явни постановления на закона, за какво ще ми цитирате вашата статистика, г-нъ Доспатски? Желаете ли да получите образование, вратитѣ на българското основно училище сж отворени, вратитѣ на Висшето училище, дѣто и Вие сте получили висшето си образование, сж отворени; вратитѣ на българскитѣ гимназии, дѣто и Вие сте получили срѣдното си образование, сж ви отворени — заповѣдайте, учете се. Но вие казвате, че не желаете да працате вашитѣ 6-годишни дѣца, въ тая крѣпка възраст, тамъ, казвате, да ги учатъ вашитѣ учители. Но ето ви члена. Вие искате да имате ваши училища; имайте ги; ние не ви запрѣщаваме, както бѣше запрѣтено въ Прусия, както бѣше запрѣтено въ Франция, както бѣше запрѣтено въ Унгария; ние ви казваме: заповѣдайте, отворѣте си училища, но тѣзи училища ще си ги поддържате, хазната не се ангажира. Хазната поддържа извѣстни училища, на които вратата е достъпна за всички. Прочее, кждѣ е оная неправда, съ какво се оправдава онази статистика, че бюджетътъ на Народното Просвѣщение билъ 6.000.000 л., отъ които за мюсюлманското население се харчатъ по бюджета само 100.000 л.? Азъ ще ви кажа, че за мюсюлманитѣ въ това отношение се харчи повече, отколкото за християнитѣ. Азъ ще ви го кажа съ цифри на рѣка.

Г-да народни прѣдставители! Азъ ви положихъ двѣ начала, легнали въ основата на нашия законъ за народното просвѣщение: първо, основни училища, съ една дума държавни училища, които се поддържатъ отъ общата лепта на българския народъ, и, второ, частни училища. За такива частни училища минаватъ и гръцкитѣ и еврейскитѣ и арменскитѣ. За тѣхъ българската хазна не дава 5 пари, а за мюсюлманскитѣ дава. Но има ли такива български училища, които сж оставени изключително да ги поддържатъ общинитѣ, които не сж държавни училища, които сж останали за да ги поддържатъ по желание нашитѣ общинари? Ето, четѣте § 15 отъ бюджета. Въ § 15 отъ бюджета се казва: (Чете.) „За подпомагане пограничнитѣ, смѣсенитѣ и бѣдниѣ общини въ изплащане заплатитѣ на учителитѣ...“ Значи, и въ България има такива училища, които не се поддържатъ отъ държавата, но държавата се задължава да имъ дава известна помощ. Колко е тая помощ? 105.000 л. Ако приемете статистиката на г. Доспатски за вѣрна, че е 600.000 души турското население, а българите оставатъ 2.400.000 души, то значи, че българите има 4 пѣти повече. За 4 пѣти повече народъ ние отпущаме 105.000 л., а за 4 пѣти по-малко население ние отпущаме пакъ същата сума. На 600.000 души даваме 100.000 л., а на 2.400.000 души пакъ 100.000 л.! Азъ ви казахъ, че народнитѣ училища турямъ настрана, защото тѣ сж достъпни на всички — едно благо, отъ което всѣки може да си вкуси; то не е частно достояние, и ние не говоримъ за него, а говоримъ за частнитѣ облаги, които се даватъ на отдѣлни нации. Ето защо, даже въ тази си точка, г. Доспатски не е справедливъ, защото споредъ пропорцията, която той ни прѣдстави, ако на тѣзи български общински училища се отпущатъ 105.000 л., то на мюсюлманскитѣ трѣбваше да се отпущатъ — колко? — само 25.000, 4 пѣти по-малко. Прочее, никакво основание отъ точка зрѣние на справедливостъ не може да ни се противопостави въ този случай. Законътъ пакъ всецѣло е противъ това. И затуй нека г. Доспатски и нѣколкото уважаеми наши другари мюсюлмани, народни прѣдставители, разбератъ единъ пѣтъ завсѣкога, че правдата, че справедливостта не е въ България за всички еднаква, че тази кѣпона, на която се тегли тази правда, повечко тежи къмъ тѣхъ, отколкото къмъ останалитѣ нации. И тогава не дѣйте ми говори, че мюсюлманитѣ, вслѣдствие тия несподи, ще се изселватъ изъ България. Защо ще се изселватъ, за Бога? Кръвенъ данъкъ ли плащатъ, пѣтна повинностъ съ побоища ли издѣлжаватъ, въ търговията ли сж спрѣни, въ вѣроизповѣднитѣ имъ обичаи ли сж ограничени? Защо се изселватъ мюсюлманитѣ? Кой ги е билъ, кой ги е трепалъ? Напротивъ, ще ви кажа, че всѣка българска властъ, която е желала да се ползува отъ тѣхнитѣ услуги, ги е галила. Ние знаемъ, че по изборитѣ комати хлѣбъ и мръвки месо имъ се даватъ; единъ жандаринъ отпрѣдъ и другъ

отзадъ, съ музика начело отиватъ на изборното мѣсто, и да ги галимъ, да ги командиримъ, за да не би да отидатъ противъ насъ. А други пѣкъ власти, които не сж желали да си служатъ съ тѣхъ, не сж ги никога прѣслѣдвали, оставили сж ги на тѣхна свободна воля. Никое българско правителство не е отивало да ги насилва въ каквото и да е. А единъ пѣтъ, г-да прѣдставители, тѣзи сж положенията на мюсюлманитѣ въ България, ще бѣде неправда да се лансира отъ трибуната на Българското Народно Сѣбрание, че България е мащеха за тѣхъ, въ слѣдствие на което тѣ искатъ да напуснатъ България. Азъ знамъ отъ мнозина мои добри приятели мюсюлмани, които сж съставлявали едно щастливо изключение прѣзъ всички режими, че сж дохождали, че сж се държали съ мене, и тѣ какво ми сж казвали за тѣхното изселване? Казватъ: „г-нѣ Такевъ, кой каквото ще да казва, но ние напускаме България не че нѣкой ни бие, не че нѣкой ни трепа; напротивъ, ние сме свободни, ние сме спокойни, отъ всичко сме доволни, но ние имаме единъ свещенъ принципъ: нашитѣ кости трѣбва да легнатъ въ земята, която се намира подъ скиптра на нашия халифъ“. Може този човекъ да е много набоженъ, може да е религиозенъ фанатикъ, но фактътъ е този. Тѣ го считатъ, че ще бѣде единъ грѣхъ, едно прѣстѣпление духовно за тѣхъ, ако не сложатъ коститѣ си въ земята, нахождаща се подъ сѣнката на Халифа. То е тѣхно право да вѣрватъ, и ние не се мѣсимъ въ тѣхнитѣ религиозни убѣждения, ние почитаме тѣхнитѣ религиозни чувства; но не дѣйте смѣсва тия тѣхни религиозни прѣдразсѣдѣци съ нѣкакви несподи въ България, и че за туй се изселвали. Азъ отъ името на тия мюсюлмани, една частъ отъ които прѣдставявамъ, категорически заявявамъ, че изселването не се дължи на нищо. И ще ви взема за примѣръ Пещерската околия. Най-богатото село въ тая околия е Кричимъ. Тамъ си иматъ ливади, тамъ си иматъ лозя, иматъ си балкани, отъ които прѣспокойно се прѣпитаватъ. Тамъ Киселовъ има фабрика, която поддържа много сѣмейства, и много охолно. Слѣдователно, никакви причини нѣматъ да се изселватъ. Най-богатитѣ хора — българска богатия, разбира се — отъ мюсюлманитѣ въ Пещерската околия, ако обичате, тамъ сж. Много добри сѣмейства, когато почнаха да се изселватъ, азъ ги питамъ: Защо се изселвате, кое ви е принудило да се изселвате, да не би да ви принуждава нѣкой? „Не, казватъ, но ние не можемъ да останемъ, г-нѣ Такевъ; ние сме гости на тази земя, не можемъ да постѣпимъ друго-яче“. Ще ви взема за примѣръ Пещерската околия, една грамадна частъ отъ която, ако обичате повече отъ $\frac{1}{3}$ частъ, бѣше населена отъ мюсюлмани; днесъ мюсюлманското население въ Пещерската околия е много намалѣло. И кои сж се изселили, г-да прѣдставители? Най-богатитѣ хора, които имаха съ хиляди лири капиталъ — г. Доспатски ще бѣде свидѣтель въ този случай. Защо се изсели Хаджи Мехмедъ Пехливанъ, Чав-

даръ Али и пр. известни търговци на дървен материалъ? Никой нищо не имъ казваше? Но защото тѣхното религиозно чувство не имъ е допускато да живѣятъ въ България, тѣ отидоха да сложатъ коститѣ си тамъ, отдѣто мислятъ, че ще отидатъ въ рай. Ето защо азъ държа да опровергая въ всички точки всичкото онава, което се авансирало отъ тази трибуна, и да установи голата истина, като още единъ пътъ казвамъ, че ние желаемъ всичкитѣ наши отдѣлни нации да чувствуватъ заедно съ насъ, да се борятъ, да научатъ българския езикъ, да чувствуватъ български — нека станатъ учители. Ние имаме офицери мюсюлмани — кой е говорилъ нѣщо противъ тѣхъ? Ние имаме сѣдни мюсюлмани — кой е говорилъ нѣщо противъ тѣхъ? Ние имаме адвокати мюсюлмани, ние имаме депутати мюсюлмани — кой е говорилъ нѣщо противъ тѣхъ? Имамъ мюсюлмани по всичкитѣ отрасли на управлението. Въ коя друга държава хората допускатъ въ армията си офицери отъ друга нация, отъ друга народностъ? Ще допуснатъ ли българи офицери въ турската армия? Нѣма да допуснатъ. Пъкъ, ако обичате, идѣте въ другитѣ държави, за да видите, какви сѣ условията за приемане лица било въ армията, било въ другитѣ клонове на управлението отъ друга нация, отъ друга народностъ. Ние имаме евреи и турци офицери, никой ги не прѣслѣдва. Тѣ сѣ гордостъ на своята нация, гордостъ сѣ и на българската нация. Съ една рѣчь, никоя друга нация не се отличава съ по-голямъ толерантностъ, отколкото българската нация. Даже нѣщо повече. Добри приятели отъ крайната лѣвица вече отъ тази трибуна ни проповѣдватъ нѣщо като конфедерация на Балканския полуостровъ, миръ и любовъ по цѣли свѣтъ, приятелство и равенство по цѣли свѣтъ. Нищо нѣмамъ противъ това, стига да бждатъ съгласни и тия, къмъ които апелираме. И затова, като апелирамъ къмъ мюсюлманитѣ, казвамъ имъ: заповѣдайте, изучете български езикъ и елате въ Българското Народно Събрание. Когато бѣхъ направилъ това прѣдложение въ такава смисълъ, изведнажъ трѣгнаха агитации, че Такевъ иска да изгони турцитѣ изъ Народното Събрание. Не; не желаю да ги изгоня. Такевото прѣдложение гласи, че отъ днесъ до 5 години всѣки е длъженъ да научи българския езикъ, щомъ желае да бжде депутатъ въ Велико или Обикновено Народно Събрание, билъ той мюсюлманинъ, грѣкъ, еврейнъ — безразлично. Моли, за Бога, какво изображаватъ сега тия добри хора, (Сочи къмъ г. г. прѣдставителитѣ мюсюлмани.) които не разбиратъ българския езикъ? Навѣрно ще мислятъ сега, че азъ ги псувамъ, клеветя или оскърбявамъ. А възможно е и така да имъ прѣдадатъ довчера, възможно е да злоупотребяватъ съ тѣхъ и да имъ казватъ: видете ли вие Такевъ какво говори отъ трибуната — той ни оскърбява, той ни псува, той ни клевети, той иска да се унищожатъ училищата ни, джамитѣ ни и т. н. Ако тѣ биха разбирали българския езикъ и биха могли да се обясняватъ свободно, тѣ биха

дошли тукъ и съ едно възмущение биха отблъснали всичкитѣ инсинуации на г. Доспатски, който се явява като водителъ на тази група. Азъ отъ името на тия почтени хора, въ добросъвестността на които не се съмнѣвамъ, отрицавамъ правото на г. Доспатски да прѣдставлява тукъ нѣкаква парламентарна политическа мюсюлманска група. Убѣжденията на тия добри хора не сѣ още убѣждения неговии. Ако той нека нѣкакви смѣтки, ако той има нѣкакви сдѣлки да прави, нека не злоупотребява съ чувствата на тия добри граждани, а така сѣщо нека не говори за тия мюсюлмани, които желаятъ да иматъ миръ и спокойствие съ българския народъ, които желаятъ тукъ да сложатъ коститѣ си, защото има и такива между тѣхъ, които нѣматъ намѣрение да се изселватъ. Не повдигайте негодуването на мюсюлманското население въ България нахъ противъ българското население; не проповѣдайте сепаратизмъ, защото, безспорно, това отъ денъ на денъ ще се увеличава, докато единъ денъ додемъ тукъ да се хванемъ за гупитѣ и като господствующъ елементъ, знайте, че ние ще надвишемъ въ такъвъ случай. Това ние не го желаемъ. Ние сме дали въ продължение на 25 години доказателства, че ние желаемъ равенство, братство и свобода. Това е девизътъ, съ който сме се борили, за да изтъкнемъ тази България; съ този девизъ ще се боримъ, за да стане България единъ елементъ на култура, цивилизация, миръ и тишина въ образована и цивилизована Европа. (Ръкоплѣскания отъ дѣсницата. — Гласове отъ лѣвицата: Браво!)

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Г-да народни прѣдставители! По поводъ на субсидията, която се иска за мюсюлманскитѣ училища, тукъ станаха нѣкои прѣнии, по които считамъ за дългъ да кажа и азъ двѣ думи. Говори се за предложението на мюсюлманскитѣ училища; говори се за бждщето на мюсюлманитѣ въ България. И въпросътъ се сведе въ тия двѣ положения, а именно: какъ се отнасятъ българскитѣ правителства спрѣмо мохамеданитѣ и, послѣ, какво бждще чака мохамеданитѣ въ България.

По първия въпросъ, чини ми се, можемъ спокойно да приемемъ, че откакъ България съществува като независима държава, липията на поведението на всички правителства е била еднаква. Тѣ сѣ се отнасяли справедливо, на дори и благосклонно спрѣмо мюсюлманитѣ граждани. Не само по нашитѣ закони ние сме ги поставили на равно съ другитѣ български граждани, по въ известно отношение сме ги фаворизирали. Обаче, г-да, азъ не искамъ да твърдя, че самъ-тамъ нѣма и кривини, не въ правителствата, като правителства, по въ известни установени порядки. Обаче, тѣзи кривини не се срѣщатъ само въ опѣзи кхтове на България, дѣто прѣобладава мюсюлманския елементъ; тѣ съществуватъ и другагдѣ, защото нашата държава е млада и защото въ нейното устройство има още

пълни кюшета. Допущамъ, че както въ източната, така и въ другитѣ части на българската държава ще има чиновници, които да не стоятъ на висотата на положението си, и допушамъ, слѣдователно, тѣхното поведение да не бѣде по угода на мохамеданитѣ; но ще се съгласите съ мене, че такива екземпляри се срѣщатъ и въ другитѣ части на България. Значи, злото не е нѣщо специфично въ Източна-България, а е общо. Има и друго, ако искате. То е оня роякъ експлоататори, които сж тръгнали по всичкитѣ тъмни кѣтове на България да експлоатиратъ: туку цинцари, тамъ евреи, тамъ ерменци, а нѣкъдѣ и наши българи. Има оплаквания противъ тѣхъ и отъ турцитѣ, но има оплаквания и отъ нашитѣ българи. Правителствата съществуватъ затова, да се стараятъ да прѣмахнатъ тия оплаквания. Въ сжщата смисълъ се стараемъ да дѣйствуваме и ние. Изтъкнахъ това, за да не кажете, че рисувамъ положението розово. Признавамъ слѣдното: че има и тъмни страни, но че тия тъмни страни нѣматъ нищо общо съ въпроса, който ни занимава, а сж присѣщи на цѣла България. Напротивъ — повтарямъ пакъ, — нашата благосклонностъ отива дотамъ, да създава за мюсюлманското население едвали не положение изключително: въ носенето на военната тежоба, въ обособеността на тѣхното гражданско състояние, въ създаването на особени сѣдилища, които да се занимаватъ съ тѣхнитѣ специфични работи, и т. н. Значи, въпросътъ, какъ сж се отнасяли българскитѣ правителства спрѣмо мохамеданитѣ, е въпросъ ясенъ: тѣ отнасяли сж се справедливо, отнасяли сж се добръ и благосклонно.

Слѣдва ли отъ туй, че турското население ще се запази въ България? По този въпросъ можемъ да бждемъ на различни мнѣния. Може нѣкои да мислятъ, че то скоро ще да се изсели, други — много медлено, а трети да вѣрватъ, че една частъ сѣ ще се запази. Това сж перспективи на бжджцето, които ни най-малко не влияятъ на въпроса, който днесъ-закдесъ е поставенъ на масата. Каквото и да е нашето субективно мнѣние за бжджцето на мюсюлманитѣ, това не значи, че ние ще измѣнимъ своето поведение спрѣмо тѣхъ, нѣщо което не сме направили отъ 25 години насамъ. Но чини ми се, че въпросътъ, който повдигна г. Страшимировъ, има своето значение. То е този: трѣбва ли ние нѣкакъ по сѣ присърце да гледаме да запазимъ туку мюсюлманитѣ, да ги привържемъ къмъ страната, да ги приближимъ до нашата култура, или, по чувство на справедливостта, като сме изпѣлили дълга си спрѣмо тѣхъ, оттамъ нататкъ да скръстимъ ръцѣ и да ги оставимъ на произвола на сждбата? Тамъ вече можемъ да се различаваме споредъ това, какъ субективно мислимъ, че ще се развиятъ работитѣ занапрѣдъ, дали турцитѣ ще се изселятъ или не и дали това изселване е едно зло или не. Менѣ ми се чини, че относително бжджцето на турското население, изказанитѣ туку мнѣния не се толкова различаватъ.

Никой не дойде да каже, че се очаква едно бързо, едно внезапно изселване на турското население. По-скоро свеждаха се мнѣнията въ това, че има една тенденция за изселване на мюсюлманитѣ. Фактътъ съществува и ще продължи да съществува. Съ тоя фактъ сме се мирили и ще се миримъ. Това не прѣдставлява мъжнотии, защото и г. Каравеловъ е правъ, дѣто каза, че въ резултатъ, въпрѣки изселването, населението въ България, въ това число и въ околнитѣ населени прѣимушчествено съ мохамедани, не се е намалило. Значи, отъ точка зрѣние економическа, изселването не е било съприжено съ особено чувствителни послѣдствия. Сега, какъ се налага намъ, вслѣдствие на всичко туй. Менѣ ми се чини, че мисълта на г. Страшимирова е нѣкакъ по-приемлива нагледъ и заслужава министерството да обърне внимание на нея. И дѣйствително, ние даваме пари и ще ги даваме. Миналата година г. Каравеловъ самъ прѣдложи 100.000 л., а, както знаете, ти бѣше гладна година. Затова казахме и прѣзъ настоящата година да не кжсаме нищо отъ кредита за училищата. Но да не се ограничаваме само съ даването на паритѣ, а да се взремъ по-близо и въ самитѣ училища и да видимъ тия пари кѣдѣ отиватъ. Трѣбва да се спремъ по възможности да туримъ редъ въ училищата, които, както каза г. Доспатски, не били наредени. Тази идея за мене поне е нова въ тази форма: да създадемъ училище, въ което да възпитаваме млади мюсюлмани за учители въ турскитѣ училища, и въобще да се погрижимъ да сближимъ мохамеданитѣ съ нашата култура. Само г. Страшимировъ ще ми позволи да забѣлѣжа, че нашитѣ държавни гимназии, дѣто българската култура е достъпна на всички, бѣха отворени на младежитѣ мюсюлмани и българскитѣ правителства много се стараеха да привлѣкатъ въ тѣхъ младежи мюсюлмани, но не успѣха. При сѣ това, идеята, хвърлена тѣй академически, може да съблазни мнозина, но азъ не зная доколко тя ще бѣде практична. На всѣки начинъ, едно по-присърце вземане на културнитѣ интереси на турцитѣ би било на мѣстото си и азъ бихъ, дѣйствително, ангажиралъ г. Министра на Просвѣщението да се позанимае съ този въпросъ: дали бихме могли да повдигнемъ културния уровень на турското население и послѣ да постигнемъ идеята, за която говори г. Страшимировъ — културното сближение на турци и българи.

Г-да, ако правимъ всичко това, ние изпълняваме единъ дългъ на справедливостъ. И правимъ не само разумна вътрѣшна политика, но и тънка външна политика. Туку се говори за репресалии. Азъ мисля, че не може да има въпросъ за репресалии, защото мюсюлманското население е българско население, то е поддано на българската държава и ние ще се отнесемъ спрѣмо него споредъ нашитѣ закони, по справедливостъ, независимо отъ това какъ нашитѣ съседни ще се отнесатъ къмъ българитѣ въ вилаетитѣ. Само ако нашитѣ

подданици въ чуждитѣ държави се третиратъ злѣ, ние бихме могли, основани на идеята, която ви се разви, да се отнесемъ тѣй сжщо злѣ съ подданицитѣ на тия държави. Но така, както е поставенъ въпросътъ съ мюсюлманското население, нѣма съмнѣние, че аналогията си нѣма мѣстото. Затова повтарямъ пакъ, че безъ да искаме да го кажемъ явно и открито, ако се отнесемъ справедливо и благосклонно спрѣмо турското население, ние вършимъ актъ на висша, добръ разбрана българска политика. Вие знаете, че ние имаме задачи извънъ прѣдѣлитѣ на България, а прѣдъ видъ на тия задачи, едно тактично поведение спрѣмо другитѣ тукъ елементи ни повдига въ очитѣ на вънпния културенъ свѣтъ — на общественото мнѣние въ тоя културенъ свѣтъ, и то е, което ще заговори пѣкогажъ. Начинътъ, по който ние третираме мюсюлманското население въ България, безспорно, ще повлияе въ полза наша прѣдъ това обществено мнѣние, прѣдъ този културенъ свѣтъ, отъ една страна, а отъ друга страна, това ни дава право да повдигнемъ онзи въпросъ, който зачекна г. Каравеловъ. Не му е тукъ мѣстото отъ моята банка да го повдигамъ, но бждѣте увѣрени, и безъ много думи отъ моя страна, че азъ ще се старая да използвамъ тази наша политика спрѣмо мюсюлманско население въ полза на общобългарскитѣ интереси. Поведението на всички български правителства досега и на всички народни събрания ми даватъ най-доброто оръжие въ ржцѣтъ. Азъ искахъ да изтъкна наново ползата и значението на тая политика и да ви помоля да се не скжнимъ да приемемъ каквото е било прѣдложенето и миналата година. Недѣйте мисли, че съ това се прави пѣкаква дребнава политика, както твърди г. Такевъ. Не, съ това ние правимъ висша политика. Но азъ ще моля нашитѣ другари мюсюлмани да се взратъ внимателно въ всичко, каквото става тукъ, и като се убѣдятъ, че въ България могатъ да намѣрятъ и справедливостъ, и благосклонностъ, нека станатъ тѣ носители на сжщитѣ онѣзи идеи, които тукъ виждатъ, които тукъ вирѣятъ, и извънъ прѣдѣлитѣ на България, тамъ, дѣто живеятъ и наши сънародници и дѣто е желателно да се посѣе малко отъ тѣзи сжщитѣ чувства и идеи въ полза на висшитѣ интереси не само на българитѣ, но, и ще го кажа открито, и на самитѣ наши съсѣди. (Ржкоплѣскане отъ дѣснищата.)

Прѣседателствующъ А. Франгя: Г-нъ Цанковъ има думата. (Д. Цанковъ: Отказвамъ се.) Г-нъ Теню Начовъ има думата. (Т. Начовъ: Отказвамъ се.)

Полагамъ на гласуване § 17, по който има двѣ поправки направени. Първата поправка е на г. Арсениева, който желае, щото да се памали § 17 на 20.000 л. Моля г. г. народнитѣ прѣдставители, които приематъ тази поправка на г. Арсениева, да вдигнатъ ржка. (Нѣколцина вдигатъ.) Народното Събрание не приема.

Г-нъ Цанковъ прави една поправка. (Д. Цанковъ: Отказвамъ се!)

Г-нъ Доспатски желае този кредитъ да се уголѣми на 150.000 л. Ония, които приематъ тази поправка на г. Доспатски, да вдигнатъ ржка. (Единъ вдига.) Народното Събрание не приема. (Гласове: Никой не вдига ржка!) Г-нъ Доспатски вдига.

Полагамъ на гласуване § 17 тѣй, както се прочете отъ г. докладчика, и моля г. г. прѣдставителитѣ, които го приематъ, да вдигнатъ ржка. (Болшинство.) Народното Събрание приема.

Докладчикъ П. Шоповъ: (Чете.)

„§ 18. Помощъ на стари учители и на бждни учителски сѣмства, както и на погребението на починали служаци по просвѣщенето, за 5 м. 833, за 7 м. 1.167, всичко 2.000 л.“

Прѣседателствующъ А. Франгя: Ония г. г. народни прѣдставители, които приематъ § 18, да си вдигнатъ ржката. (Болшинство.) Народното Събрание приема.

Докладчикъ П. Шоповъ: (Чете.)

„§ 19. Помощъ за поддръжане българскитѣ училищни здания въ Анхало, Месежрия, Созополъ, Кавалий и Бургазъ, за 5 м. 3.833, за 7 м. 4.667, всичко 8.000 л.“

Т. Влайковъ: Комисията е вмѣтнала тукъ една прибавка, която е, както се казва, ни въ клинъ, ни въ ржкавъ. Въ едно мѣсто се рѣши, щото държавнитѣ училища въ Бургазъ, Станимака, и даже въ Чепеларе, дѣто дѣйствително не бѣше нужно да се прѣвърятъ училищата отъ 1 септемврий отъ държавни въ общински, а сега г. Воденчаровъ е настоялъ въ комисията, че тамъ като се закри училището въ Бургазъ, тукъ да се прѣдвиди специална помощъ за него. Това е заобикаляне и азъ протестирамъ противъ това желание да се изхитри Народното Събрание. Заради това, като признавамъ, че и миналата година, и тая година се иска, щото училищата въ Бургазъ, Станимака и пр. да останатъ общински, прѣдлагамъ да се закрие и тукъ тая прибавка за помощта на Бургазъ въ параграфа „помощи за поддръжане на училищни здания“, защото, ако трѣбваше да се прибави Бургазъ, трѣбваше и Чепеларе и Станимака.

Министъръ-Прѣседателъ Д-ръ С. Даневъ: Увеличена ли е сумата?

Докладчикъ П. Шоповъ: Да.

Министъръ-Прѣседателъ Д-ръ С. Даневъ: Станимака турено ли е?

Докладчикъ П. Шоповъ: Не е.

Министъръ-Прѣседателъ Д-ръ С. Даневъ: Защо само Бургазъ? Нека се тури и Станимака тогава.

Д-ръ Н. Генадиевъ: Г-да народни прѣдставители! Азъ не зная дали има нужда да говори по-

диръ това, което каза г. Влайковъ. Уголѣмена е цифрата именно да се заобиколи другиятъ параграфъ на бюджета. Понеже се прѣдвиздаше III-класното училище въ Бургазъ да стане общинско, а не държавно, както Станимашкото и Чепеларското, усиля се този параграфъ съ 5.000 л., да може да се даде помощъ на Бургазката община, за да поддържа III-класното си училище. Азъ не бихъ ималъ нищо противъ, държавата да помогне и на Бургазкото училище, толкозъ повече че и азъ искахъ за Станимака и Чепеларе, но мисля, че по този начинъ не се постига цѣльта. Ние трѣбва да бждемъ искрени, и ако правителството мисли, че е допустимо за неговата политика да не бждатъ държавни училищата въ Бургазъ и Станимака, дѣто сж гръцки центрове, и Чепеларе, дѣто е погранично мѣсто; ако това нѣщо е направено само съ желание за економии, безъ да се погледне по-тѣсно на въпроса; ако правителството е убѣдено, че държавата нѣма нужда да даде помощъ на тия училища, — нѣма смисълъ да се прибавятъ 5.000 л., или не знаа точно колко, мисля 5.000 л. само за Бургазъ. Но, ако правителството се е съгласило да се увеличи този фондъ, азъ бихъ помолилъ г. Министърътъ на Просвѣщеніето да иска тогава още по-голямо усиляване, за да може да се даде съразмѣрна помощъ и на Станимака, и на Чепеларе.

Министъръ-Прѣседателъ Д-ръ С. Даневъ: Може да се приеме да си остане сумата 8.000 л., но да се прибави Станимака и Чепеларе.

Д-ръ Н. Генадиевъ: Тогава пакъ ще отидатъ само за Бургазъ, защото...

Министъръ Х. Тодоровъ: Г-да! Училищата въ Бургазъ, Чепеларе и Станимака още миналата година е рѣшено да останатъ на общинитѣ. Въ Бургазъ дѣвическото и основнитѣ училища, въ Станимака дѣвическото и основнитѣ, както и мъжкото III-класно въ Чепеларе се поддържатъ отъ държавата. Менѣ ми се струва, че щомъ миналата година е имало такова рѣшение, то и тази година може да си остане сѣщото рѣшение. Въ бюджетарната комисија, дѣйствително, по прѣдложението на Бургазкия народенъ прѣдставителъ г. Воденчаровъ, понеже не можѣ да се прокара Бургазкото училище за държавно, прокара се въ този параграфъ една сума 5.000 л. за Бургазъ. Азъ се противихъ, и сега, ако Народното Събрание отхвърли тази сума, азъ нѣма да имамъ нищо противъ.

Д-ръ П. Ношковъ: Г-да прѣдставители! За четиритѣ мѣсеца, именно за септемврий, октомврий, ноемврий и декемврий, въ бюджета за текущата 1902 г. на Бургазката градска община нѣма прѣдвиденъ параграфъ, за да се поддържа III-класното училище. (Министъръ Х. Тодоровъ: Тѣ знаатъ отъ миналата година още.) Тази именно е причи-

ната, по която г. Воденчаровъ е настоялъ да се вмѣкнатъ още 5.000 л. въ този параграфъ, за да може да се поддържа докрая на текущата година Бургазкото III-класно училище, а пакъ отъ идущата година, разбира се, Бургазката градска община ще прѣдвиди надлежни кредитъ, за да може да го поддържа.

Т. Влайковъ: Отлагатъ отъ година на година!

Ц. Таслаковъ: Ама тукъ нѣма да станемъ на едни майка, а на други мащеха!

Д-ръ П. Ношковъ: Азъ нѣмамъ нищо противъ това, г-да народни прѣдставители, да се увеличи този параграфъ и за училищата въ Станимака и Чепеларе. Ето защо, въ противенъ случай, Бургазката община ще се намѣри въ трудно положение, защото нѣма кредитъ прѣдвиденъ въ бюджета си, за да поддържа училището си прѣзъ мѣсецитѣ септемврий, октомврий, ноемврий и декемврий. Това е причината.

П. Каравеловъ: Азъ бихъ се съгласилъ съ това, но Вие, който настоявате само за тая година, ще дадете подписъ, че Вие ще плащате за идущата година. (Смѣхъ.)

Д-ръ П. Ношковъ: Естествено, държавата като не го поддържа, общината ще го поддържа.

П. Каравеловъ: Защото искате да излъжете тая година да вземете помощъ, та догодина пакъ ще излъжете и ще кажете: аллахъ керимъ. Ако дойде общината съ подписъ, че догодина вие ще отговаряте, азъ ще гласувамъ.

Д-ръ П. Ношковъ: Народното Събрание ще има прѣдъ видъ това, което казваме ние.

П. Каравеловъ: Знаа какъ лъжатъ.

Докладчикъ П. Шоповъ: Едно не забравяйте, че това е за поддържане на училищни здания.

Д-ръ Н. Генадиевъ: Прѣди всичко бюджетътъ лъже, защото за здания е прѣдвидено, а нѣма да отиде за здания.

П. Каравеловъ: Така щото, ако дѣйствително обѣщае, че догодина ще го поддържате, ще поддържамъ да се отпусне помощъ.

Д-ръ П. Ношковъ: Ние щемъ-нещемъ трѣбва да се подчинимъ на рѣшението на Народното Събрание.

П. Каравеловъ: Вие сте готови по-скоро да закриете училището, отколкото помощъ да дадете.

Д-ръ П. Ношковъ: Нѣма да се закрие, г-нъ Каравеловъ, и азъ апелирамъ къмъ патриотизма на по-

читаемото Народно Събрание да се съгласи. Бюджетарната комисия много добръ е обсъдила този въпрос и е прѣдвидила 5.000 л.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: А-ха, обсъдила!

Ц. Таслаковъ: Сега, г-да народни прѣдставители, вие виждате, че градовце като Станимака и Чепеларе се лишиха отъ тоя кредитъ, а за Бургазъ, който е голѣмъ градъ и може да си поддържа такова училище, прѣдвизждате помощъ. Това е просто несправедливо! То е лична политика, а лична политика е недостойно въ Народното Събрание да се прави.

Д-ръ П. Ношковъ: Не лична политика: Бургазъ има значение за цялата българщина!

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Има направена една поправка отъ г. Влайкова: да се остави § 19 както е въ бюджета, безъ добавката, направена отъ комисията, и моля ония г. г. прѣдставители, които приематъ тази поправка, да си вдигнатъ ржката. (Болшинство.) Народното Събрание приема тази поправка.

П. Каравеловъ: Азъ съмъ убѣденъ, че Пловдивъ на това основание никога не е плащалъ пари.

Докладчикъ П. Шоповъ: (Чете.)

„§ 20. Помощъ на българската драматическа трупа въ Станицата, врѣмenni, за 5 м. 25.000 л., за 7 м. 35.000 л., всичко 60.000 л.“

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Полагамъ на гласуване § 20 и моля онии г. г. прѣдставители, които го приематъ, да си вдигнатъ ржката. (Болшинство.) Народното Събрание приема.

Докладчикъ П. Шоповъ: (Чете.)

„§ 21. Помощъ на Българското книжовно дружество и за издаване отъ сѣщото „Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина“, за 5 м. 10.000, за 7 м. 14.000, всичко 24.000 л.“

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Полагамъ на гласуване § 21 и моля онии г. г. прѣдставители, които го приематъ, да си вдигнатъ ржката. (Болшинство.) Народното Събрание приема.

Докладчикъ П. Шоповъ: (Чете.)

„§ 22. Помощъ за доизкарване и поправка общински училищни здания, за 5 м. 4.166, за 7 м. 5.834, всичко 10.000 л.“

С. Лафчиевъ: (Отъ трибуната.) Г-да народни прѣдставители! Азъ искамъ да говоря по кредита, прѣдвиденъ въ § 22 отъ бюджета на Народно Просвѣщение, а именно, за помощта за доизкарване и поправяне общинскитѣ училищни здания.

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Искате по-голѣмъ кредитъ ли?

С. Лафчиевъ: Да. Азъ искамъ да посоча мотиви, по които искамъ да се увеличи кредитътъ. (Глъчка.)

Министъръ Х. Тодоровъ: Съгласявамъ се, по пари нѣмаме.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Какъ е възможно това! Вие можете да не давате кредитъ, то е друго нѣщо, но трѣбва да чувате човѣка. (Глъчка.) Г-нъ Узуновъ! Нѣма ли нужда отъ мотиви? Ще говори човѣкътъ. Какъ тъй?

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Моля тишина, г-да народни прѣдставители, защото по този начинъ се губи врѣме.

С. Лафчиевъ: Г-да народни прѣдставители! Въ чл. 55 отъ закона за народното просвѣщение е прѣдвидено слѣдующето нѣщо: „Министерството на Народното Просвѣщение отпуща помощи за постройки и поправки на училищни здания.“ За да удовлетвори общото желание на болшинството, азъ ще гледамъ да бъда колкото е възможно по-късътъ. Азъ ще изложа слѣдующитѣ данни: отъ 1892/1893 г. досега тѣзи помощи, прѣдвизждани въ бюджета на Министерството на Народното Просвѣщение, сѣ вървѣли въ слѣдующия размѣръ. Въ 1892/1893 г. е било прѣдвидено въ този параграфъ сумата 500.000 л.; въ 1893/94 г. — 800.000 л.; въ 1894/95 г. — 300.000 л.; въ 1895/96 г. — 300.000 л.; въ 1896/97 г. — 300.000 л.; въ 1897/98 г. — 260.000 л.; въ 1898/99 г. и 1899/1900 г. — не се прѣдвизждатъ; по-миналата 1900/1901 г. — 20.000 л.; миналата 1901/1902 г. — 50.000 л.; а сега се прѣдвизжда — 10.000 л. (Д-ръ Н. Геннадиевъ: За да артишатъ за банкети.) Азъ мисля, г-да народни прѣдставители, че тази сума, която е прѣдвидена, е прѣдизначена за поддържане и за поправка на общинскитѣ народни училища. За да видимъ дали дѣйствително въ България народнитѣ училища иматъ нужда отъ такава помощъ и, ако иматъ такава нужда, ще може ли тази нинѣшна сума, 10.000 л., да я удовлетвори, ще можете да си съставите понятие отъ слѣдующитѣ данни, които ще имамъ честъ да прѣдстави. Отъ това можете да си съставите понятие, каква е картината, която прѣдставяватъ отъ себе си зданията, въ които се помѣщаватъ нашитѣ основни училища, и по тѣзи данни съдѣте дали заслужава да се даде по-голѣма помощъ или не. Ако заслужава по-голѣма помощъ, уголѣмѣте цифрата въ тоя параграфъ, ако не, намалѣте я уголѣмѣява. Споредъ статистиката за учебната 1898/99 г. въ България е имало всичко 3.111 народни основни училища, които сѣ помѣщавали въ 3.212 отдѣлни здания. Отъ тѣхъ 2.928 сѣ били общински, а 284 сѣ били частни здания, слѣдователно, има здания взети подъ наемъ за училища. Но, за да можемъ да съдимъ тѣзи училищни здания доколко

отговарят на своите нужди, азъ ще видя колко отъ тѣхъ сж общински, колко отъ тѣхъ сж частни: отъ 306 градско-общински училища, които се помѣщаватъ въ 347 здания, 293 се помѣщаватъ въ общински здания, а 54 въ частни здания; а отъ 2.865 селски общински училища 2.635 сж се помѣщавали въ общински здания, а 230 — въ частни здания, или изобщо 2.928 общински и 284 частни. Обаче, за да можемъ да видимъ отъ общинскитѣ здания дали всички сж градени за училища или не и да можемъ по това да си съставимъ понятие дали тѣ отгорятъ на своето назначение или не, статистиката ни дава слѣдующитѣ данни. Отъ всички градски училища 243 сж сградени специално за училища, а не-граденитѣ за училища сж 104; отъ селскитѣ училища 2.170 сж градени специално за училища, а 695 не сж градени за училища — или изобщо 2.413 училища сж градени специално за училища и 796 не сж градени за училища. Тѣй че, отъ всички здания, въ които сега се помѣщаватъ училища, излиза, че около 25 % не сж градени за училища. Тази е обща цифра. (Министъръ Х. Тодоровъ: Това е много!) Чакайте по-нататкъ! Отъ тѣзи общински училища, обаче, има нѣкои, които сж били приспособени за училища; не сж градени по планъ за училища, а сж приспособени за училища. Споредъ статистиката, която имаме отъ градскитѣ училищни здания, градени сж по планъ 171, а сж градени безъ планъ 176; отъ селскитѣ училища 1.028 сж градени по планъ, а 1.837 сж градени безъ планъ — въ процентъ взето: градски, направени по планъ, се падатъ 49.28%, а безъ планъ — 50.72%; селски: 35.88% по планъ, а безъ планъ — 64.12%. Изобщо взето, излиза, че 1.199 училища сж градени по планъ, а 2.031 безъ планъ, а въ процентъ взето, ще получимъ: 37.33% градени по планъ, а 62.67% — безъ планъ. Отъ тия данни вие виждате, какъ се обрисова положението: около половината отъ градскитѣ и $\frac{1}{3}$ отъ селскитѣ училищни здания сж съградени по планъ и нарочно за училища, а останалитѣ не сж градени по планъ.

За да можете да схватите тѣзи училищни здания доколко отговарятъ на своето назначение, ще ви дамъ и данни отъ какъвъ материалъ сж тѣ съградени. По материала, отъ който сж съградени, училищнитѣ здания се раздѣлятъ на 4 категории: Първо, училища построени отъ калъ, прѣте, земя и др., съ една дума, съ най-проста конструкция; отъ тѣхъ имаме градски 3, селски — 402 здания, изобщо — 405 училища, които съставляватъ 13.83%; второ, здания построени съ дървенъ материалъ (проста паянта): градски — 81, селски — 1.482, всичко 1.509 или 51.54%; трето, училища построени отъ кирпичъ и тухли (обикновена паянта): градски — 63, селски — 523, общо 586 или 20.01%; четвърто, построени отъ камѣкъ, тухли (слѣдователно, здания солидни): градски — 146, селски — 282, всичко 428 или 14.63%. Отъ тѣзи 4 категории здания вие виждате, че само послѣднитѣ двѣ категории могатъ да се взематъ като училища, които

отговарятъ на своето назначение, а тѣ съставляватъ 20%—35% отъ всичкитѣ училища. Слѣдователно, около 35% отъ сега съществующитѣ училищни здания отговарятъ на своето назначение, а останалитѣ не отговарятъ на своето назначение.

За да имате по-пълно понятие за картината, която прѣдставляватъ училищнитѣ здания, считамъ за нужно да прибавя още и слѣднитѣ данни, които нека послужатъ като послѣдна щриха, на печалната картина, която прѣдставляватъ училищнитѣ здания, за да можете да си съставите пълно понятие за състоянието на тия здания. Думата ми е за стойността на всѣко училищно здание. Азъ ще посоча послѣдователно каква цѣна прѣдставляватъ отъ себе си зданията. Вие ще намѣрите, че има здания, които струватъ до 100 л., а каква сграда може да се направи съ 100 л., вие може да си прѣдставите. До 100 л. има 44 здания; здания, които струватъ отъ 101—200 л., има 99; здания отъ 201—300 л. — 113; отъ 301—400 л. — 109; отъ 401—500 л. — 148; отъ 501—750 л. — 158; отъ 751—1.000 л. — 381; отъ 1.001—1.500 л. — 223; отъ 1.501—2.000 л. — 333; отъ 2.001—3.000 л. — 260; отъ 3.001—4.000 л. — 175; отъ 4.001—5.000 л. — 141; отъ 5.001—7.500 л. — 160; отъ 7.501—10.000 л. — 224; отъ 10.001—15.000 л. — 128; отъ 15.001—20.000 л. — 84; отъ 20.001—50.000 л. — 115, а повече отъ 50.000 л. има всичко на всичко 33 училища. Тѣй че, отъ всички 2.928 училища, както сж тѣ разпрѣдѣлени, ако вземемъ да разглеждаме цифритѣ, ще намѣримъ, че училища, които струватъ по-долу отъ 300 л., има всичко 256, а тѣ съставляватъ 8.7% отъ общото число; училища, които струватъ по-долу отъ 400 л., сж 365 училища, които съставляватъ 12.46%; по-евтини училища отъ 500 л. сж 512, които съставляватъ 17.51%; по-долу отъ 750 л. сж 670 училища или 22.91%; по-долу отъ 1.000 л. сж 1.051 училища или 35.92%; по-долу отъ 1.500 л. сж 1.274 училища или 43.54% и т. н. Ще спра по-нататкъ да ви привеждамъ цифри, за да не ви отежаваатъ. Тѣзи вѣрни цифри сами говорятъ много краснорѣчиво зарадъ себе си. Вие ще се съгласите съ мене, че колкото евтини да строимъ зданията, едно сносно здание въ село не може да коства по-долу, по-евтино отъ 1—2.000 л., а въ градъ — не по-малко отъ 5.000 л. Ако вземемъ този minimum за основа, тогава ние ще намѣримъ слѣдующето, — че въ градоветѣ училищни здания по-евтини отъ 5.000 л. имаме 94, или отъ 293 градски училища 94 сж по евтини отъ приетия minimum, а останалитѣ сж по-скѣпи. Слѣдователно, отъ 300 градски училищни здания приблизително 100 сж по-евтини отъ приетия minimum. А въ селата отъ 2.635 училища 1.546 сж по-евтини отъ 2.000 л. Азъ вѣрвамъ, че тази картина е достатъчно ясна и краснорѣчива, за да ви обрисова положението, въ което се намѣрватъ нашитѣ основни училища.

Г-да, не искамъ да ви говоря голѣми думи и красиви фрази, обаче, ако бихме имали право да искаме хигиенически тюрми, не по-малко право

народното прѣдставителство има да иска, щото храмоветѣ на науката, храмове, въ които се възпитава българската младежъ, залогътъ за бѣдѣнето на България, да бѣдатъ най-напрѣдъ и най-добру построени. Съгласѣте се, че въ това отношение общинитѣ... (П. Каравеловъ: Когато се прѣцѣнява 100 л., прѣцѣнка ли е направено на училището или е струвало толкова училището?) Прѣцѣнка. Тѣ сѣ статистически данни направени споредъ послѣдната статистика отъ 1898—1899 г. Азъ не съмъ я правилъ, така щото не мога да бѣда по никакъвъ начинъ упрекнуть въ пристрастие, въ единъ или въ другъ смисълъ. Азъ ще направя прѣдложенieto си, за да бѣда по-късѣ.

Г-да народни прѣдставители! Общинитѣ сѣ ви паги разчитали на една каква да е помощъ отъ държавата при построяването на училищнитѣ си здания. Ако държавата не даде помощъ на общинитѣ, тѣ не се рѣшаватъ да почнатъ постройката на своитѣ здания; държавата трѣбва да дойде въ това отношение на помощъ на общинитѣ. Послѣднитѣ години ако бѣха нещастни за държавата, за нейното финансово положение, и ако бѣше се съкратилъ този кредитъ въ бюджета до извѣстенъ minimum, азъ мисля, че сега има възможность да се усили този кредитъ. Франция направи единъ заемъ на повече отъ 500.000.000 л., за да даде помощъ на своитѣ общини, за да построятъ свои училища. Азъ мисля, България не трѣбва да се скъпи за нѣколко десетки хиляди лева. По-оня день, когато гледахме бюджета на Министерството на Външнитѣ Работи, видехме, че гласувахме една сума отъ 40.000 л., помощъ за черкви и джамии; тѣ сѣ богоугодни заведения, но видехме, че тѣ иматъ свои приходи, свои имущества. Въ България има около 800 черкви и около 1.300 джамии; ако на около 3.000 богоугодни заведения, съ свои собствени приходи, държавата бѣше толкова щедра да имъ даде помощъ отъ 40.000 л. за поддръжане на благолѣшието на Вожитѣ храмове, азъ мисля, че народното прѣдставителство нѣма да бѣде несправедливо, нѣма да бѣде на едни учрѣждения майка, а на други мащеха, щедро къмъ Вожитѣ храмове, а не щедро къмъ храмоветѣ на науката; азъ бихъ желалъ, поне и къмъ тѣхъ да бѣде толкова щедро, колкото е къмъ първитѣ. Та, азъ бихъ желалъ, поне такава сума, каквато е вече прѣдвидена за помощъ на черквитѣ и джамии, а за идущата година желалъ бихъ тогава г. министърътъ да вземе прѣдъ видъ тия мои заявления и да даде единъ импулъсъ на общинитѣ да попълнятъ тази празнина. Съ това ще свърша, като надѣвамъ се, че бѣхъ доста късѣ и си изгълнихъ обѣщанието.

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Полагамъ на гласуване. Г-нъ Лафчиевъ прави една поправка: той иска да се увеличи § 22 на 40.000 л. Моля ония г. г. народни прѣдставители, които приематъ тази поправка, да си вдигнатъ ржката.

П. Каравеловъ: Азъ искахъ думата!

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Имате думата.

П. Каравеловъ: Това, което говори прѣдговорившиятъ г. Лафчиевъ, има голѣмо значение. Азъ да ви кажа, лично повече симпатизирамъ, държавата да поеме върху себе си постройката на училищата, но да ги не поддръжа постоянно. Знаете, въ румелийския уставъ имаше една благородна черта, която ние не взехме: която община почне да построява училище, държавата се задължаваше да вземе върху си половината разности по постройката. И благодарение на това можеше да се построятъ добри училища. Затова сега азъ бихъ желалъ, съвсѣмъ да отхвърлимъ тѣзи жалки 10.000 л., или да туримъ по-голѣма сума. Но за въ бѣдѣнето трѣбва да се мѣчимъ да наредимъ така, щото поддръжката на училищата да остане на общината, а пѣкъ ние да строимъ училищата.

П. Таслаковъ: Съгласѣте се поне на 30.000 л. — 10.000 л. нафора ли ще даваме?

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Полагамъ на гласуване § 22. Най-напрѣдъ поправката на г. Лафчиева, който желае да се увеличи този параграфъ съ 30.000 л. и да стане 40.000 л. Моля ония г. г. народни прѣдставители, които приематъ тази поправка, да си вдигнатъ ржката. (Меншинство.) Събранието не приема.

Полагамъ на гласуване § 22 тѣй, както се докладва отъ г. докладчика, и моля ония г. г. народни прѣдставители, които го приематъ, да си вдигнатъ ржката. (Болшинство.) Събранието приема.

Докладчикъ П. Шоповъ: (Чете.)

„Глава VI.

Книжовни предприятия и научни издирвания.

§ 23 не се прѣдвижда. (Чете.)

„§ 24. За купуване и поддръжане книги, вѣстници, списания и разности по тѣхното прѣнасяне, както и за печатане каталогитѣ и бюлетинъ за депозиранитѣ книги за библиотекитѣ и музеитѣ въ София и Пловдивъ, за 5 м. 6.291, за 7 м. 8.809, всичко 15.000 л.“

П. Каравеловъ: Тая нещастна наша народна библиотека като че нѣкое проклетие лежи на нея. Сѣ намаляватъ кредита и. Персоналътъ струва 35.000 л., а книги не се изписватъ. Че това е една подигравка! Азъ бихъ желалъ тукъ да станатъ много работи. Общитѣ библиотеки въ Княжеството, а особено въ София, да се сговорятъ кои книги да се изписватъ: Статистиката, Висшето училище и т. н. Но съ такъвъ дребенъ кредитъ това нѣщо не може да се направи, и ще бѣде срамътъ. Ако харчимъ 35.000 л. за персоналъ, то трѣбва да харчимъ и пари за изписване на книги; ако не, просто да изпѣдимъ персонала и да заключимъ библиотекитѣ. Защото всички говорятъ, че това трѣбва да се работи, онова трѣбва да се работи, ама безъ книги какъ ще се работи. А най-

елементарните работи няма във нашата библиотека. Тя е била щастлива само във 1884 г., когато азъ за 50—60.000 л. книги изписахъ изведнажъ; оттогава се я каратъ така. Това е всичко. Само да се харчатъ пари за библиотеки, които обикновено се случва да изкрадватъ или изгубватъ книгите. Така щото, библиотеките сж въ ужасно положение. Азъ бихъ молилъ, кредитътъ да се увеличи поне на 25.000 л. (Министъръ Х. Тодоровъ: Въ Ваше време е билъ 17.000 л. този кредитъ, а сега искате 25.000 л.!) Азъ, когато съмъ ималъ случай, съмъ тургалъ много повече. Азъ мога да ви посоча, че тамъ всѣка година се изписватъ едни и сѣщи книги. Това прави Висшето училище. Сентъ-Бюфъ, наир., ще го изпишатъ въ нѣколко екземпляра. Какъ ги купуватъ и какво ги правятъ тия книги, не зная. Цѣлото библиотечно отдѣление въ министерството трѣбва да се нареди по-добрѣ. Ако изписватъ книги по економия, непрѣмънно ще изпишатъ само „Journal de l'économiste“; ако изписватъ френски книги, непрѣмънно ще изпишатъ „Revue des deux mondes“; ако ли изписваме руски книги, непрѣмънно ще се изпише „Вѣстникъ Европы“. Трѣбва да наредимъ една комисия, която да нареди тия библиотеки, да не изписватъ едни и сѣщи книги. Азъ бихъ молилъ, кредитътъ да се увеличи и да се назначи една комисия, за да се види, какъ да се наредятъ тия книги, за да се знае какъ да се търси. Едни библиотеки да изписватъ едни книги, други — други книги и по такъвъ начинъ да можемъ да имаме всички книги, които сж потребни. Външните работи едни ще изписва, правосъдието — други. Та азъ бихъ молилъ, първо, този кредитъ да се увеличи на 25.000 л. и, второ, сериозно да се заемемъ съ нареджането на библиотеките.

М. Такевъ: Г-да прѣдставители! Азъ одевѣ казахъ, че дрѣ думи ще кажа. Менѣ ми прави впечатление всѣкога въ нашия бюджетъ слѣдующето положение: $\frac{3}{4}$ отъ сумитъ въ бюджета ги прѣдвиждаме за персоналъ, а $\frac{1}{4}$ за материални разходи. И азъ ви посочихъ на едно министерство, на Министерството на Търговията и Земледѣлието. Какво виждаме и тукъ? За Софийската народна библиотека 26.325 л. се прѣдвиждатъ за персоналъ; за Пловдивската библиотека се прѣдвиждатъ 10.040 л. за персоналъ: за директори, поддиректори, волнонаемни учители, секретари, писари и пр. Всичко 36—37 хиляди лева се отпускатъ за чиновници въ библиотеките. Какво се отпуска обаче за книги? Слушайте! За купуване и подвързване книги, вѣстници, списания и разноси по тѣхното прѣнасяне, както и за печатане каталогите и бюлетени за депозираните книги за библиотеките и музеите въ София и Пловдив — 15.100 л. На 37.000 л., които се отпускатъ за персоналъ, даваме 15.000 л. за купуване на книги, за подвързия, за прѣнасяне отъ странство, за каталози и пр. Значи, за да оползотворимъ 15.000 л.,

харчимъ 40.000. Има ли логика, има ли нѣкаква мисль, г-нѣ министри? (Министъръ Х. Тодоровъ: Още каталози няма.) Тия директори и поддиректори на какво директорствуватъ? Ако отидете въ Народната библиотека, не можете да намѣрите най-елементарните работи. (Министъръ Х. Тодоровъ: Значи, трѣбва да има персоналъ!) Персоналъ не трѣбва, ами книги трѣбватъ. Менѣ ми се струва, г-да прѣдставители, че този параграфъ отъ 15.000 л. трѣбва да се покачи най-малко, най-надолна рѣка поне на сумата, която се дава за персоналъ. Инакъ, ще бждемъ смѣшни. За да оползотворимъ 1.000 л., ще хванемъ чиновници за 5.000 л. Азъ прѣдлагамъ да се увеличи параграфътъ отъ 15.100 л. на 40.000 л.

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Полагамъ на гласуване най-напрѣдъ поправката, направена отъ г. Каравелова, която е: да се увеличи сумата на § 24 отъ 15.100 на 25.000 л. Моля ония г. г. народни прѣдставители, които приематъ тази поправка, да си вдигнатъ ржката. (Меншество.) Народното Събрание не приема.

Полагамъ на гласуване втората поправка — на г. Такева, която е: да се увеличи сумата по § 24 отъ 15 на 40.000 л. Моля ония г. г. народни прѣдставители, които приематъ тази поправка, да си вдигнатъ ржката. (Меншество.) Народното Събрание не приема.

Полагамъ на гласуване § 24 тѣй, както се прочете отъ г. докладчика. Моля ония г. г. народни прѣдставители, които приематъ § 24 тѣй, да си вдигнатъ ржката. (Болшинство.) Народното Събрание приема.

Докладчикъ П. Шоповъ: (Чете.)

„§ 25. За събиране, откупуване и прѣнасяне старини; възнаграждение на частните издирвачи; разходи по археологически издирвания, разкопки, сборки и др.; за пазене, ограждане и поддръжане откритите поподвижни старини и възнаграждение на пазачите имъ; за фотографически и други художествени репродукции; за купуване разни видове народни носии и накити, както и за изпращането имъ на изложението въ Петербургъ, за 5 м. 6.250, за 7 м. 8.750, всичко 15.000 л.“

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Които приематъ § 25 тѣй, както се прочете отъ г. докладчика, да си вдигнатъ ржката. (Болшинство.) Народното Събрание приема.

Докладчикъ П. Шоповъ: (Чете.)

„Глава VII.

Разни разходи.

§ 26. За издържане на пенсионерите въ пансионъ при Варненската дѣвическа гимназия, за 5 м. 5.625, за 7 м. 7.875, всичко 13.500 л.“

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Моля ония г. г. народни прѣдставители, които приематъ § 26 тѣй, както се прочете отъ г. докладчика, да си вдигнатъ ржката. (Болшинство.) Народното Събрание приема.

Докладчикъ П. Шоповъ : (Чете.)

„§ 27. За погашение и лихви на Българската Народна Банка по ипотеката на купеното за Софийската народна библиотека здание, врѣмении, за 5 м. 8.334, за 7 м. 11.666, всичко 20.000 л.“

Прѣседателствующъ А. Франгя : Моля ония г. г. народни прѣдставители, които приематъ § 27 тѣй, както се прочете отъ г. докладчика, да си вдигнатъ ржката. (Болшинство.) Народното Събрание приема.

Докладчикъ П. Шоповъ : § 28 не се прѣдвижда. (Чете.)

„§ 29. За непрѣвидени разходи, врѣмении, за 5 м. 1.250, за 7 м. 1.750, всичко 3.000 л.“

Прѣседателствующъ А. Франгя : Моля ония г. г. народни прѣдставители, които приематъ § 29 тѣй, както се прочете отъ г. докладчика, да си вдигнатъ ржката. (Болшинство.) Народното Събрание приема.

Докладчикъ П. Шоповъ : (Чете.)

„Глава VIII.

§ 30. За запазенъ фондъ, за 5 м. 8.334, за 7 м. 11.666, всичко 20.000 л.“

Прѣседателствующъ А. Франгя : Моля ония г. г. народни прѣдставители, които приематъ § 30 тѣй, както се прочете отъ г. докладчика, да си вдигнатъ ржката. (Болшинство.) Народното Събрание приема.

Докладчикъ П. Шоповъ : (Чете.)

„Глава IX.

Разни дъгове.

§ 31. За възнаграждение на членоветъ отъ комисиятъ, които прѣглеждатъ и прѣвѣняватъ писменитъ работи отъ държавнитъ изпити на основнитъ учители, споредъ разпрѣдѣлението на министерството и възнаграждение на комисиятъ по разглеждане на правилницитъ и законопроектитъ споредъ разпрѣдѣлението на самитъ тѣхъ, за 7 м. 2.000, всичко 2.000 л.“

Д. Драгиевъ : Азъ мисля, че въ комисията не се прие тая сума.

Докладчикъ П. Шоповъ : Разисквахме го и се прие.

Д. Драгиевъ : По-напрѣдъ сумата е била 1.000 л. Доколкуто помня, г. министърътъ въ бюджетарната комисия поиска увеличението на тая сума, защото щѣли да се изучаватъ нѣкакви проекти, щѣли да се назначаватъ нѣкакви чиновници отъ тукъ, отъ Софии, отъ разнитъ министерства, за изучаването на нѣкои нѣща. Доколкуто помня, исканото увеличение се отхвърли, защото нашитъ закони не позволяватъ да се даватъ двѣ възнаграждения на чиновницитъ. Въ първото заседание на комисията даже рѣшихме да се поискатъ ония добавъчни възнаграждения, които сѣ дадени на чиновницитъ и трѣжитъ комисия по десетъка, защото законътъ забранява та-

кива добавъчни възнаграждения да се даватъ. И азъ сега не знамъ отдѣ се явява това увеличение. Прѣдагамъ да остане старата сума 1.000 л. Чиновници! Патриотизъмъ! Получаватъ дѣ да си е заплати, и да имъ се дава възнаграждение въпрѣки закона!

Министъръ Х. Тодоровъ : Може да бждатъ и нечиновници!

Прѣседателствующъ А. Франгя : Полагамъ на гласуване поправката на г. Драгиева, която е: да се приеме § 31 на сума 1.000 л. Моля ония г. г. народни прѣдставители, които приематъ тази поправка на г. Драгиева, да си вдигнатъ ржката. (Меншинство.) Народното Събрание не приема.

Който приематъ § 31 тѣй, както се прочете отъ г. докладчика, на сума 2.000 л., да си вдигнатъ ржката. (Болшинство.) Народното Събрание приема.

Докладчикъ П. Шоповъ : (Чете.)

„§ 32. За погашение и лихви на Българската Народна Банка по ипотеката на купеното за Софийското V-класно дѣвическо училище здание въ Ючъ-Бунаръ, врѣмении, за 7 м. 5.922, всичко 5.922 л.“

Прѣседателствующъ А. Франгя : Моля ония г. г. народни прѣдставители, които приематъ § 32 тѣй, както се прочете отъ г. докладчика, да си вдигнатъ ржката. (Болшинство.) Народното Събрание приема.

Докладчикъ П. Шоповъ : (Чете.)

„§ 33. За изплащане залозитъ на лицата, злоупотрѣбени отъ бившии поддиректоръ на Пловдивската библиотека А. Такала, за 7 м. 1.305, всичко 1.305 л.“

Прѣседателствующъ А. Франгя : Моля ония г. г. народни прѣдставители, които приематъ § 33 тѣй, както се прочете отъ г. докладчика, да си вдигнатъ ржката. (Болшинство.) Народното Събрание приема.

Т. Влайковъ : Този господинъ не е ли ималъ гаранции, не може ли да му се одържи отъ гаранцията?

Министъръ Д-ръ А. Радевъ : Ималъ е, но трѣбва да не е достигнала гаранцията.

Т. Влайковъ : По поводъ на това нека г. министърътъ да вземе прѣдъ видъ, щото и въ другитъ учрѣждения, като напр. въ музея, дѣто има директори или началници или ржководители, на тѣхъ поне да се взема достатѣчна гаранция, за да взима такива злоупотрѣбени пари отъ гаранцията. Въ всѣки случай да се взема по-голъма гаранция, та ако направятъ злоупотрѣблени, да има отдѣ да се задържатъ злоупотрѣбенитъ суми.

Докладчикъ П. Шоповъ : (Чете.)

„§ 34. За изплащане повече извършенитъ отъ Кеанофонъ х. Петровъ работи по мобилировката на Русенската държавна гимназия, съгласно протокола на комисията, врѣмении, за 7 м. 3.368 л.“

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Които приематъ § 34, както се докладва отъ г. докладчика, да си вдигнатъ ржката. (Болшинство.) Народното Събрание приема.

Докладчикъ П. Шоповъ: (Чете.)

„§ 35. За изплащане присъденитъ върху държавното съкровище суми заедно съ лихвитъ и разноситъ по процеситъ, врѣмenni, за 7 м. 24.330 л.“

Сумата е била 23.950 л. Но имаме двѣ писма отъ Министерството на Финанситъ, съ които се иска да се прибавятъ и още двѣ суми, които възлизатъ на 380 л., и въ такъвъ случай цѣлата сума става 24.330 л.

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Полагамъ на гласуване § 35 и моля ония г. г. народни прѣдставители, които го приематъ заедно съ прибавката, която прави г. докладчикътъ, да си вдигнатъ ржката. (Болшинство.) Народното Събрание приема.

Докладчикъ П. Шоповъ: (Чете.)

„§ 36. За изплащане стари дългове“) 19.555 л.“

1) На Софийското градеко общинско управление:

1. За смѣтъ въ зданието на г-жа Ангелова, служаще за помѣщение на министерството, прѣзъ 1897, 1898 и 1899 г. по 10 л. годишно	30.—
2. За вода въ зданието на сжщата, за врѣме отъ 1/I до 1/X 1900 г.	30.—
3. За вода и смѣтъ въ зданието на Бр. Спасови, въ което се помѣщава частъ отъ Софийската дѣвическа гимназия прѣзъ 1897 и 1898 г.	159.35
4. За вода въ зданието на Софийския дѣвически пансионъ прѣзъ 1899 г.	45.20
5. За сжщата цѣлъ на сжщия пансионъ прѣзъ 1900 г.	27.20
6. За сжщата цѣлъ на сжщия пансионъ въ друго здание за 1900 г.	58.—
7. За сжщата цѣлъ въ зданието на Градинарова, служаще за Софийска мъжка гимназия въ Ючъ-Бунаръ, прѣзъ 1899 и 1900 г.	80.—
8. За сжщата цѣлъ въ зданието на Софийския народенъ музей прѣзъ 1900 г.	26.70
9. За сжщата цѣлъ въ зданието на Софийската мъжка гимназия за 1897 и 1898 г.	238.50
10. За абонаментъ на вода и изхвърляне боклукъ отъ зданието на Храпова, въ което се помѣщава частъ отъ Софийската мъжка гимназия, прѣзъ 1898, 1899 и 1900 г.	95.—
11. За абонаментъ на списването на Софийското инженерно дружество, получаващо въ министерството прѣзъ 1900 г.	18.—
12. За купени отъ С. Ж. Дацовъ разни учебни пособия за Кюстендилското педагогическо училище прѣзъ 1900 г.	134.35
13. За изплащане на фирмата Alois Kreidl въ Прага 357.60 корони, за доставенитъ учебни пособия за физическия кабинетъ на Видинската мъжка гимназия прѣзъ 1900 г.	400.—
14. Заплата и пѣтния на В. Тодоровъ, бивши Видински училищенъ инспекторъ III-ст., за 11 дена отъ мѣсець августъ 1900 г.	79.15
15. За изплащане заплатата за 13 дена отъ мѣсець септември 1899 г. на Павла Панчевъ, бивши Раховски окръженъ училищенъ инспекторъ.	173.30
16. За наемъ на зданието, въ което се помѣщава канцеларията на Ловчанската и Тетовенската училищни инспекции, за отъ 1/I до 1/X 1899 г.	166.65
17. За разни канцеларски потрѣби на Видинската училищна инспекция прѣзъ 1900 г.	36.55

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Полагамъ на гласуване § 36 и моля ония г. г. народни прѣдставители, които го приематъ, да си вдигнатъ ржката. (Болшинство.) Народното Събрание приема.

18. За изплащане на Държавната Початница стойността на отпечатани прѣзъ 1899 г. книжа за Врачанската окръжна училищна инспекция	3.65
19. Заплата за 15 дена отъ мѣсець юний 1900 г. на бившия основенъ учителъ въ гр. Севлиово, Ст. Ив. Вратановъ.	27.90
20. Заплата за юний и августъ 1900 г. на бившия основенъ учителъ въ с. Мжгура, Николюска околия, Коста Вълчевъ.	112.—
21. Сжщо за априлий 1900 г. на бившия основенъ учителъ въ с. Сарж-аръ, Свищовска околия, Рамо Дончовъ.	95.—
22. Сжщо за врѣме отъ 12/V до 31/VIII 1900 г. на бившия основенъ учителъ въ с. Братишница, Вълненска околия, Хр. Ганевъ.	203.15
23. Сжщо за мѣсець юний 1900 г. 42 л. на бившия основенъ учителъ въ с. Влашко-село, Борковска околия, Илия Цѣновъ, и за мѣсецитъ май и юний с. г. по 42 л. на бившия основенъ учителъ въ с. Желѣзна, сжща околия, Найдонъ Нейчевъ.	126.—
24. Допълнителна заплата за мѣсець септември 1899 г. на бившия основенъ учителъ въ с. Долна-Невля, Парибродска околия, Хр. Николовъ, понеже му е било по-малко отпуснато.	10.—
25. Заплата за мѣсець августъ 1899 г. на бившия основенъ учителъ въ с. Чанлий, Чирпанска околия, Стефана Николова.	61.25
26. За изплащане повишенитъ заплати на нѣкои учители въ Хасковска околия, отъ 1/I до 1/VI 1900 г.	156.70
27. За изплащане повишенитъ заплати на нѣкои учители въ Пловдивската околия за мѣсець януарий 1900 г.	65.10
28. Разликата въ заплатитъ на 3-ма души учители въ гр. Станимака, за отъ 1/X до 1/XII 1900 г.	168.—
29. Заплатитъ на основнитъ учители въ с. Канлъ-дере, Анхиалска околия, М. Ив. Абаджиевъ и Дойчина Стойчева, за мѣсець августъ 1900 г.	118.65
30. Сжщо на основния учителъ въ сжщото село, М. Ив. Абаджиевъ, за мѣсець юний 1900 г.	51.15
31. Заплата за врѣме отъ 1 до 25/XI 1899 г. на бившия основенъ учителъ въ гр. Трънъ, Г. Н. Гайдаровъ.	126.50
32. Сжщо за мѣсець мартъ и априлий 1900 г. на бившия основенъ учителъ въ с. Мица, Новоагорска околия, Боянъ Петровъ, по 42 л. мѣсечно.	8.—
33. За изплащане повишенитъ заплати на 2-ма учители въ Пловдивския учебенъ окръгъ, отъ 1/I до 1/X 1900 г.	72.—
34. Заплата за мѣсець октомври 1900 г. на бившия основенъ учителъ въ с. Долно-Арбанаси, Конушка околия, Юр. Торожановъ, и за 12 дена отъ ноември с. г. 75 л. мѣсечно.	105.—
35. Заплата за мѣсець юний и юлий 1900 г. на бившия основенъ учителъ въ с. Еркечъ, Анхиалска околия, Георги Вълчевъ.	73.25
36. Заплатитъ на 4-ма души основни учители въ Анхиалска околия, за мѣсець августъ 1900 г.	252.30
37. Заплатитъ на 4-ма души основни учители въ гр. Карнобатъ, за мѣсець августъ 1900 г.	432.—
38. Заплатитъ на 6-ма души основни учители въ нѣкои села отъ Бургаска околия, за мѣсець августъ 1900 г.	510.—
39. Заплатитъ на 6-ма души основни учители въ нѣкои села отъ Бургаска околия, за мѣсець юний 1900 г.	510.—
40. Заплатитъ на 6-ма души основни учители въ нѣкои села отъ Бургаска околия, за мѣсець юний 1900 г.	390.30
41. За изплащане отпуснатата държавна помощъ съ указъ № 53 отъ 30/XII 1900 г. за доизкарване училищното здание въ с. Търнакъ, Виласлатинска околия.	200.—

Министър-Прѣседателъ Д-ръ С. Даневъ: Понеже за утрѣшното заседание дневниятъ редъ е нареденъ, азъ ще моля да го наредимъ за поне-дѣлникъ, за когато да продължаватъ разискванията по бюджетитѣ: за държавнитѣ дългове, свръхсмет-

42. За изплащане на Държавната Початница сѣт-ката и № 2.175 за печатъ на „Сборникъ за народни умотворения и пр.“, кн. XV отъ 1899 г. 10.100—

43. Възнаграждение на Я. Джебелековъ за обнаро-дващ материалъ въ „Сборникъ за народни умотворения“, съгласно заповѣдта № 930 отъ 1/VII 1900 г. 15—

44. На книжара А. В. Суворина въ С.-Петербургъ, за доставенитѣ прѣзъ 1900 г. книги за Софийската народна библиотека, рубли 92:85 256—

45. За купени отъ Ф. Врокхаусъ въ Лайпцигъ и Лондонъ разни учебни пособия за Софийската народна библиотека прѣзъ 1900 г. М 1.943:50 L 14:4 2.775—

46. За прѣнасяне прѣзъ 1899 г. старини по желѣз-ницата отъ с. Крета до гр. Плевенъ 50—

47. На Т. Н. Калинковъ, адвокатъ въ Силистра, който съ сѣдебно рѣшение е осѣдилъ държавата (Мини-стерството на Просвѣщеніето) да му плати стойността на 2 сребърни монети, заедно съ разноскитѣ, които билъ изпратилъ въ министерството, но изгубени отъ това послѣдното 471:80

48. Възнаграждение за рецензиране книги прѣзъ 1900 г. по 40 л. на Д. Андреевъ, учителъ въ Ка-занлъжъ, и Д. Тодоровъ, бившъ Ломски училищенъ ин-спекторъ 80—

49. За заплата на починалия учителъ въ с. Жи-вовци, Фердинандска околия, прѣзъ мѣсець юлий 1900 г. 54—

Всичко . . . 19.554:05

нитѣ кредити, бюджетътъ на Министерството Войната и приходниятъ бюджетъ, а утрѣ да имаме интерпелации и прошения.

Прѣседателствующъ А. Франгя: Имаме вече четирма записани по интерпелацията за Банката.

Министър-Прѣседателъ Д-ръ С. Даневъ: Сега една проща имамъ, г-да! Не намирате ли за възможно въ понедѣлникъ прѣди обѣдъ да имаме заседание, понеже ще починемъ въ недѣли, за да свършимъ съ тия бюджети по-скоро? (Гласове: Съгласни!) Моля да се тури на гласуване това прѣдложение. (Други гласове: Ще го рѣшимъ утрѣ!) Това прѣдложение е за въ понедѣлникъ да имаме прѣди обѣдъ въ 9 ч. заседание. Дневниятъ редъ за сѣбота е опрѣдѣленъ, а азъ искамъ да се опрѣдѣли за въ понедѣлникъ и затуй казвамъ сега да го опрѣдѣлимъ.

Прѣседателствующъ А. Франгя: Полагамъ на гласуване прѣдложението на г. Министър-Прѣд-седателя, за да имаме въ понедѣлникъ прѣди обѣдъ заседание, и моля онии г. г. прѣдставители, които приематъ това прѣдложение, да си вдигнатъ ржката. (Болшинство.) Народното Събрание приема.

Засѣданието се вдига.

(Вдигнато въ 8 ч. и 20 м. вечерта.)

Прѣседателъ: Д. Цанковъ.

Подпрѣседатели: { Д. К. Поповъ.
А. Франгя.

Секретаръ: П. Шоповъ.

Началникъ на Стенографическото бюро: Т. Гълъбовъ.